TOWARZYSTWO NAUKOWE W TORUNIU
SOCIETAS LITERARIA TORUNENSIS

FONTES

XXII

TORUNII
TYPIS S. BUSZCZYŃSKI
1927

INWENTARZ DÓBR
BISKUPSTWA CHEŁMIŃSKIEGO
Z R. 1614

Z UWZGLĘDNIENIEM PÓŹNIEJSZYCH
DO R. 1759 INWENTARZY

WYDAŁ
KS. ALFONS MAŃKOWSKI

Z ZASIŁKIEM
WYDZIAŁU NAUKI MINISTERSTWA
W. R. i OŚWIECENIA PUBLICZNEGO

Seminarium Historyczno - Prawne
Uniw. Jag.
Dział V Nr. 1505

TORUŃ
NAKŁADEM TOWARZYSTWA NAUKOWEGO W TORUNIU
DRUKIEM S. BUSZCZYŃSKIEGO
1927

OD WYDAWCY.

Erygowane przez legata papieskiego Wilhelma z Modeny 29-go lipca 1243 a zatwierdzone tegoż roku przez papieża Innocentego IV biskupstwo chełmińskie obejmowało całą ziemię chełmińską między Osą, Wisłą i Drwęcą oraz ziemię lubawską; równocześnie z erekcją wyznaczono jako dotację stolicy biskupiej t. zw. płużne, które na mocy zawartej między biskupem pruskim Chrystjanem, Zakonem Krzyżackim i mieszkańcami ziemi chełmińskiej wynosiło corocznie korzec pszenicy i korzec żyta z każdego pługa (włóki) i korzec pszenicy z każdego radła polskiego (uncus); nadto miał biskup otrzymać 600 włók dotacji w ziemi in competenti vel competentibus locis ipsius terre Culmensis [1]. Włóki te otrzymał biskup w trzy lata później od wl. mistrza Hohenlohego koło Chełmży, Wąbrzeźna, Bobrowa i nad Drwęcą (Mszano) ze wszystkiemi prawami, jakie dotychczas nad tymi obszarami miał Zakon [2]; do tych obszarów przybyła w r. 1254 jeszcze trzecia część ziemi lubawskiej [3]. Niebawem nastąpiła dalsza krescytywa. Kazimierz książę łęczycki i kujawski, władca jednej trzeciej ziemi lubawskiej, otrzymawszy 1254 r. wzamian za zrzeczenie się pewnych praw politycznych do ziem pruskich połowę działu krzyżackiego tejże ziemi (Krzyżacy bowiem także posiadali trzecią część ziemi lubawskiej) darował tę część od Krzyżaków otrzy-

[1] Woelky, »Urkunden-Buch des Bisthums Culm« nr. 9.

[2] Tamże nr. 14. Dalsze nry także z Woelky'ego.

[3] nr. 36.

maną wraz z swoją dotychczasową trzecią częścią, zatem ogółem połowę ziemi lubawskiej, biskupiej chełmżyńskiej katedrze, za co »bracia tegoż kościoła« mieli codziennie ofiarować jednę mszę św. za duszę żony jego Konstancji. Było to w r. 1257 [1]. Tym sposobem pięć szóstych całej ziemi lubawskiej znalazło się w posiadaniu katedry chełmińskiej. Ugodę tę jednakże wtedy dopiero Krzyżacy zatwierdzili (1260), gdy bp. Hejdenryk z pierwotnej swojej części lubawskiej ustąpił im pasa ziemi ciągnącego się na Bratjan, Sampławę, Montowo, Katlewo i Grądy do jeziora werskiego; tak tedy przesmyk dzielący posiadłości biskupie łączył krzyżacki okręg nowomiejski z dzierżawami Zakonu koło Wąpierska, Kiełpin i Lidzbarka [2].

Prawie równocześnie doznały obszary biskupie — mensa episcopalis — uszczuplenia. Założenie kapituły katedralnej pociągnęło za sobą jako konieczność dotację nowej korporacji. Uczynili to biskupi Hejdenryk 1251 i Fryderyk 1264 r. Kapituła otrzymała 12 włók w Chełmży, wsie Wrocławki, Skąpe, Biskupice i Bielczyny oraz w ziemi lubawskiej obszary późniejszych parafij Brzozia Pols., Boleszyna i Radoszk; nadto corocznie odbierać miała 2000 korcy płużnego biskupiego [3].

W r. 1289 zakończył się spór między biskupami płockim a chełmińskim o pewne dochody z ziemi chełmińskiej należące prawnie do stolicy płockiej; bp. Werner wynagrodził bpowi płockiemu ubytek dochodów z ziemi chełmińskiej wsią Orzechowem oraz 300 włókami na ziemi lubawskiej. Był to obszar późniejszej parafji polsko-brzoskiej obejmującej majątki kapituły chełmińskiej, która w zamian za oddane bpowi płockiemu wsie otrzymała od swego biskupa miasto Kurzętnik wraz z 300 włókami ziemi okolicznej (1291) [4].

---

[1] nr. 51.

[2] nr. 59.

[3] nr. 29 i 72.

[4] nr. 121 i 126.

Stan posiadania biskupstwa chełmińskiego podlegał z biegiem wieków kilkakrotnym zmianom. Niewielkie one były w wieku piętnastym, bo nabyła stolica biskupia 1438 r. Cymbark [1] a 1499 r. 7 włók w »Pruschin« (Prusy) [2], donioślejsze one były w wieku następnym. W r. 1505 darował król Aleksander miasto Chełmno i zamki starogrodzki oraz papowski z należącemi do nich folwarkami i wsiami [3], za to bp Konopacki odstąpił w r. 1523 kapitule swojej Niem. Brzozie i Bratuszewo [4]; było to rozszerzeniem darowizny z r. 1509, w którym otrzymała od bpa Mikołaja dobra Pluskowęsy i połowę młyna wałdowskiego [5]. W siedem lat później — 1516 r. — dokonała się pierwsza zamiana dóbr za biskupa Jana Konopackiego. Hojko z Smoląga chorąży chełmiński daje Płowęż, Rywałdzik, Mirakowo »Clementhkow« (zapewne Mierzyn) 16 włók i młyn, otrzymuje zaś Bobrowo, Wapcz i Ujść koło Starogrodu [6]. Druga w następnym roku uskuteczniona zamiana dotyczyła dotychczasowych włości biskupich Nielbarka, Sarnowa i 4 włók w Arensdorf, za które kapituła ustąpiła biskupowi Gzin i Unisław; transakcją tą objęte były także czynsze biskupie w »Greden« a kapitulne w Kijewie [7]. Rok 1522 zaznaczył się trzecią i czwartą zamianą: kapituła otrzymała Kończewice, dała zaś Pluskowęsy z kapitałami [8], włość tę dał biskup bratu swemu wzamian za część Targowiska pod Lubawą [9]. Przez piątą zamianę — w dwa lata później — Jerzemu Konopackiemu bratu

---

[1] nr. 565.
[2] nr. 743.
[3] nr. 768.
[4] nr. 822.
[5] nr. 777.
[6] nr. 808.
[7] nr. 811.
[8] nr. 819.
[9] nr. 820.

biskupa dostało się 7 włók w Kijewie, biskupowi zaś 8 włók w Konradswalde [1]. Trzy jeszcze zmiany zapisuje wiek 16-ty. W r. 1546, by zakończyć spór o wieś Brzozie, kapituła daje bpowi Tydemanowi folwark Mszanowo [2], a w kilka dni później biskup darowuje kapitule sporne dotychczas Brzozie [3], następca zaś jego Lubodzieski zwrócił kapitule Mszanowo pod tym przecież warunkiem, że ono będzie materjalną podstawą fundacji altarji w katedrze [4] (1554).

Takiemi w najogólniejszym zarysie dzieje biskupich majętności chełmińskich do przełomu 16-go i 17-go wieku.

W tym czasie w skład mensae episcopalis wchodzą następujące zamki, miasta, folwarki i wsie:

Lubawa, Fijewo, Tynwałd, Gierłoż, Lubstyn, Gutowo, Kostkowo, Tylice, Byszwałd, Kazanice, Zielkowo, Rożental, Grabowo, Wałdyki, Złotowo, Omule, Prątnica, Łążyn, Zwiniarz, Rumienica, Rumian, Jeglia, Rybno, Nawawieś, Mroczno, Mroczenko, Targowisko, Tuszewo, Pomierki, Kołodziejki, Wiśniewo, Świniarzec, Truszczyny, Dębień, Naguszewo, Hartowiec, Tarczyny, Kowaliki, Tyliczki, Sugajno, Gronowo, szereg młynów i jezior w kluczu lubawskim,

Płowęż, Rywałdzik, Mirakowo, Klimuntowo (Mierzyn), Wąbrzeźno, Sitno, Mszano, Zgniłobłoty, Myśliwiec,

Starogród, Unisław, Kijewo, Papowo, Nowydwór, Trzebcz, Kałdus, Wałtorowo, Kiełp, Borowno, Dąbrówka, Bieńkówka, kilka kęp na Wiśle, Grzybno, Rożnowo, Kokocko, Białybór, Folgowo, Dubielno, Zegartowice, Staw, Dziemiany, Chrapice, Błachta, kilka jezior do Papowa należących, Chełmno, Chełmża.

Opis zamków, miast, folwarków, wsi pod względem obszaru, inwentarzy, zabudowań, stanu kultury rolniczej, zalu-

[1] nr. 827.

[2] nr. 978.

[3] nr. 979.

[4] nr. 1025.

dnienia, stosunków prawno-publicznych, świadczeń dla zwierzchności (czynsze i szarwarki) podaje »Inwentarz dóbr biskupstwa chełmińskiego« z r. 1614, najdawniejszy, jaki się zachował w archiwum biskupiem chełmińskiem. Były oczywiście dawniejsze, bo jak każda władza państwowa, duchowna, komunalna utrzymywała ewidencję własności, powinności już w średnich wiekach, tak też czyniła to władza biskupia. Niestety tych dawniejszych już oddawna w archiwum niema.

Wspomniany inwentarz mieści się w księdze in folio oprawnej w czerwoną skórę; sygnatura jego archiwalna V 7.

Ogłaszając go drukiem, trzymamy się naogół wskazań poleconych przez profesorów: ks. dra Jana Fijałka i śp. Stanisława Zachorowskiego w wspólnym referacie: »O potrzebach wydawniczych w zakresie źródeł historji Kościoła w Polsce«[1]; z znacznej liczby późniejszych inwentarzy dóbr biskupich (jest ich 15, a pochodzą one z lat 1639, 1646, 1676, 1682, 1699, 1713 [trzy ostatnie są w archiwum kapitulnem, wszystkie inne w diecezjalnem] 1723, 1725, 1731, 1737, 1740, 1747, 1751, 1759 i 1762—64) wybieramy cztery, mianowicie sporządzone w latach 1646, 1676, 1723 i 1759; wyróżniają się bowiem starannem opracowaniem i oddzielone są od siebie niezbyt długiemi, chociaż kilkudziesięcioletniemi okresami czasu. Im późniejsze, tem dokładniejsze, gdy bowiem V 7 (1614) ma stronic 51 a V 8 (1646) tylko 33, to V 11 (1676) ma 107, V 14 (1723) 157, a V 30 (1759) nawet 470. Z nich to bierzemy zmiany i uzupełnienia w stosunku do r. 1614 podając je drobniejszym drukiem.

Umieszczając pod tekstem w przypiskach objaśnienia i źródła oraz wskazówki bibljograficzne kierowaliśmy się zasadą, by dawać raczej więcej, niż mniej. Cofaliśmy się niekiedy do wieków średnich, bo w nich początek bierze organizacja miejska, wiejska i agrarna w Prusiech, taką też w zasadni-

[1] »Nauka Polska« Warszawa 1919, II 232 n.

czych rysach pozostaje do najnowszych czasów. Sądzimy, żeśmy żadnej ważniejszej pracy mającej łączność z naszym przedmiotem nie pominęli.

Załączone na końcu dodatki zawierają: I. Intratę Biskupstwa Chełmińskiego w r. 1737. II. Spis żelaznych inwentarzy oraz ilości wysianego zboża, również z r. 1737. III. Katalog ksiąg przeniesionych z zamku lubawskiego do starogrodzkiego (1759).

Zachowując z drobnemi wyjątkami pisownię oryginału zmieniliśmy interpunkcję o tyle tylko, o ile wymagało tego należyte zrozumienie tekstu.

RÉSUMÉ.

Dans une introduction l'Auteur présente une histoire succinte des biens épiscopaux de Chełmno (Culm); puis il publie in-extenso (d'après les indications des professeurs J. Fijałek et St. Zachorowski) le plus ancien inventaire de ces mêmes biens, datant de 1614, le completant par des extraits de quatre inventaires posterieurs, se succédant jusqu'en 1759, pour tous les changements survenus depuis 1614. L'importance de ces inventaires consiste en ce qu'ils offrent pour la première fois un tableau exact des conditions agraires, sociales, ethnographiques et économiques de ces propriétés, situées dans la région de Lubawa, Wąbrzeźno, Chełmża et Chełmno. Nous y trouvons de plus des notions détaillées sur les châteaux des évêques et leur architecture et amenagement interieur. Ce travail ne manquera pas d'intéresser tous les amateurs d'antiquités polonaises, il aidera, de plus, les spécialistes qui voudront pousser plus avant l'étude de ce sujet, grâce à ses nombreuses notes et indications bibliographiques.

INVENTARIUM RERUM MOBILIUM ET IMMOBILIUM EPISCOPATUS CULMENSIS POST MORTEM ILLUSTRISSIMI AC REVERENDISSIMI DOMINI DOMINI MATHIAE A CONOPAT EPISCOPI CULMENSIS ET POMESANIAE A VENERABILI CAPITULO FACTUM ET CONSCIRPTUM ANNO DOMINI MILLESIMO SEXCENTESIMO DECIMO QUARTO.

LUBAWA.

PRZEGRODEK[1].

fol. 1.

Od Fiiowa[2] idąc wzwod ze dwięma łańcuchami. Przy nięm Forta thakże ze dwięma łancuchami, ktorą tez wzwodzą. V thych wzwodow kłotek 2. Brama zelazęm opatrzona, V niey kłotka 1. Staynia Gościnna. W niey komora 1 Koni 4 Slow 4 karowych koni 2. Koń pod rządcę młody 1. Ślow do karowych koni 2. Wozow karowych[3] 2. Forta na Cmentarz zelazęm y kłotką opatrzona. Wrotha do Miasta zelazęm opatrzone. V nich forta thakze zelazęm opatrzona, v niey kłotka, V forty klamka Młotek zelazny, zapora przez wrotha. Staynia Panska, W niey sypanie do zboza, wzchod na gorę, drzwi na zawiassach z kłotką. W stayni okna szklane wokoło, drzwi do niey na zawiassach z pałąkiem y kłothką, W stayni przewory[4], drabiny, żłoby z obudwu stron.

[1] Przegródek, przygródek = przedmieście do zamku, grodu należące. Dziś plac między ulicą zamkową a terytorjum, na którem stał zamek biskupi. Opis Przygródka z r. 1830 zob. Liek, »Die Stadt Löbau in Westpreussen...« Marienwerder 1893, str. 138 n.

[2] Zapewne z niem. Viehhof. Nazwa folwarków pokrzyżackich także pod Golubiem, Starogrodem, Brodnicą, Rogóźnem, Radzynem i Grudziądzem. (Froelich, »Kr. Graudenz« I, 253 i 275; 1 wyd.).

[3] Wóz o dwóch niskich, mocnych kołach. (Sł. W.).

[4] przegrody z drągów oddzielające konia od konia.

Mielcuch[1], w niem jzba dla Mielcarza, korytho do słodu, dary[2] do suszenia słodu. W izbie Piec, prosty komin. W thym Mielcuchu Na zawiassach drzwi dwoie, V iednych zamek. Nad Mielcuchęm gora do sypania zboza, Na którą idąc drzwi na zawiassach z kłotką, wschod dobry. Na they Gorze słodu jęczmiennego Last 1 kor. 20, słodu Pszennego kor. 2.

Podle Mielcucha studnia z zorawięm y kubłęm okowanym.

Od Mielcucha począwszy asz do Wroth, którémi na Most chodzą Mur Nowo za Niebosczyka JEgo M. X. Konopackiego[3] poprawiony.

1759 p. 237: Powinność Mielcarza Fijewskiego gdy piwo rabia na karczmy wszystkie Lubawskie, ktorych teraz iest 7 y Tynwałdzkich 4, ktory zyta korcy 8, Jęczmienia kor. 2, grochu kor. 1½, soli sztufow[4] 13, siemienia wier. 1, wieprza karmnego puł alias połeć 1 y puł sadła, masła stufow 6, na gomułki fl. 2 odbieraiąc, lichow w ogrodzie Panskim 3, przysiewku swoim ziarnem na Panskiey roli, Grochu wir. 1. Siemienia wir. 1. Rzepy zagonow 2. sądek piwa od kazdego waru o stuff 50 szpondowego[5] od kaczmarzy od kazdey beczki wydaney gr. 2 a za gotowe pieniądze gr. 3, siana fur 2 na krowę maiąc, za to beczki swemi obręczami pobijac y na nie, aby niegniły, dozor miec, kotłow ochraniac, aby się nie paliły y nie ruynowały, doglądac, statki Browarne konserwowac y, aby nie gniły, przestrzegac, wiernym y trzezwym zawsze bydz, schadzkow zadnych w Browarze nie miewac, słody dobrze wyrabiac, wary piwa z kor. 30 Jęczmienia o Beczkach 21 robic, drew ochraniac powinien y obligowany.

---

[1] z niem. Malzhaus; budynek, w którym robią słody, słodownia (Sł. War.).

[2] z niem. Darre, przyrządy do suszenia.

[3] Maciej Konopacki, biskup chełmiński 1611—13.

[4] Korzec toruński = 40 stuf; różnił się nieco wielkością od brodnickiego, grudziądzkiego i i. (Märcker Gesch... Kr. Thorn. Dzg. 1899 str. 56 nn. Plehn, Gesch. d. Kreises Strasburg 1900 str. 219). Korzec miary chełmińskiej zaprowadzono w całych Prusiech (Lengnich, Gesch. d. preuss. Lande V 271), ale zdaje się, iż uchwały tej w życie nie wprowadzono.

[5] szpunt (z niem.) = otwór okrągły w beczce, następnie czop. Szpondowe = czopowe.

Kuźnia, W niey śięń y jzdebka, w niey piec prosty, okno szklane, drzwi dwoie na zawiassach, V iednych Zamek, V drugich klamka. Statki kowalskie. Kamień do Toczęnia 1, fol.
Miech 1, Kowadło 1, Pasiękiel[1] 1, slachhamer[2] 1, Klochha- 2.
mer[3] 1, Helmeizen 1, Nagieleizen wielki 1, Sroteizen[4] w klocu 1, Cąg wielkich y małych 5, Seteizen 1, warclakhamer 1, werkhamer 1, sroteizen 1, dorszlakow[5] 2, Nagieleizęn małe 1, Herspis[6] 1, szparynk[7] 4, sztempel[8] 1.

Przy kuźni Masztalnia[9], W niey śionka jzdebka okna szklane, Piec prosty, drzwi dwoie na zawiassach v jednych klamka.

Leśicza[10] Przy niey. W niey żelaz do wiązania koni 4.

---

[1] W niem. jęz.: Possekel = gruby, ciężki z obu stron tępy młot (por. Erml. Ztschr. VII 201 n. 217).

[2] z niem. Schlaghammer.

[3] z niem. Klopfhammer.

[4] dłubacz, żłobak.

[5] z niem. Durchschlag. Tutaj nie ma znaczenia narzędzia do przecedzania gęstej cieczy (Märcker, Kr. Thorn, 741), lecz narzędzia kowalskiego do wybijania dziur (Wisła XI 743; Erml. Ztschr. VII 201, 217).

[6] zapewne rodzaj różna (z niem. Spiess); Fürspiess? (E. Z. VII 203).

[7] niewątpliwie z niem. Sparrhak (Märcker, Kr. Thorn 90 wylicza narzędzia kowalskie: »Blasebalg, Ambos und Sparhak«). Szparong nazywają koło Przeworska narzędzie kowalskie podobne do kowadła, lecz znacznie węższe (Wisła XI 743).

[8] pręt drewniany lub żelazny z grajcarkiem do przybijania lub wykręcania nabojów. (Sł. Ryk.).

[9] z niem. Marstall = stajnia.

[10] oznaczała niegdyś naczynie, do wyrabiania sera (R. T. Prz. Nauk Pozn. 25 str. 4, tu ma znaczenie skrzyni z kratek (Gloger Encykl. starop.), prawdopodobnie do założenia paszy dla koni.

Pod kornuzęm[1] wrotha na zawiassach, V nich kłotka 1 Tamze piwnic 3. V nich drzwi na zawiassach z wrzećiądzami 3.

Na kornusie sypanie do zboza, do niego drzwi na zawiassach z kłotką y wrzeciądzem. Na niem zytha Lastow[2] 27 kor. 45, Owssa Lasztow 37 kor. 30, Jęczmienia Lasztow 18 kor. 30, Grochu kor. 18.

Koniuszego Mięszkanie jzba y komora, W niem stołow 2. Piec polewany, Ław 3. okięn szklanych 3. Drzwi dwoie V iednych Zamek. Nad Bramą jzdebka, w niey piec zielony, okno szklane 1, stoł 1, Ława 1. Podle niey komora, V tych oboyga drzwi na zawiassach. Czeladne mięszkanie, W niem jzba, w jzbie stoł 1. Ławy, piec polewany, okięn szklanych 3, drzwi w sięni, okięn szklanych 3.

Komora do węgla. Drzwi na zawiassach.

Do Zamku jdąc

fol. 3. Kratha obwarowana zelazęm w ni forta y zamkow 2. Wrotha zelazęm obwarowane z pałąkiem y kłotką.

Most do kępy[3] idąc dobrze vbudowany z toczonęmi Ballassami.

W Kępę idąc wzwodow 2 z łancuchami y kłotkami 2.

Pod Bramą przy wschodzie komora, V niey drzwi na zawiassach z wrzećiądzem. Pod thą Bramą Działo Halben-

---

[1] z niem. Kornhaus = śpichlerz, już 1400 nazwa używana (Cod. dipl. Warm. III 409); w 16 wieku wym. kornus przy zamku w Świeciu (Sembrzycki, Westpr. Schlösser... w Altpr. Mon. Schr. 28 str. 231. Kolberg, Summar. Verzeichniss des Fürstenthums Ermland 1656. Erml. Ztschr. VII 201, 226).

[2] łaszt = 60 korcy, korzec = 16 mac (Gloger, Encykl. staropol.; Rietz, Beiträge zur Gesch. d. Müllergewerbes im Herzogthum Preussen... Ztschr. Marienwerder 55 str. 4).

[3] wyspa, ostrów; tutaj miejsce otoczone fosą, na którem stał zamek. (Sembrzycki o. c. str. 241).

slange 1 Halkiencthlein[1] 2. Działo z Starogrodu przywiezione, ktore JEgo M X Gembicki[2] bendąnc na Biskupstwie dał przerobić Do niego Niebosczyk JEgo M X Konopacki Loze y koła dał urobić y okować według potrzeby.

W Parkanie[3] Domek w ktorym na gorze sień, jzba y kownatha w niey stoł 1 Ław 3 okięn 4. Na dole sień jzba y kownatha, W jzbie piec prosty stoł 1 Ław 3, okięn szklanych 5. Drzwi wszystkich Na gorze y na dole 6, v dwoyga Zamki.

Budowanie stare w Parkanie dachowką nakrythe gdzie wieza była.

Drugie Budowanie, gdzie młyn Prochowy był.

Od Parkanowy Izdebki Mur dachowką położony w koło asz do Pokoiu.

W Parkanie sztaba z łancuchami zelaznymi y kłotką.

Most przez Przekop do ogroda nowy z ballassami[4] toczonęmi.

W ogrodzie drzwi na zawiassach z zamkięm slepym. Drugie drzwi z kłotką.

W Parkanie Letnik[5] spustoszały y nie iest w uzywaniu.

W Kępie nad Bramą drzwi na zawiassach z kłotką W jzbie piec polewany, stoł 1 Ławy, okna szklane.

---

[1] z niem. Halbe Schlange; były też działa zwane »Ganze Schlange« por. Kriegs-Ausrüstung des Schlosses Heilsberg 1656 w Erml. Ztschr. VII 202. — Halkiencthlein = Falckenet Stücklein, działo, które wyrzucało 2—3 funtów żelaza (tamże str. 277).

[2] był biskupem chełmińskim 1600—10; następcą jego Maciej Konopacki 1611—13.

[3] właściwie parcham, miejsce między zamkiem a murem obwodowym. (Töppen, Zur Baugeschichte der Ordens- und Bischofsschlösser in Preussen w ZWG. I 36.

[4] słupkami, poręczami.

[5] altana; inną formą: letnica (R T Prz. N Pozn. 25 str. 4).

Wchodząc w kempę dzwonek nad Bramą, czo na czeladź węń dzwonią.

Kratha drzewiana do zapusczania[1]. Wrotha, v nich Forta zelazęm dobrze opatrzona.

Do więźienia jdąc drzwi dwoie Na zawiassach z kłotkami. W więzieniu Lancuch przez kloc.

V Burgrabiego[2] śionka, W niey komora, jzdebka, y kownatha[3], Z kownathy Ganek asz na mur pobity guntami.

fol. 4. W kownacie Łoszko Ława 1, okna szklane szaffka[4] w murze z zamkięm. W Jzbie piec polewany tam 2 stoły y zedel 1. Zelaza w komorze Burgrabiego Płuznych zelaz par 28 Pęth zelaznych par 2, kossa śieczkowa 1.

Piekarnia, w niey koryt do Ciasta 2. Stoł do czynięnia chleba. Stołek w izbie mały. Ław 2 Miechow 10 Pytel 1, Sith 3 Rzeszotho 1, Wemborkow 2 Waska 1 Łopath 4 skrobaczy zelaznych 2, kocieł o czterech węmborkach. W jzbie piec po-

---

[1] Za Krzyżaków nazywano ją »Fallgatter«. Bywała zwykle żelazna, spuszczano ją, by nie wpuścić nieprzyjaciela do wnętrza zamku. Urządzenie, jak podnoszono i spuszczano kratę, dziś jeszcze widocznem przy głównej bramie zamku radzyńskiego i rogozińskiego.

[2] zastępca i pełnomocnik biskupa w sprawach administracyjnych, gospodarczych i sądowniczych. O urzędowaniu jego Maercker, Gesch... Kreisrs Thorn. 1899 str. 52 i 532. Identyfikować go nie zawsze można z wójtem (advocatus), gdyż 1509 r. obaj, wójt i burgrabia równocześnie w dokumentach wymienieni. (Woelky, Urk. B. d. Bisth. Culm nr. 777 i 778). Później jednakże są tem, czem w średnich wiekach advocati, Vögte. (Froelich, Das Bistum Kulm und der Deutsche Orden w ZWG. 27 str. 47 i 81. Woelky o. c. rejestr str. 1264). Kapituła chełmińska, miała osobnego wójta, później burgrabiego w Kurzętniku. (Fontes VIII 456, Woelky l. c. i i.).

[3] komnata.

[4] Z niem., por. Schaff, Schaffchen, Speiseschaff u. Froelicha, Kr. Graudenz II 147 (1 wyd.). Schaff u Maerckera, Kr. Thorn 89 i 737, Schaff, Winkelschaff tegoż autora Gesch. d. Kr. Schwetz 56, 122, Erml. Ztschr. V 16, VII 199 n. i i.

lewany, okno szklane, Piec piekarny, Drzwi na zawiassach 2, V iednych zamek koryt, do ciasta 2.

Browar. Panew w niem o dźieśięći beczkach. Kadzi wielkich 2, kadka mała 1, Nalewek 2, korytho 1, kosz 1, Miechow słodowych 16, wanięn do cebrów 5. Drzwi na zawiassach z wrzeciądzem y kłotką.

Kuchnia. Mozdzierz mosiądzowy srzedni z kiiem nowy. Kociołkow wszystkich 7, wiekow żelaznych 2, Bracharow[1] zelaznych 2, Roznow 4, Miss Cenowych y Pułmiskow 11, Talerzy Cenowych 12, Branka 1, śiekaczow 2 Topor mięsny 1. W Izbie kuchęnny stoł, w kuchni drugi, Ławy okna szaffy dwie, drzwi na zawiassach 4. W Piwnicy Pod kuchnią Fask do solęnia Mięssa 2, drzwi na zawiassach 2.

W Spizarni kuchęnny drzwi na zawiassach z wrzeciądzem y zamkięm y kłotką.

Szragi[2] do wieszania mięssa y ława, szaffa, wiertli do masła 2. Skrzynia do legumin. fol. 5.

Spichlerz, v niego drzwi zamczystych 2 korytko do smoły 1, ćwiercien[3] okowanych 2 Pułwiertlow 2, Wiertel 1, Pod spichlerzem piwnic 2.

Komora kuchmistrzowa v niej kratha y drzwi na zawiassach z zamkięm, Ław 2 szaffa 1.

Komora lesnych, v niey drzwi na zawiassach z wrzeciądzem, v niey Lagry. Łoszko 1.

---

[1] z niem. brechen, zapewne gniotownik, do wygniatania ciasta.

[2] z niem. Schragen (Froelich, o. c. II 165. — Wł. Łebiński, Materyały do słownika łac.-pol. w Sprawozdaniu T. Prz. Nauk Pozn. 1884 str. 171: szraganki = drążek do wieszania). Tutaj zapewne hak drewniany. W Mitt. Coppern. Ver. Thorn 26 str. 29 zdaje się nieco odmienne znaczenie, może skrzynia.

[3] Według Łebińskiego o. c. 107 wiertel = czwiertnia, szkopiec. Czy tutaj wyrazy te jednoznaczne, niewiadomo. Wiertel = czwarta część korca.

Komora klucznikowa. V niey drzwi na zawiassach z wrzeciądzem y kłotką. Obrussow cenowathych[1] 7 Prostych 8 Ręcznikow 4.

Piwnicza Panska. V niey kratha y drzwi na zawiassach V nich kłotka. W niey piwa czarnego beczek 17 Pszennego 10.

Spizarnia W niey soli beczek 4 miodu beczek 1 masła wiertli 1. Gomołek beczek 3, skrzynia do mąki wielka 1, kadki 2. Beczka do mąki 1. Połci mięssa 30 sadeł 14. Kocioł quadratowy, który był w zazięncze (?).

Komora Rządcowa. V niej drzwi na zawiassach, okno szklane.

Piwnica służebna. Kratha w niey opatrzona zelazęm drzwi na zawiassach dwoie z kłotką. W niey piwa beczek 13. Beczek proznych do piwa 23. Fas do piwa 22.

Komora, gdzie drwa chowaią, v niey drzwi na zawiassach z kłotką.

Idąc do Parchanu. Drzwi na zawiassach, sklep w którym piec polewany. Ław 2 okno szklane, drzwi na zawiassach z wrzeciądzem y kłotką.

fol. 6. W Ryntarzu[2] czeladnym stoł 1, Ław 2, Piec polewany, okięn 6. Drzwi na zawiassach z wrzeciądzem y zamkięm.

Studnia. V niey kubłow zelazęm opatrzonych 2 Łancuch długi y koło do ciągnięnia wody.

Ganek. Komora Pierwsza, sięń jzba y kownatha. W Izbie stoł 1, Ław 3. Piec polewany okna Nowe, Bassali[3] w Murze 2. Drzwi na zawiassach 3 iedne z zamkięm, drugie z kłotką.

---

[1] tkanina, w której nici pozornie idą na ukos (Gloger, Encykl. Staropol. I 257 i IV 34 (ilustr.). — Układ kostkowaty kształtu piątki na kostce do gry (Sł. War.).

[2] Z niem. Remter, pierwotnie łac. refectorium, spolszcz. refektarz (Töppen, Zur Baugeschichte... ZWG. I 32).

[3] Zapewne: balassy.

Druga komora, w niey stoł ieden, Ław 2. Drzwi na zawiassach z wrzeciądzem y kłotką.

Do Zegara idąc Drzwi na zawiassach z zamkięm.

Komora Przed Prochową komorą, V niey drzwi na zawiassach z zamkięm.

Komora Prochowa V niey drzwi na zawiassach z kłotką. W niey Ładunkow do Działek 3, Sztępli[1] 3, włocznia 1 zbroij 7 Rękawic zbroynych par 2 Herunczagow[2] y Nakolankow sztuk 10 Przyłbic 4 Forma do Działek spizana 1. W they komorze drzwi drugie na zawiassach, gdzie proch chowaią w niey prochu do Działek wierteli 2 pełnych, w trzećięm trocha. Prochu Hakowniczego[3] połowicza Faski, Kul zelaznych 191, Kul ołowianych większych 10, mnieyszych 100, okięn szklanych 3. Komora. Idąc na drugi Ganek. W niey stołow 2 Ław 2, okięn 4 Drzwi na zawiassach z zamkięm. Komora druga. W niey stoł 1, Ław 2, Drzwi na zawiassach z zamkięm, okien 4.

Komora trzećia, w niey stoł, Ław 2, Drzwi na zawiassach, okien 4.

Izdebka stołowego[4]. W niey Piec, komin, stołow 2, Ław 3, Łoszko 1, okien szklanych 4.

Z Izdebki komora. Do niey Drzwi na zawiassach z wrzeciądzem. W niey szaffa, okno szklane. Do they Izdebki drzwi na zawiassach z zamkięm.

Kościoł, Drzwi na zawiassach z wrzeciądzem y kłotką. fol.
Ołtarzow 3, na nich tablicze malowane. Stolik na chorze Pul- 7.

---

[1] laski z grajcarkiem do przybijania lub wyciągania ładunków.

[2] może spolszczone Harnischkappen, które wymienia Maercker, Kr. Thorn str. 13 i 314.

[3] hakownica najdawniejsza ręczna broń palna (Gloger, Enc. staropol.) z niem. Hakenbüchse, por. Maercker, Gesch. des Kr. Sehwetz (ZWG. 17 str. 138).

[4] służący usługujący do stołu.

pitow 2. Pulpit wielki, na którym szaffa. Lichtarzy mosiądzowych niedobrych 7. Dzwonek mały przy ołtarzu. Dzwonek na kościele Lichtarz żelazny w drzewo wprawiony. Stolik w kościele. Kiercza 1. Lichtarz zelazny 1. Kathedr krzesłowych 2. Ławy w kościele w około 2. Zakrystia, do niei drzwi z kłotką. Zwierzchnia szaffa, w niei kilichow srebrnych złocistych z patenami 2. Pacificałow srebrnych złocistych 2. Ampułek białych srebrnych 2. Puszka srebrna złocista 1. Ręcznik jedwabny 1. Dalmatyk białych adamaszkowych wzorzystych modrą bagazyją [1] podbitych 2. Srednia szaffa, w niei humerał perłowy 1. Szkatułki z aksamitu czerwone 2, w iedney srebrne guziki złociste. Stuła perłowa 1. Stuła złotem i srebrem przewłaczana 1. Humerał srebrny złocisty, na ktorym Agnus Dei perłowy. Trzecia szaffa na dole, w niey ornat modry atłasowy, bez krzyża. W tych wszystkich szaffach zamki są z kluczami. W kościele skrzynia biała, w którey iest zamek, w niei ornat złotogłowi z aparatami 1. Ornat chamchy [2] czerwony i biały 1. Ornat zielony jedwabny złotem przewłączony 1. Ornat biały srebrnogłowy po J. M. X. Konopackim włożony z apparatami, na ktorym ornacie są herby 2. Pas iedwabny 1. Ornat z sukna zielonego z apparatami 1. Antependiow niedobrych 5. Ornat Harasowy [3]. Obrussow prostych 8, obrussow starych dziurkowanych 2, Alb z Humerałami 8, szerzynk [4] 4, Manutergia 2, chryzmat mały 1, Ampułek cenowych wielkich 3, słoiow ceno-

[1] zapawne rodzaj płótna. »Fartuchy z drukowanej bogazyi« wymienia także »Reassumpcya Ordynacyey...« wydana przez dyr. Z. Mocarskiego w Tyg. Toruń. (I nr. 4 str. 3).

[2] materja nazywana w najdawniejszych inwentarzach kościelnych warmińskich Kemmich (Erml. Z. VIII 498, 502 nn.).

[3] tkanina gobelinowa sprowadzona z miasta franc. Arras (Arcta Słown. staropol., Gloger, Enc. starop. II 194, Froelich, Kr. Graudenz II 143, Erml. Z. VIII 498, 514, 526 etc.) według ZWG. 42 str. 212 harras = leichtes Wollgewebe.

[4] podkładki pod korporał (Fontes III 642 n. Łebiński, Materyały do Słownika... w Sprawozd. T. Prz. N. Pozn. 1884 str. 177).

wych do chryzma z puzdrami y zamkiem 3, Mszał 1, Kociełek mosiężny do swięcenia wody 1, Sukno czerwone przed ołtarz.

1646 str. 3. Dzwon wielki na kaplicy... w niey okien trzy... str. 4. Formy dokoła... Forem przed wielkim ołtarzem dwie przeciwko sobie... Ganek dlia muzyki... Obrazow doctorow na płotnie maliowanych 4... Zakrystia... Kielich z Patyną oboie ołowiane, mszałow 3 starych, z ktorych ieden pergaminowy sine fine... Brewiarz staroswiecki niedobry... Infuła staroswiecka.

1676 str. 10: Kaplica za Wielką stołową Izbą na gorze gankiem idąc, drzwi do niey z ganku na zawiassach z wrzeciądzem y skoblem w niey Ołtarz wielki Assumptionis B. M. Virginis, na tym ołtarzu obraz stary z cerką [1] y koroneczkami małemi. Ołtarz drugi Depositionis D. Nri Jesu Chri, po bok ołtarza wielkiego dwie kathedrze Biskupie, Formy przy murach wkoło, Pulpit ieden, Chor nad weściem z Izby wielkiey stołowey, Dzwon nad tąsz kaplicą pod samym dachem, Antependia, kazuły y inny Apparat na osobnym ma bydz Reiestrze specificowany [2].

1759 str. 229: Kaplica z Zakrystyią quondam o 3 ołtarzach, te wszystkie funditus zruynowane w sklepieniach, oknach y we wszystkim.

Na Wachę idąc Drzwi na zawiassach z zamkiem. V Piecza wielkiego do Ryntarza drzwi na zawiassach z zamkiem. fol. 8.

Komora. Do scierania ceny. V niey Drzwi na zawiassach.

Wielki Ryntarz. W niem stołow 4, zedlow 4, służba z szaffami dwiema V nich Zamki. Nad służbą Ganek dla Muzyki. Na niem stoł 1, Ława 1, Korona Mosiężna posrzod Ryntarza Wielka. Piec białły, Lichtarzy Mośiężnych do ściany przybithych 4, Okien szklanych wielkich 3, Stołkow zielonych do siedzenia 10, obrazow na płotnie malowanych Jch Mczi X. Tylickiego [3] X. Gembickiego [4] X. Hosiusza [5] y Jch M. X. Konopackich [6]. Drzwi na zawiassach 2. V iednych Zamek.

---

[1] rodzaj haftu.

[2] Rejestru tego w num. z r. 1676 niema.

[3] Biskup chełmiński 1595—1600.

[4] Następca poprzedniego 1600—1610.

[5] Hozjusz bpem chełmińskim 1549—51.

[6] Dwóch z tego rodu było biskupami Jan 1508—30, Maciej 1611—13.

1676 str. 7. W Stołowey Izbie... Obrazy Ich Mosciow X. Biskupow na płotnie: IMX. Piotr Tylicki. IMX. Wawrzyniec Gembicki. IMX. Kucborski [1]. IMX. Ian Gembicki [2], inni na murach malowani. Z tey Izby do Krolewskiego Pokoiu drzwi...

Z Ryntarza idąc sklep, był prosty y ciemny, z ktorego Nieboszczyk J E M X. Konopacki [3] dał vczynić pokoy. Do niego drzwi dembowych dwoie na zawiassach, iedne rzezane, Na nich Herb Niebosczykowski [4]. W tym sklepie komin kamienny z Herbem. Komin thęn iest nowo przez wierzch zamkowy wywiedziony. Do thego komina zasłona malowana z Herbęm. W kominie wilkow żelaznych 2.

W thym sklepie okięn wielkich nowo w murze wykowanych 3. Na każdym oknie Herb Niebosczykowski y Figura Zmartwychwstania Pańskiego. Do thych okięn zasłony Harassowe zielone nowe na prętach zelaznych zawieszone. W kazdym oknie po parze kamięni wmurowanych do siedzęnia.

Sklep. Thęn wszystek pomalowany pod wierzchęm roznymi Figurami, Gdźie są tedy Herby wymalowane Oycza Stego, Krola JEgo Mczy teraznieyszy y Niebosczykowski [5].

Po stronach krolowie wszyscy Polscy wymalowani asz do dziśieyszego.

W thym sklepie stoł 1 Szaffa w Murze z zamkięm. Idąc z tego sklepu Na salę Drzwi na zawiassach z zamkięm.

W drugą stronę idąc. Gdzie była komora z Izdebki Gościnny Izdebkę Niebosczyk [6] na Zimę dał vczynic. W niey piec Nowy białły z Herbami, Komin, okięn szklanych nowych

---

[1] Bp. chełmiński 1614—24.

[2] Bp. chełmjński 1653—53.

[3] Bp. Maciej.

[4] W tarczy mur z trzema blankami, nad którą chorągiew. (Niesiecki, Herbarz).

[5] Stefan Batory i Zygmunt III.

[6] Bp. Maciej Konopacki.

3 z Herbami. Stolik nowy Lipowy na czterech nogach toczonych. Tha Izdebka pomalowana Drzwi także dwoie, v jednych zamek ślepy. Z they jzdebki Izdebka druga dla Pacholąt thakze pomalowana, W niey piec zielony drzwi z zamkięm. Okięn szklanych nowych 2 z Herbami. W Izdebce stoł 1, sloffbanki [1] dla Pacholąt. fol. 9.

Za piecęm z pierwszy Jzdebki jdąc na Ganek Drzwi nowe na zawiassach ze dwięma Hantabami y Haczykięm. Tamze dali na ganku drzwi drugie na zawiassach z haczykięm, okięn szklanych 5.

Izdebka Marszałkowa. W niey stołow 3, Ław 2. Piec polewany, okna szklane dobre. Drzwi dwoie na zawiassach, v jednych zamek.

Więzięnie. Przy Marszałkowy Jzdebcze obwarowane zelazęm y kłotkami.

Do Skarbu drzwi dobrze opatrzone żelazęm y kłotką. Wyzy na wschodzie drzwi zelazne z zamkięm y kłotką. Co tham iest Naydźie się w Inwentarzu skarbowym.

Wieza, na niey zegar [2] Godziny y Quadranssowy.

Pokoy [3] Do niego drzwi dwoie V iednych zamek. Thęn Pokoy krathą przegrodzono drzewianą, V krathy drzwi, Przed krathą okno szklane y piec zielony. Za krathą stoł 1, szaffa w murze. V niey zamkow 3, okięn 3, z okięnniczami.

Z thego Pokoiu na Salę Idąc Drzwi z zamkięm w they sali stoł 1, okięn 3, szaffa wielka z krathą do korzęnia ze

---

[1] z niem. Schlafbank, kombinacja łóżka i ławy (kanapy); po pol. zwykle: szlaban, ob. Wisła XI 748 i XVII 694 (ilustr.), Gloger, Encykl. staropol. IV 317.

[2] z niem. seyger np. Mon. Hist. Warm. I, Abt. IV, 111 (1425).

[3] niemiecki opis zamków warmińskich z 16. wieku nazywa komnaty »pokojami« (Kolberg, Summarisches Verzeichnis w Erml. Ztschr. VII 198, 223, 227).

4 zamkami. Szaffa druga malowana w ni służba[1]. W niey zamkow nie barzo dobrych 5.

Z they Sale drzwi do Librariey 2. V iednych Zamek. Szaffa z krathą wielką do ksiąg z zamkiem. Stoł ze dwiema zamkami. Palpit zelazny. Szaffka w Murze z zamkiem. Mappy 4. Obrazow Doctorum Ecclesiae 4, Rogi Jelęnie[2]. Szaffka na drugi stronie w Murze z zamkiem.

Ksiąg iest Inwentarz ossobny[3].

1646 str. 2. Do stołowy Izby na gorze... Nad służbą Ganek dla Muzyki y nad niem obrazow na Płotnie malowanych Ich Mciow Xdzow Biskupow Konopackiego, Gębickiego, Tylickiego, Kucborskiego, Działynskiego...[4] Str. 2v Przy sali Pokoi... komin kamieniem białem J M Xdza Lipskiego restaurowany... W sieni... Zeście na doł wiezą za Xdza Lipskiego restaurowaną... na dole tey wiezy drzwi z kamienia białego z herbami J M X Lipskiego...[5] Apteka w drzewo w wiązanie za J M Xdza Działynskiego wymurowana. Rzeczy ruchome w aptece zostawione od Ich Mciow Panow Działynskich (NB... Dzbany tureckie, nakrywadła, słoje tureckie, moździerz marmurowy, alembiki, kociołki, miednice, sikawki, sitko, kleszcze, flasze, banie, nożyce, puszki i t. d.) Str. 3. Do sieni przed stołową izbą odrzwi dębowe z herbami J M X Lipskiego... Do stołowey Izby ... odrzwi z herbem J M X Kucborskiego...[6] Str. 3v Do antekamery ze stołowey Izby wkoło drzwi odrzwi kamienne, nad niemi herb J M X Zadzika[7]. Do pokoiu za J M X Zadzika zmurowanego... przy drzwiach

---

[1] bufet, kredens.

[2] o znaczeniu rogów jelenich ob. RTNTor. XII 433 n. i Wisła VI 494; w zamku olsztyńskim była także głowa jelenia, niewątpliwie z rogami (Erml. Ztschr. VII 257). — »Libraria« (książnica) w Częstochowie (Długosz I 123. — Łebiński, Przyczynek do słownika... w Sprawozd. T. Prz. N. Pozn. 1884 str. 56. — »Librei« der Pfarrkirche zu Culm. Schultz, Stadt Kulm im Mittelalter ZWG. 23 str. 228, 246 w r. 1470).

[3] inwentarza tego niema; spis ksiąg z r. 1759 na końcu niniejszego Inwentarza.

[4] biskup chełmiński 1639—46.

[5] rządził 1635—38, był herbu Łada.

[6] herbu Ogończyk.

[7] herbu Korab.

odrzwi z kamienia białego z herbami J M X Zadzika, w nim pawiment marmurowy, okna dwa z francuskiego szkła, piec białego polewania y lazurowego. Komin białym kamieniem oblistwowany y nad niem herb J M X Zadzika Str. 4v (po opisie zakrystji:) do Izdebki kapelańskiey... Str. 5... W sionce do slacheckiego więzienia drzwi... nad tym więzieniem wieza... Str. 5v Rzeczy ruchome... Mis czynowych z Herbem J M Xdza Działynskiego[1] y Ich Mc Wielebney Capituły Chełminskiey dwie...[2]

1676 str. 8: Do Bibliotheki drzwi dwoie na zawiassach, u iednych zamek z kluczem y z dwiema wrzeciądzami... szafek dwie w murze, szaf do ksiąg trzy, dwie z nich z kratami. Chorągwi dwie Powiatowe. Specifikacya ksiąg w teyze Bibliothece zostaiących na osobnym Reiestrze ma bydź wyrażona.

1759 str. 231 n. Archiwum staroswieckie dembowe... w nim... szafki 2 do papierow w murze z drzwiami y zamkami, w tymże Archiwum gdzie bywała Bibliotheka starodawna z wielo Xięgami[3], ktore in Anno 1753 są przy kosciele starogrodzkim w skarbcu ulokowane są deponowane akta rozne papiery y dokumenta całego Powiatu Lubawskiego za kluczem JP Pisarza Grodzkiego Przysięgłego zostaiące, ktorych Aktow y Papierow rozporządzenie y opisanie dabitur inferius.

1676 wspomina str. 6 w pokoiu przy antikamerze »Piec dobry modro polewany z białemi Orłami« a w nowodobudowanej części zamku str. 7 »Pokoi Krolewski« obok izby stołowey (»ryntarza«), »na dole tey wieży drzwi kamieniem czosanym obłożone. Herb na nich J M X Lipskiego«[4]. »Weście do kempy małey forta, u niego z kamienia z obu dwu stron obłożona z Herbem J M X Lipskiego« »do Stołowey Izby drzwi na zawiasach... stolarską dawną robotą, nad nimi Herb J M X Kucborskiego[5] po stronach listwowane«, str. 9 »kredencerski domek« »do antikamery drzwi na zawia-

---

[1] herbu Ogończyk.

[2] w tarczy herbowej koło czterosprychowe (Niesiecki-Bobrowicz Herbarz I 68 (ilustr.) Wölky U.-B. str. 1083, Hoelge w Masovia 18 str. 119, ZTNTor. V 96). Herby biskupie także na stołowiźnie zamku heilsberskiego (Erml. Ztschr. VIII 594).

[3] inwentarza tego niema; spis ksiąg z r. 1759 na końcu niniejszego Inwentarza.

[4] herbu Łada.

[5] herbu Ogończyk.

sach... obłożone czosanym kamieniem z Herbem J M X Zadzika[1]« »do Pokoiu Marmurowego Dwoiste drzwi... obłożone także kamieniem z Herbem J M X Zadzika, w nim pawiment[2] marmurowy« »Weyscie do Nowo zbudowanego Pokoiu małego, drzwi nowe...«

Z Librariey idąc do Mieysca potrzebnego drzwi 2. V iednych zamek.

Wyszedwszy z Librariey Na salę w bog(!) Drzwi z Haczykiem, gdzie do sklepu nowego chodzą. Na ścianę przybito szragany. Na nich Hakownic 11. Rury Hakownicze 2.

Dali jdąc Drzwi do Izdebki. W ni_y okna szklane. Piec polewany. Drzwi drugie z zamkiem. Przed thą Jzdebką Nad wschodem y na wschodzie okien szklanych 2.

fol. 10. Izdebka przeciwko wschodowi na Ganku Do niey Idąc Na Ganku okien szklanych 3. W izdebcze stoł 1. Ławy, okna, Piec, szaffa w murze. Drzwi dwoie na zawiassach. V iednych Zamek.

Przed Ryntarzem Na dole szaffa wielka. W Ryntarzu stołow 2. Ława wkoło. Zedlow 2. Piec polewany. W ścianie okien szklanych 4. Szaffa w Murze. Lichtarz mosiężny przy słupie. Z Ryntarza jzdebka. Do niey Drzwi z zamkiem. W niey stoł, Law 2, Łoszko z popręgami, okien szklanych 3.

W kownaćie okien szklanych 2. W komorze 1. Drzwi wszystkich 3. V iednych zamek.

Cancellaria. W niey stoł 1, zedlow 2, Ławy, piec polewany, okna.

W kownacie stoł 1, okna szklane dobre Drzwi troie, w iednych zamek. W śioncze okno szklane Drzwi na zawiassach Jzdebka kędy Łaznia była. W niey Piec stolik, zedelek, okno szklane. Drzwi na zawiassach 2. V iednych zamek.

Kępa Mała. W niey kamień, na który z rur woda idzie. W they kępie Piwnicza winna sklepista. V ni kratha drze-

[1] herbu Korab.

[2] podłoga, posadzka.

wiana z zamkiem y wrzeciądzem. W kracie dźwierki na zawiassach. Z kępy wychodząc drzwi na sprężynie z zawiassami.

Na Przedzamczu Dwie sadzawcze w dyle ogrodzone. Do nich drzwi na zawiassach z wrzeciądzem.

Pralnia. W niey piecz, Ławy, okna, Drzwi na zawiassach. Thę Pralnią trzyma szwedka.

Cegielnicza. W niey szopa. Pieczów 2. Przy niey Domek, gdzie ceglarz mięszka [1].

FOLWARK FIIOWO

W niem Dom, Gdzie Dworka [2] mięszka, w ktorym śień, jzba y kownatha. W Izbie Ławy wkoło, stoł 1. Szelbąk [3], okna, Piec prosty.

W domu rzeczy ruchome. Kocieł o osmi węborkach 1, koćieł mały 1, ceber 1. Poterfask [4] 2, Fassek do mleka 17, fol. węmborkow 2, skopczy 3, kopani 3, zelazo w kominie do 11. kotła. W sięni komora, V niey drzwi na zawiassach.

Krownia przy domu, w niey złoby.

Na Podworzu sołek [5], v niego drzwi z zamkiem.

Domek na Podworzu, w niem stoł, Ław 2, okien 2, Piec, drzwi na zawiassach.

---

[1] Opis zamku w Heise'go Bau- und Kunstdenkmäler zeszyt II, 634. Fankidejski, Utracone kościoły w diecezji chełmińskiej Pelplin 1880 str. 128 n. Słow. Geogr. V 390 n. opiera się na Inwent. z r. 1759. Liek, Die Stadt Löbau in Westpreussen... str. 135. Schematismus des Bistums Culm 1904 str 259. Odnowienie zamku za bpa Szczuki 1693 ob. ZTNTor. V 165. — Wniosek bpa Baiera u rządu pruskiego, by zamek lubawski odnowiono ob. Lehmann, Preussen und die kathol. Kirche cz. V (1883) nr. 328.

[2] kobieta lub dziewczyna do drobiu.

[3] szafa kuchenna.

[4] z niem. Butterfass = kierzenka, maślnica.

[5] śpichlerz.

Drugi Domek, w niem piecz, okna, drzwi na zawiassach 2.

Owczarnia y druga owczarnia.

Sieczkownia, w niey kossa, Lada y Rynka[1] Pod nią swinich chlewow 2.

Stodoł dwie o osmi sąsiekach V nich kłotek 6.

Koniarnia, szopa w niey dla bydła y szor na oborze.

Wolarnia, w niey wołow 2. Przy niey chlewow 3. Karmnik y szopa. Pod ktorą chlewow 3.

Obora. W niey krow pozytecznych 20. Wołow nierzezanych 2. Nieuków[2] Trzeletnich 2, Dwuletni 1. Jałowic dwuletnich 3, Nieuk roczny 1, Jałoszk rocznych 5, Gęssi 10, Kokoszy 8, Swini starych 20, Wieprzow nierzezanych 2, Swini y wieprzow 18. Przed Fiiewęm na sadzawcze sadzow do Ryb[3] 2 z kłothkami.

1646 str. 5. Fiiowo Folwark. Budynki. Bydła szt. 53, koni 6, świń 55. Ptastwo.

1676 str. 11 nn. Opis budynków (dom, 5 chlewów, stodoły 2, szop 2, owczarnia, wolarnia, pasturnia, statki domowe). — Bydła oddano sztuk 16, trzody 15, ptastwa 62[4].

1723 str. 89. Opis budynków: »Burgrabska Rezydencya murowana, w połowie szpichlerz«, o 3 piętrach, 2 stajnie, mielcuch, browar, sołek, kowalski budynek, owczarnia, chlewy, szopa, gumno (dwie stodoły). — Bydła szt. 8, trzody 18, ptastwa 28.

1759 str. 245 nn. Ordynarya y zapłata roczna z Folwarku Fijewskiego czeladzi. D w o r z n i k z żoną bierze fl. 40, żyta kor. 14, jęczmienia kor. 6, grochu kor. 2, wieprza karmnego albo owsa kor. 3 na chudca[5], piwa beczek 4, siemienia wir. 2, przysiewku grochu wir. 2, siem. wirt. 2,

---

[1] obręcz.

[2] woły młode.

[3] rybniki, skrzynki do ryb.

[4] niewielka ilość inwentarza folwarkowego, zwłaszcza koni tłomaczy się tem, że gburzy obowiązkowo szarwarkowali na folwarku.

[5] chude bydlę, zwłaszcza chudy wieprz. — Dworznik = podstarości, rządca, ekonom.

krowę pocielętną, soli achteli 2 stuff 2. — Rataiow[1] 2, biorą żyta kor. 14, jęczm. kor. 6, grochu k. 2, wieprza karm. albo owsa k. 3 na chudca, soli wir. 2, stuff 2, krowę pocielętną, piwa beczek 2, przysiewku każdy wirtel grochu, wirtel lnu w rolą kopczyzny[2], ieden zyta mędli 4, owsa mędli 4, jęczm. męd. 2, zasług kazdy fl. 21. — Fornal podobnież wszystko bierze jak rataje, t. j. Parobcy, Pogoniakow 2, żyta kor. 14, jęczm. k. 6, grochu k. 2, soli wir. 2, stuff 2, wieprza karm., krowę pociel., piwa beczkę 1, przysiewku po wirt. grochu, tyleż lnu w rolą, zasług iednemu fl. 12, boty po par 2, przyszycie i nowe, koszul grubych po 2 a po 1 cienkiey, parcianych po 2. — Dziewka żyta k. 7, jęczm. k. 3, grochu k. 1, soli achtel 1 stuff 1, puł wieprza karm., puł krowy pociel., przysiewku[3] siem. wir. 1, grochu wir. 1 w rolą y fl. 12. — Wolarzowi y Swiniarzowi żyta kor. 14, jęczm. k. 6, grochu k. 2, soli achteli 2, wieprz 1 karm., krowa 1 pociel., piwa wolarzowi beczka 1, przysiewku po wirtlu siem., po wirtlu grochu, myta wol. fl. 18, świni fl. 12. — Pasturzowi zyta kor. 8, jęczm. k. 3, grochu k. 1, soli acht. stuff 1, puł wieprza, puł krowy, piwa beczki puł, przysiewku grochu wir. 1, siem. wir. 1, myta fl. 12. — Poręb[4] zwyczayny od Bydła y Swin ci wszyscy do Zamku płacą ktorzy ie do Pastorza y Swiniarza wypędzaią. — Dragan[5] zamkowy żyta k. 7, jęczm. k. 3, grochu k. 1, soli acht. i stuff 1, puł wieprza karmnego, na nabiał fl. 5, sztyble nowe y drugie przyszycie, piwa beczek 3, przysiewku grochu wir. 1, lnu wir. 1 corocznie Barwę skarbową żołnierską, spodnich 2. Czapkę na

---

[1] Rataje podobnie jak ogrodnicy miewali zwykle wolne mieszkanie, służyli za deputat latem, zimą młocili za korce, przeważnie zatrudniano ich latem órką (Bär, Westpreussen unter Friedrich dem Grossen I 274).

[2] Część kopy zboża pobierana za robotę (Sł. War.). Pierwotnie dziesięcina (Łebiński, Przyczynek do słownika... str. 44).

[3] zboże przysiane dla parobka na roli gospodarza, właściciela.

[4] poręb = staropolska nazwa na oznaczenie wszelkich opłat. Wyraz ten powszechnie był używany. W 17 w. w wilkierzach i dokumentach na włoki wiejskie wspominano z zwyczaju, że od paszenia bydła opłacać trzeba poręb (Kujot Dzieje Prus Król. str. 353, 355, 1150. Tenże, Opactwo Pelplińskie 384 n. (1741 r.). Perlbach Pommerell. Urk.-B. p. 60 n. 401, 510 (wiek 13)

[5] Inwent. z r. 1646 str. 5 wymienia wśród przedmiotów znajdujących się w komorze przed prochownią zamku lubawskiego »sukien Draganskich Cerwonech cterydziesci y dziewięc«.

2 roki, płaszcz dragański na 3 lata, pomięszkanie y opał wolne w zamku ma, krowę na folw. zimuie, na Panskim koniu ieździ, Rybitwy gdy dogląda zimie, ma porcyą ryb, piwa na dzień 2 stuffy y gorzałki porcyą, plura w kontrakcie wyrażono. — Stróż zamkowy żyta k. 7, jęczm. k. 2, grochu k. 1, soli achtel 1, beczek piwa 2, przysiewku grochu wier. 1, siem. wier. 1, myta fl. 30, na nabiał fl. 10, lichow 3 do warzywa, krowę chować na oborze Pańskiey mu należy. — Przystawa[1] takąż zapłatę y ordynaryę bierze, jako y stróż, na swoim koniu ieździ. — Powinnosc kowala Fijewskiego, ktory statki swoie wszystkie, tylko kowadło wielkie zamkowe maiąc, węgle ze zamku miewac, robotę wszelką zamkową tudzież Fijewskiego, Byszfałdzkiego y Hartowieckiego Folwarkow, gdy te Dobra na zamek trzymane bywaią, kowalską rabiać, a za to pomięszkanie kowalskie, Roli w każde pole morg, ogrod, ordynaryi żyta kor. 7, jęczm. k. 3, grochu k. 1, soli achtel 1, piwa beczek 4, słodzin od każdego waru węborkow 2, cienkuszu sądek, łąkę do 2 fur siana, to wszystko corocznie mieć, myto według ugody y kontraktu swego odbierać powinien, przedtym takowey zapłaty nie miewał, albowiem kowal z całego klucza, a każdy z nich corok kowalowi Fijewskiemu fl. 2 zyta 1 k., jęczm. 1 k. dawali, a to z tey racyi, iż ci kowale węgle sobie w borach Pańskich palili, których dla szczupłości borow że teraz nie palą, tylko że gdzie mogą sobie kupuią, więc też do tey składki nie należą. — Na str. 249 opis wsi Fijewa[2].

FOLWARK TYNWAŁD.

W niem Dom jzba y komor 3. W Jzbie Ławy stoł, okna, Piec, Drzwi na zawiassach. Pod Domem piwnicza. W sieni Ław 2. Korytho wielkie.

fol. 12. Rzeczy Ruchome: Kocieł Wielki 1, Wemborkow 4, szkopcy 6, Fask do mleka 4, Kłoda do kapusty 1, Kłod do cienkuszu 2,

---

[1] włódarz mający nadzór nad robotami polnemi. Märcker, Kr. Thorn str. 680 i 742 mylnie tłómaczy jako »Eskorte«.

[2] Słow. Geogr. II 386 czerpie z Inwent. r. 1759. O późniejszych losach Fijewa pisze Liek, Stadt Löbau str. 557 nn. Por. także rozprawy: Röhrich, Zur Lage des Gesindes in Ermland i 17 u. 18. Jhrh. w Erml. Ztschr. 56 str. 439; Summar. Verzeichniss... tamże VII 216, 224, 240 passim.; Besoldungsverhältnisse im Amt Marienwerder 1586 w Ztschr. Mwd. VII 78.

Poterfassk 2, Kopani 3, Fask do pomywania 2, Kłotek 2, Dzieszki do mleka 14.

Gumno. Stodoł 2, w nich sąsiekow 9.

W oborze. Szop 2. Pod niemi krownia y staynia. W krowni krow 5, jałoszek rocznych 7, Nieukow trzyletnich 5, Nieukow Rocznych 4, Swini starych 12, wieprz nierzezany, Gęssi 10, Kokoszy 30. Chlewow ze złoby y drzwiami 4.

Szopa nowo zbudowana, w ni chlewow 3, dla swini Sołek, V niego drzwi na zawiassach z kłotką.

Przed Domęm Piwnicza murowana do Mleczna[1]. V niey drzwi na zawiassach z wrzeciądzęm. Nad Jzbą Piwniczą Nakrycie.

Owczarnia. W niey owiec starych 391, owieczek łonskich 35, skopow łonskich 125, skopow starych y z baranami 41[2].

1646 str. 6. Folwark Tynwałd. Budynki... Dwor nowo zbudowany za J M X Działyńskiego... Rzeczy ruchome... »Zasiewki w Liubawie« pszenicy 8 kor., zyta 6 ł. 31½ kor., jęczmienia 1 ł. 34 kor., grochu 8 kor., owsa 5 ł. 37½ kor., lnu 3¾ kor., siem. konopnego 2½ kor. str. 7: zasiewki (zapewne tynwałdzkie:) pszenicy 9 kor., żyta 18 ł. 35¾ kor., jęczm. 2 ł. 10 kor., grochu 11 kor., owsa 9 ł. 39 kor. Bydła sztuk 39, owiec na inwentarz 791, świń 36, Ptastwo...

1723 p. 105 wymienia nast. »Obsiadłość Wsi Tynwałda«: Kaczmarz ma włokę roli w każdym polu i ogrod z karczmą i gościńcem. Powinność jego Piwo y Gorzałkę Pańską wiernie szynkować, posługę dworską odprawować. Czynszu na ś. Marcin daje zł. 6. — Owczarz za kontraktem, chałupa nowo zbudowana, włóka roli w każde pole. Powinność jego mieć dozór około owczarni y owiec Pańskich od sztuki y pakt ugody

---

[1] nabiał.

[2] o owczarzach i owczarstwie por. Erml. Z. VII 253. Lengnich, Gesch. Poln. Preussen VII 151, 197, 310 (podatek od hodowli owiec) Goerke, Die Privilegien der dörfl. Bevölkerung d. Kr. Flatow w Mrwd. Ztschr. 56, 33 (prawo sołtysów i kaczmarzy do hod. ow.). — Schuch, Zustände der Landbevölk. Kr. Berent w ZWG. 15 str. 77. — Plehn, Kr. Strasburg str. 214 n. X. Kujot, Opactwo pelplińskie 1875 str. 425. Märcker, Kr. Schwetz. str. 582 (rej.) Tenże Kr. Thorn str. 911 (Pachtschäfer) i 914 pod »Schäfer« i t. d.

płacić będzie. Ordynaryą, legumina w kontrakcie swoim wyrażoną od Pańskich owiec bierze. — Ogrodnikow 4. Każdy z nich ma chałupę dobrą y ogrod, Przysiewku żyta kor. 1, grochu wiert. 1 ich własny, siemienia lnianego wiert. ich własny każdy ma. Powinność ich każdym iednym przez cały rok, straż nocną koleyno odprawnią. Wymłocek maią z korca iedenastego. — Ratajow 3, każdy z nich ma chałupę dobrą z ogrodem. Przysiewka zyta k. 3 z ich ordynaryi, jęczm. puł korcze, grochu puł korcze, siemienia tyleż. Owsa Pańskim nasieniem korcy 2. Ordynaryi zyta korcy 10. Jęczm. k. 3½, grochu 2½ k. Soli wiertel 1. Każdy ma krowę i świnię rodną z inwent. Pańskiego. Myta zł. 10. Powinność ich pługiem Pańskim y sprzężaiem Pańskim y dwoygiem ludzi codzień robić, Zimie maią wymłocek z korca 11-go. Każdy woły swoie powinien zimie opatrować y strasz nocną odprawować... Młyn Olszan należy do Folw. Tynwałdskiego...

1759 rozróżnia 1. str. 345 Folwark (czeladź składa się z przystawy, 3 fornali, wolarza, dziewki, świniarki i pasturza) i 2. str. 349 budynki wieyskie Pańskie w Tynwałdzie, w nich mieszkają kaczmarz, rataje, ogrodnicy, owczarz, dannicy włóczni, dannicy szarwarkowi. Tłuka z miasta Lubawy: przy mieście Lubawie zapisana pochodzi do folw. Tynw. we żniwa przy wikcie y piwie folwarcznym[1] — Złotowo, Prątnica, Łążyn, Targowisko y Młyn Olszan przyległości do Tynwałda należące. Te dobra na s. Jan 1756 w trzyletnią dzierżawę puszczone są Imc Panu Piotrowi Lewalskiemu.

FOLWARK GIERŁOŚ.

W niem Dom, w ktorym śień jzba y komora W jzbie Ławy w koło, szelbąk. Okien szklanych 3. Drzwi wszystkich na zawiassach 7, kłotek 2.

Rzeczy Ruchome. Kocieł o sześci wemborkach 1, siekaczka 1, szkopcy[2] 4, wemborkow 4, Dzieszk[3] do mleka 20, Ceber 1, Korytho do chleba 1, Faska do Pomywania 1.

[1] Słow. Geogr. XII 717 czerpie z Inwent. 1731 r. O młynie Olszanie tamże VII 496 wzmianka opierająca się na Inwent. 1723. W r. 1594 bp Kostka wysiedlił gburów tynwałdzkich do Gutowa (Woelky U.-B. nr. 1103).

[2] Szkopiec, dziś szkopek, drewniane naczynie z jedną rączką znane już w średn. wiekach (Łebiński, Przyczynek do słownika (Spr. T. Prz. N. Pozn. 1884 str. 150).

[3] dzieża, dzieżka także drewniane naczynie.

Sołek. Pod nięm Piwnicza. Drzwi dwoie na zawiassach V iednych kłotka. fol. 13.

V drzwi do sołku zamek.

Szopa wielka Przy niey, czo wozy wtaczaią.

Stodoła o jednym klepisku z sąsiękiem. Drzwi z pałąkiem y kłotką.

Stodoła druga, Pod nią krownia, dwa chlewy cielęcze y staiękа.

Szopa trzecia nowo zbudowana.

Obora. Krow do użytku 10. Byk 1. Jałowicza dwuletnia 1. Nieukow Trzeletnych 7, Nieukow Dwuletnych 9, Nieukow rocznych 2. Jałoszk rocznych 5. Swini starych 5. Wieprz nieczyśćiony 2. Prośiąt rocznych 6. Gęssi 10. Kokoszy 15.

Stado. Klacz starych 23. Łonskich y młodych 9. Tamże Przy Folwarku chałup zagrodniczych 5.

Staw nowozastawiony, na ktorym młyn może budować. Zasiewek. Ozime pole zaśiane oddano, Jarzynę z jnwentarza śiano.

1646 str. 7 v. Folwark Bysfałd, na nim dom, stodoła, obora i domek dla drobiu. Zasiewki na tym folwarku: zyta 3 ł. 44 kor., jęczm. 17 kor., owsa 2 ł. 20½ kor. — Inwent. 3 krowy. Ptastwo. — str. 8. Folwark Gierłos. Budynki. Zasiewki: zyta 1 ł. 11 kor., jęczmienia 24 kor., owsa 38 kor. — Bydła sztuk 51. Ptastwo.

1676 str. 22 n. Opis budynków (dom folwarkowy, spichlerzek, 3 szopy, 2 stodoły, krownia). — Ptastwa sztuk 57, bydła oddano 25.

1723 str. 138 opis budynków (dwór, gorzelnia, »podwórze ostrogowane«[1], chlew, stajnia, szopa, krownia, stodoła, owczarnia, piwnica, ozd, sprzęt domowy). — Bydła sztuk 13, świń 10, drobiu 64. — Ogród jeden wielki zasiany. Pasternaku lech 10[2], marchwi lech 10, cebuli lech 2, kapusty lech 24. — Ogrodników[3] 3, robią iednym co dzień, Strasz nocną od-

---

[1] otoczone ostrokołem.

[2] zagon roli, wyraz dziś jeszcze używany.

[3] Ogrodnicy mieli zwykle wolne mieszkanie czynili służbę za zboże deputatowe (ordynarję) latem, zimą zaś młócili na pewną ilość korcy (Bär,

prawuią koleyno. Przysiewku maią grochu wiertel 1, siemienia lnianego wiertel 1. Roli daią co będzie miał nawozu. Ogrody maią, na wymłocek młocą z korca jedenastego. Chałup ogrodniczych 3, owczarska czwarta, leśnego także chałupa y role tamże ma, powinien koni y stawow przyglądać, bydła cudzego nie powinien przyimać pod karą. Zwierzyny co ubiie, oddaie do zamku, za którą według taxy na proch bierze. — Bor excypuie sobie zwierzchność y zakazuie sine consensu drzewa spuszczać. Karczma.

1759 str. 302 Wieś Gierłoź y Folwark do zamku Lubawskiego należący ze wsią Zelkowem. Dzierżawcą tych dobr od 1756 r. Antoni Smoszewski. Str. 304. Czeladź y ich zapłata w Gierłozi. Podstarościemu zasług fl. 50 ordynaryi zyta k. 14, jęczm. k. 6, grochu k. 2, Piwa beczek 6, Przysiewku grochu wier. 2, Lnu wier. 2 w rolą, Krowa pocielętna 1, Wieprz karmny 1, puł korcze siemienia na oley. Czeladź: pasturz, parobków 2, fornal 1, dziewka i wolarek. Str. 306. Budynki wieyskie pańskie w Gierłozi... Powinność owczarza, ktory według kontraktu z wychowkiem owiec 350 na pastwie zimowey na folwarku chować a od sztuk 250 po gr. 18 = zł. pruskich 150 płacić, chałupę Pańską, rolę, łąkę y ogrod zdawna do owczarni mieć, na każde 100 owiec fur siana parokonnych 10 pastwy grochowin ile potrzeba, beczkę piwa, soli beczkę 1½, owsa kor. 1½, chrustu do urt y dębiny do palow z pańskich powozow odbierać, do Gdańska pod wełnę podwodę mieć, Bydła na folwarku sztuk 2 zimować, urty sobie robić, urtować [1] od s. Troycy aż do s. Jadwigi y według powinności owczarskiey sprawić się obligowany. — Str. 308 n. Powinności ogrodników, dannikow i komornikow. — Str. 310. Zdrojewski, Leśny Gerłozki, według kontraktu swego Boru pilnowac, nikomu z niego bez wiadomości Zamkowey y Folwarku Gierłozkiego ani bez kwitow nie wydawać a za ten dozor Posiadło Chałupę Pańską pod Borem z rolkami sobie wyznaczonemi y Łąkę, a drugą do wykrudowania mieć powinien y tak się sprawować iako zwyczay dawny y kontrakt iego każe [2].

Westpr. unter Friedr. d. Gr. I 274), na dobrach bpich na 11-ty korzec, na opackich pelplińskich na 12 i 13-ty (Kujot, Opactwo, str. 396).

[1] urty, z niem. Hurde Hörde = ogrodzenia z drążków lub chrustu. (Mwd. Ztschr. 56 str. 7 i 33. — ZWG. 15 str. 72. — Märcker, Kr. Thorn str. 742 i i.).

[2] W starostwie tucholskiem leśni składali przysięgę na wierne wykonywanie obowiązków służbowych. Rotę jej podaje wilkierz (Fontes V (1901) str. 241).

FOLWARK LUBSZTYN.

W nięm dom w ktorym Izdeb 2. W iedny jzbie komora, stoł, Ławy, szelbąk, okna, Piecz. Druga Izba Pusto stoy, kokoszy w nięm chowaią. Na gorze okna, Ławy, komin.

Spichlerz. V niego drzwi Na zawiassach z kłotką.

Piwnicza. Drzwi wszystkich w nawiassach v iednych tylko zamek.

Rzeczy Ruchome. Węmborkow 2. Poterfaska 1. Faska do grzania mleka. Szkopczy 4. Faska do Pomywania. Kłoda do Pomiy 1. Dziezek do mleka 10. Fas do kapusty 2. Koćieł o 2. Węmborku 1. Ceber 1. Lada do sieczki, w niey kossa y Rynka.

Przy Domie staynia, krownia, chlew swini. fol.

Gumno. Ostrozowanie [1] wkoło Dylami Łupanęmi. V thego 14.
ostrozowania wrotha dwoie y Forta z Zamkięm.

Studnia z kubłęm okowanym.

Stodoł 4, w nich sąsiekow 9, Kłotek 4.

Krownia, koziarnia y szopa dla bydła posrzod obory [2].

Obora. Krow pozytecznych 18, Byk 1, Jałowic Dwuletnych 4, Jałowic rocznych 2, Nieukow Trzecioletnych 2, Nieukow Dwuletnych 2, Nieukow rocznych 2, Świni starych 8, Wieprz nierzezany 1, Gęśsi 10, Kokoszy 30.

Zasiewek. Ozime pole zaśiane oddano. Jarzynę z Inwentarza śiano.

1646 str. 8. Folwark Lubstyn. Budynki. Rzeczy ruchome. Zasiewek: zyta łaszt 2 kor. 43, jęczmienia kor. 38, owsa ł. 2 kor. 13¼. Bydła sztuk 37. Ptastwo.

1676 str. 24. Opis dworu, śpichlerza, 2 stodół, owczarni, szopki; chałup zagrodniczych 5 i szósta owczarska. Ci zagrodnicy rabiaią we żniwa

---

[1] Ostrokoły.

[2] Stan zabudowań gospodarczych por. z Pogódkami (Opactwo pelpl. str. 309) Narkowami (tamże 365) Golubiem (Plehn, Kr. Strasburg str. 216) wsiami na dobrach m. Torunia (Maercker, Kr. Thorn, str. 88 nn.)

tłukę[1] y stodoł pilnuią y gdy ich do dwora zawołaią, do dwora robic powinni. Przysiewek maią po 10 zagonow zyta, 2 zagonu lnu, 3 rzepy. — Bydła: 1 krowa, 63 szt. drobiu.

1723 str. 148 n. Obora 14, owiec 163, trzody 17, ptactwa 93. Sprzęt domowy. — Zakurzewo nova Colonia należy do folwarku Lubsztyńskiego. Piąciu chłopów maią budynki. Daią rocznego czynszu zł. 36.

1759 str. 317. Wieś Lubsztyn z Folwarkiem Wałdykami, Omulem y Zakurzewem Przyległościami. Dobra te dzierżawi od r. 1756 Karczewski. Str. 320 n.: Czeladź Lubsztyńska y Ordynarya z zapłatą Fornal 1 bierze fl. 21, swiętojańskiego[2] fl. 2, owsa kopę, zyta kopę, jęczmienia puł kopy, grochu y siemienia po wirtlu jego ziarnem, piwa beczkę 1, zyta kor. 7, jęczm. k. 3, grochu k. 1, soli achtel y stofow 2, puł wieprza karmnego, krowa pocielętna na dwoie warzywo z ogroda według potrzeby siemienia na oley wirtel 1. — Dziewka 1 ma myta fl. 12, świętojanskiego fl. 1 gr. 15, siemienia y grochu w rolę iey ziarnem po wir. 1. Ordynaryą bierze iak Fornal, tylko do kopczyzny y piwa nie należy. — Pasturz... — Średniak[3] do przyodziewku y na ordynaryą zwyczayną nalezy, ordynaryą bierze iak czeladź insza zwyczayna, ktory woły pasa Folwarkowe. — Swiniarek przedtym chowała go wieś y w koley ieść mu dawali y tak koleyno tym sposobem we Dworze iako y na wsi iadał, gdy kto miał swini dwie, to iest dzien go żywił, a kto 4 świnie to dni dwa od kazdey swini, takze z Dworu iako y ze wsi gr. 7½ składali. — Str. 321. Budynki wieyskie Panskie. 323. Powinność owczarza (300 owiec; podwoda pod wełnę do Gdańska; bierze owcz. 120 zł. pr.) ogrodników 4, dannikow[4]. Str. 324. Gay Kozieniec pod Omule y Czerlino po gorach ciągnący

---

[1] Tłoka, tłuka = szarwark w czasie żniw.

[2] świętojańskie = zadatek dany przez pracodawcę pracobiorcy jako pewność przy »zgodzie«, zawarciu umowy. Wyraz ten dziś jeszcze używany na Pomorzu; na Warmji mówią: pewność.

[3] w hierarchji folwarkowej średni parobek po niem. Mittelknecht (ZWG. 15 str. 65 nn., 23 str. 234).

[4] Miewali mniej lub więcej roli oraz sprzężaj, płacili czynsz i odrabiali pańszczyznę. (Bär, Westpreussen unter Friedr. d. Gr. I 274). Po niem nazywano ich Danniker lub Zins, — Scharwerksbauern (Schmitt, Die Prov. Westpreussen, Thorn 1879 II 89. Tenże Kr. Stuhm str. 127). Znani już za Krzyżaków (Kętrzyński, O ludności polskiej str. 71 i 269). — Sł. Geogr. V 456 czerpie głównie z Inwent. 1759 r.

się pod dozorem Folwarku Lubsztyńskiego a strazą zwyczayną od ludzi Lubsztyńskich bywa z ktorego wolny opał do Folw. y dla ludzi do dzierżawy Lubsztyńskiej należących ... bywa według dawnego zwyczaiu przy wszelkiey oszczędności.

FOLWARK GUTTOWO.

W niem Dom wielki, w ktorym śień, jzba, z niey jzdebka, z jzbedki kownatha. Z theyze wielki jzby w bok komora, z niey druga komora, w ktorey Piwnic sklepistych 2. Z iedny wyśćie na podworze. W Izbie wielki okien szklanych 4, Ławy wkoło. Szelbąk. W izdebcze okien 5. Stoł, Ławy wkoło. Z sięni na drugą stronę Jzba z kownathą. W izbie piec, okna niedobre, nie iest w uzywaniu. W komorze okienko szklane. Ulow 7, w ktorych pszczoł starych 2.

Rzeczy Ruchome. Węmborkow 4, szkopczow 2 Fask do pomywania 2, Fassa do Pomyi 1 Ceber 1, Kociołek mały do ryb 1. Dzieza do Ciasta 1.

W oborze szopa dla Bydła. Przy niey chlewow 2. Przy theyze stodoła o 2 sąsiekach. W niey kłotek 2. fol. 15.

Obora. Krow pozytecznych 12. Byk 1. Nieukow rocznych 3. Swini starych 10. Wieprz nierzezany 1. Prosiąt rocznych 3. Gęśsi 10. Kokoszy 15.

Zasiewek. Ozime pole zaśiane oddano. Iarzynę z jnwentarza siano.

1646 str. 12 v. Gutowo ma włok 60, z tych Folwarku było 12 włok. A iż niepozyteczny był, tedy go lasem zapuszczono.

1676 p. 24. Jako quondam Folwark był, tak y teraz za Panowania J M X Olszowskiego[1] Podkanclerzego Koronnego nietylko nieboszczyka Konrada Leśle za Przywileiem nadanych włok 12 dla Excessow popełnionych odięte, ale tesz kaczmarskie 2 włoce na ktorych mieysce Janowi Łązynskiemu inne 2 włoce na Rumianie nadane są. Na Folwark obrocono. Szołtyskich włok 3, także do Folwarku przyszyto, są iednak ieszcze miedze...

1723 str. 143. Budynki. Obora: bydła 5, owiec 180, świń 13, drobiu 51.

---

[1] Andrzej Olszowski biskup chełmiński 1662—74.

1759 str. 370. Gutowo, Rumiano, Rumienica z 2 młynami Rumiańskim y Lesiakiem. Od 1756 r. ma dalszą ich dzierżawę Michał Leski cześnik wyszogrodzki. Str. 372 n. Czeladź: 2 fornali, wolarz, dziewka. — Str. 373. Wieś Gutowo. Budynki wieyskie Pańskie. Powinność Ogrodników 4 gutowskich, ktorzy Panskie Budynki, puł włoki roli y łąki naprzeciwko tych puł włokow ogrod, przysiewku grochu wier. 1, siemienia wier. 1, piwa puł beczki, wolność obsiewania pustych włok [1] za fl. 5 iako szarwarkowi miewać a za to każdy począwszy od roztopu aż do s. Marcina od frysztyku [2] zwyczaynego chodząc roboty zwyczayne ogrodnicze robić a osobliwie popaską a nie odmianą czynić, od s. Marcina na korzec jedenasty poki zboża stanie młocić kondzieli na łokciowe motowidło z Panskich krackow kazdy łokci 6 wyprządać powinni... Owczarz (podwodę pod wełnę do Gdańska... Str. 375. Gaie Gutowski y Rumienicki alias tylko Chruściki do potrzeby folwarku Gutowskiego y wsi Rumienicy conservari powinny [3].

---

[1] puste włóki t. j. nieobsadzone, nieosiedlone za przywilejem lub kontraktem bywały prawie zawsze uprawiane, nietylko w dobrach duchownych, bądź to przez sąsiadów za uiszczeniem pewnego czynszu, bądź przez sąsiedni folwark, bądź przez zamianę tychże włók na folwarki lub ponowną kolonizację. O przyczynach spustoszenia włók i wogóle kraju ob. Voigt, Gesch. Preussens VIII 608. Plehn, Gesch. Kr. Strasburg 43, 161 i 216. Poschmann, Die Siedelungen in den Kreisen Braunsberg und Heilsberg (Erml. Z. 52, 209 nn., 54, 782 nn. Plehn, Zur Geschichte der Agrarverfassung in Ost- und Westpreussen w Forschungen zur brand.-preuss. Geschichte Bd. XVIII str. 103 nn. (praca podstawowa i gruntowna). Maercker, Kr. Thorn str. 63. Kujot, Opactwo pelplińskie 420 nn. Zestawienie rol pustych na Warmji w Kolberga Summarisches Verzeichnis des Fürstenthums Ermland i. J. 1656 (Erml. Zeitschr. VII 177). W obwodzie olsztyńskim było na 2896 włók 303 pustych. (str. 250) podobnie w reszelskim (str. 270) i i. (192). Według Plehna (o. c. 113) było 1679 w Prusiech (książ. i król.?) pustych włók 16 797 = 277.150 ha. »Allerdings werden Hufen auch noch als wüst geführt, wenn sie in irgend einer provisorischen Form schon wieder Nutzen geben«.

[2] śniadanie (z niem. Frühstück).

[3] O Gutowie biskupiem pisze wizytator Strzesz, że je visitatio Molitoriana (odbyła się 1597 cfr. Fontes VII 329) rectius vocat Gutowa ad distinctionem villae capitularis Gutowo; mansi 20, ex quibus 10 anno 1597

FOLWARK KOSTKOWO.

W niem śień Jzba y komora. W izbie stoł, Ławy, okna, Piec, Drzwi na zawiassach.

Rzeczy Ruchome. Kocieł o 2 wemborkach zły. Kociełkow małych do ryb 2. Wemborkow 4. Szkopczow 3 Kopani 9. Siekacz zelazny 1. Rozenek zelazny 1. Dzieza do ciasta 1 Korytho 1 Poterfaska 1. Cebrow 2. Fas do kapusty 2. Fassa do Pomyi 1.

Gumno. Stodoła iedna ze trzema sąsiekami y dwoygiem drzwi zamczystych.

Obora. Krow pozytecznych 5. Jałoszek rocznych 2. Swini starych 4. Wieprz nierzezany 1. Prośiąt rocznych 6. Gęśsi 10. Kokoszy 20. Koz wszystkich in genere 50.

Szopa przy stodole. Pod nią chlew cielęcy y krownia ze złobami. Chlewow swinich 2. Przy domie staienka, w niey złob y drabina. Tamze szopa pod ktorą chlew.

Zaśiewek. Oźime pole zaśiane oddano. Jarzynę z Inwentarza śiano.

1759 str. 413. Kostkowo w Lasach Hartowieckich. Smolnicy: Michał Borustowski (w Pańskich Budynkach, spalił się, insze swoim kosztem postawił), Kat. Orzechowska, Józ. Tuczkowski Panskie budynki maiąc zł. pr. 60 płacić, do niewodu chodzić, tłukę odbywać zwyczayną, Lasu, aby Gaiownicy na długą rozworę nie brali, doglądać, beczkę smoły za fl. 4, węgli furę parokonną za fl. 1 do Hartówca wydawać, dwie sosnie do pieca odbierać, Łąki smolnickie zdawna im należące trzymać powinni, caetera uti in contractu 1756 a. Budynki niektore Pańskie, niektore ich własne. Tłuki dni 3 kazdy o Pańskiey strawie odbywa. Barcie Borow Hartowieckich trzyma za kontraktem Witkowski z Gronowa Bartnik, odebrał starych 32, młodych 10, osiadłości co rok 10 Dzieni wyrobić y aby osadzone były starać się, zł. pr. 40 wypłacać, a iako gospodarz Gronowski

---

in praediales conversi (Fontes VIII 420). Słow. Geogr. II 917 podaje nieco wiadom. o G. z akt po r. 1759.

z posiadła od strażow pod bytność Pańską wolen bydz y usługi żadney nie odbywać a zaś iak kontrakt Bartnikowski każe, sprawić się obligowany [1].

FOLWARK TYLICZE.

W niem Dom Nowy. Sień. Izba, Piec polewany, okna szklane, stoł 1. Ław 2. Z Izby komora z ktorey wyśćie na podworze. W śieni komor 2. Drzwi wszystkich na zawiassach 6. V troyga Hantaby y Łancuszki.

Piwnicza pod śienią ze dwoygiem Drzwi V nich kłotka. Wschod na górę V ktorego drzwi na zawiassach z kłotką.

fol. 16. Rzeczy Ruchome. Węmborkow 3. Szkopczow 2. Fassek 2. Fas kapustnych 2. Kłoda [2] do wody 1. Celbrat [3] 1. Kopani [4] 2. Korytho 1.

Gumno. Stodoł trzy, w ktorych sąsieków 7. Drzwi z pałąkami 4. V nich kłotek 3.

Obora. Przy niey szop dwie. Krownia z złobami. Chlew

---

[1] Inwentarze z lat 1676 i 1723 nie wymieniają Kostkowa, Sł. Geogr. IV 475 daje część Inw. z r. 1759. — Strzesz pisze: Villa Nowawieś sive Kostkowo. Praedium quondam fuit, quod deinde sublatum et agri praedio Czartowiec adiuncti. Vasalli quoque 2. (Fontes VIII 420). — O bartnictwie w Prusiech por. Kętrzyński, O ludności polskiej str. 221 nn., Dombrowski w Erml. Z. 1891 str. 83 i 459, Toeppen, Gesch. Masurens, 130 nn., Maercker, Gesch. d. Kr. Thorn 95 n. ZTNTor. Tom IV (1917) nr. 2 str. 45 nn. Schuch, die Zustände der Landbevölkerung im Kr. Berent... 1772 (ZWG. 15 str. 77 — »Beutnerhauptmann«). Voigt, Gesch. Preussens VI 580 n. 645 n. Schultz, Stadt Kulm im Mittelalter (ZWG. 23 str. 223 n.). Treichel, Das Beutnerrecht von Gemel (Ztschr. Mwd. H. 23). Hasemann, Seitenstück z. d. Beutnerrecht (Tamże 24).

[2] duża beczka. (»dwie kłodzie piwa« Wisła XI 509).

[3] tablica do rachowania pieniędzy (z niem. Zählbrett); tutaj zapewne inne znaczenie.

[4] Kopań, kopańka = korytko z jednego pnia drzewa wydrążone.

swini. Krow pozytecznych[1] 5. Nieukow dwuletnych 3. Swini starych 6. Wieprz nieczyśćiony 1. Wieprzkow rocznych 4. Gęssi 6. Kokoszy 20.

1646 str. 9. Folwark Tylicze. Budynki... Rzeczy ruchome... Zasiewek zyta ł. 3 kor. 3, pszenicy iarey kor. 2½, jarki kor. 3, jęczm. kor. 19½, grochu kor. 3 oraz ł. 1 kor. 57. Bydła sztuk 26, świń 13. Ptastwo. — Str. 8. Folwark Gronowo. Budynki. Rzeczy ruchome. Zasiewki zyta ł. 1 kor. 3½, jęczmienia kor. 11, grochu kor. 2, owsa kor. 53½. Bydła na Inwentarz szt. 18, Koz 23. Ptastwo.

1676 str. 30. Opis dworu, krowni, 2 szop, 4 stodół, owczarni. — Bydła nic nie zostawiono. — Bydło y drobiazgi in Auctione podaią się: 4, świń 12, dr. 68.

1723 str. 114 nn. Opis dworu starego i nowego, szopy, owczarni, 3 stodół, śpicherka. — Bydła szt. 16, trz. 21, owiec 254, ptastwa 11[2].

LUBAWA MIASTO Z PRZEDMIEŚĆIĘM.

Ma w okręgu swym włok 120. Miedzy któremi na Folwark włok 16, Plebanskich 8. Slacheckich włok 12, z ktorych dawaią funt wosku pięc pięniędzy y konia wystawuią iako insza slachta. Szołtyska włoka iedna wolna od podatku. Włok 20 uprzywileiowanych wolnych, od ktorych iednak possessores powinni dawać in recognitionem Dominii X Plebanowi y kapłanom iego gr. 15[3]. Zostaie włok 63 z ktorych płaczą rathami Na zapust g. 15 Na śty Jan g. 15.

---

[1] w inwent. sttwa tarnowskiego 1686 r. »Krowy pożytkowe« (Wisła XI 352).

[2] Sł. Geogr. XII 699 czerpie z Inwent. 1731 r. Tylice i Mroczenko daje bp. Leski kapitule swojej 1751 r. (Woelky Urk. B. nr. 1221 i 1223).

[3] na uznanie władzy zwierzchniczej, niem.: »zcu orkund unde bekentnisse der herschaft« (Cod. dipl. Warm. III 113 i i.) płacono na podstawie prawa chełmińskiego 1—2 funtów wosku i 5 prusk. fenigów. Ob. v. Brünneck Zur Gesch. d. Grundeigentums in Ost- u. Westpr. Berlin 1896 II 17, Plehn, Kr. Strasburg 42, Froelich w ZWG. 27 str. 68, Stützki, Über den Ursprung des Weichbildes... w Ztschr. Mwd. 9 str. 53 nn., Möller Mitteilungen über das Gerichtswesen... tamże 21 str. 3—4, Voigt, Gesch. Preussens VI 650 n. i in.

1676 p. 31: Do tych włok należy y Gay Mieyski. Z tych włok mieszczanie Lubawscy in recognitionem Dominii pro anima Illmi Dni Ottonis Eppi Culmensis tum et Illmorum successorum co rok Anniversarium [1] odprawić powinni iuxta decretum Illmi D. Iacobi Zadzik Eppi Culmen. Varsaviae die festo S. Margarethae A. D. 1630 latum [2]. Gminskich włok 64, z których daią od kazdey włoki co rok na S. Marcin po zł. pol. 2, płużnego [3] zyta k. 40, pszenicy k. 40 od wszystkich 64 włok. Item od kazdey włoki per 2 gallos a to iuxta Privil. Rmi. D. Joan Kucborski Eppi Culm. in arce Lubav. d. 23 Martii 1620 a. datum [4]. Szołtys iednak przedmieyski y Krol Lubawski [5] kazdy z nich od iednej włoki wolny tak od dawania czynszu pieniężnego jako y od zboża. Czynszu fl. 126.

1759 str. 238 Miasto Lubawa płaci czynszu rocznego fl. 165 gr. 10. Sukiennicy z Folusza [6] swego własnego płacą kanonu rocznie fl. 40. Bractwa Szewieckie, Piekarskie y Rzeznickie za iednym Przywileiem Illmi Ottonis Eppi Culm. 1326 Idibus Aprilis wydanym dają (Szew. i Piek.) czynszu zł. 8, Piekarze od Piernikow corok gr. 13. Rzeznicy kozikowego od wołu gr. 10, od ciel. gr. 4, od skopu gr. 4, od wieprza gr. 6 w miescie Prowizorowi Mieszczaninowi od miasta wysadzonemu przez cały Rok składać (połowa magistrat po potrąceniu 6 fl. »na kozikowych za pracę«, połowa zamek). Z Jarmarkow Lubawskich ktorych bywa dwa do Roku... targowe zwyczayne pochodzi połowa do miasta, połowa do zamku. Decymacye [7] od

---

[1] Dok. z r. 1326 u Woelkiego, Urk. B. str. 155 nn. 217 i Liek, Stadt Löbau str. 589 nn.

[2] Treść dokum. u Lieka o. c. 620 n.

[3] płużne. (Pfluggetreide, Bischofsscheffel, aratralia) wynosiło od każdego »pługa« (3—4 włók) korzec pszenicy i korzec żyta według prawa chełmińskiego (Voigt, Gesch. Preuss. II 239. III 555. VI 740. Froelich, w ZWG. 27 str. 62 n. i i.).

[4] Liek o. c. 615 nn.

[5] król kurkowy.

[6] młyn do folowania sukna, niem. Walkmühle.

[7] dziesiątą część ceny przedażnej pobierała władza (Schultz, Gesch. Kr. Neustadt und Putzig p. 245, Westphal, Ein ehemaliges Klosterterritorium in Pommerellen (Pelplin) 1905 p. 99, Schuch, w ZWG. 15 p. 71. Inwent dóbr bpich chełmiń 1646 str. 14 »Z dawna, gdy slacheckie dobra kto kupi, dawaią od 100 zł. 10 fl.« Kujot, Opactwo pelplińskie str. 60, 305, 307). Niemiecka nazwa: ufflange, Auflange (Erml. Z. VII 212, 289).

wyprzedaiących się z miasta, kaduki gdy się trafią, mulkty [1] w mieście Fisco przysądzane do Zamku należą, z Decymacyi mulktów Fiszkałowi Lubawskiemu trzeci grosz należy. Fiszkał przysięgły w mieście Lub. będący według Instrumentu swego Fiszkalską obligacyą odbywać, macow piwnych i gorzałczanych rachunek trzymać, coby się przeciwko Prawom od JJWXX Biskupów nadanym dziać miało donosić, Excessantow in Carnalitatibus w mieście do sądu a z Powiatu do Zamku przypozywać y od tychże grzeszników zwyczayny swoy akcydens odbierać, na Działach do szacunku na wsiach z Pisarzem Grodzkim zamkowym za Dyspozycyą Zamkową bywać y swoy akcydens odbierać, in ceteris według Instrumentu y Fiszkalskiey obligacyi sprawić się powinien. Tłuka z Miasta L. do Folw. Tynw. takowa pochodzi, na którą toz miasto we zniwa do sierpa daie żynaczow 50 iednego dnia, drugiego dnia także z Przedmieyscia z Jurysdykcyi [2] mieyskiey dzień 1 do sierpa [3] posyła ludzi 50, to iest 100 Ludzi wychodzi z miasta... (wikt Folwarkowy). Pogłowne i Hyberna [4] do zamku Starogr. zł. 1311 gr. 20. Bractwa Piwowarskiego w tym miescie nie masz, wolno każdemu mieszczaninowi piwo robić w Browarze mieyskim y gorzałkę swoim garcem palić... i szynkować każdemu według porządku y taxy. (Akcyza do zamku od szynkow. gorzałki nie pochodzącey z gorzelni hartowieckiej [5]).

Na Sty Marcin g. 20. Summa flor 105 g. 11 (?) Z thychze włok zytha y Pszęnicze Płuznego od siedliska po kor. iednym Suma zytha kor. 39, pszęnicze kor. 39, kapłunow 118.

---

[1] kary pieniężne sądowe, grzywny.

[2] jurysdykcja, jurydyka = dzielnica miasta mająca osobną administrację i sądownictwo. (Kutrzeba, Historya ustroju Polski... 1905 str. 155. Kujot o. c. 57). — Por. szarwark miejski w m. Melzaku w Willkür der Stadt Mehlsack 1653 (E. Z. 57 str. 740).

[3] używanie sierpa, por. Kujot, Opactwo str. 367, 375.

[4] pogłówne po dłuższej przerwie uchwalono znowu pobierać 1717 r. (Gloger. Encykl. starop. IV 52) hiberna podatek w gotowiźnie opłacany zamiast żywności dla wojska 1649 uchwalony, nie był stałym podatkiem (tamże II 252).

[5] o cechach lubawskich ob. Liek str 301 nn. i dodatek zawierający dokumenty. — ZTNTor. IV 10 nn.

Targowe od rzeznikow od wołu y jałowicze p. solid.[1] 4. Od cieląt po solid. 2 chłopu p. sol. 9 Czo wszystko Mieszczanie dway wybieraią y połowiczę do Zamku na Śty Marcin oddaią.

Piekarze na Sty Marcin od Ław fl. 4
Szewcy[2] — — — — — fl. 4
Szewcy od Garbuzow[3] — — fl. 3 gr. 10.

fol. 17. Sukiennicy[4] z Foluszu od postawu p. solid. 5 Na czo iest iedęn Mistrz z nich obrany, ktory wybiera y na śtą Łucyę do Zamku oddawa.

Domkow dwa Przedmieyskich na Śty Marcin fl. 4 gr. 27.

Glaznocki z Domku, sadzawki, Łąki V Drwęnczy flor. 2 gr. 2. Andrzey Han z Łąki V Drwęnczy fl. 1 gr. 10. Michał Pissarz od Łąki V Drwęnczy gr. 10.

Względem thego, ze piwo dawaią do karczęm Biskupich,

---

[1] solidus = szeląg; 60 szło na 1 grzywnę chełmińską. — Oprócz Vossberga, Geschichte der preussischen Münzen und Siegel... Berlin 1843 informują o monecie w Prusiech obiegającej m. i. Kujot, Opactwo pelpl. str. 315 nn., Maercker, Kr. Thorn str. 22, tenże Kr. Schwetz str. 29, Vossberg, Zur Münzgeschichte Preussens während d. Reg. Zt. Sigism. I, Zeitschr. f. Münzkunde 1. 1841. Tenże: Zur Beurtheilung des Werths der Danziger und preuss. Münzen... 16 Jahrh. w N. Pr. Pr. Bl. A. F. 1. 1852. Bender, Preussisches Münzwesen seit Anf. d. 16 Jhrhdrt w Erml. Ztschr. 6. 1878 str. 254 nn.

[2] Wilkierz cechu szewskiego w Lubawie ob. ZTNTor. IV 10 nn.

[3] z niem. Gerbhaus = garbarnia; dziś jeszcze nazwa części miasta Nowego (Kościński, Kościoły i Kaplice w Nowem. 1896 str. 57).

[4] Liek o. c. 618 i 626. — Folusz, w śr. w. wolyusz ob. Łebiński o. c. 113. Por. jeszcze następujące prace: Die Rolle der Tuchmachergesellen in Wormditt 1558 (Erml. Z. 37 str. 192). Semrau, Die Marktgebäude in der Altstadt Thorn i. 13 u. 14 Jhrh. (Mittl. d. Copp. Ver. Thorn 24 str. 15 nn.). Quassowski, Obrigkeitliche Wohlfahrtspflege... (ZWG. 59 str. 35 nn.).

powinni od kazdego waru po gr. 20 czyzy [1], z ktorych Zamek bierze gr. 15, Młynarze względem Mącze gr. 3. Na szkołę gr. 2.

1676 str. 32. Piernikarz każdy od ławy co Rok na S. Marcin gr. 6 szel. 2. Stanowego na 2 Jarmarkach, iako kiedy wybiorą, bywa około 16—17 zł. — Collaborator szkoły Lubawskiej pobiera gr. 2 a to iuxta Privil. Illmi D. Petri Tylicki Eppi Culmen. Wąbrzeznae d. 30 Julii A. D. 1599 datum [2].

1723 str. 94 nn. Przedmieście Lubawskie na Gruncie Zamkowym od Polskiej Bramy [3]; za Przywilejami płacą Czynszu na S. Marcin 20 zł. 22 gr. (28-miu). Karczma Zamkowa, Ogrodnicy, powinność ich. Owczarz [4].

WŚŚI DO LUBAWY NALEŻĄCE.

1759 str. 249 zalicza do nich, także Fijewo przy Miescie Lubawie, gdzie Budynki Zamkowe... Powinności kaczmarza [5], owczarza (sztuk owiec 630 — podwodę pod wełnę ze zamku do Gdańska), ogrodników, którzy zacząwszy od siewu ozimego poki w stodołach zbożow staie na korzec 11 młocic, w lecie straż nocną na Rozgartach przy koniach folwarcznych w koley odprawiać, na wiosnę płoty grodzic, poprawiać, dachy poszywać, naprawiać, we żniwa na szychcie bywać, słod w miechach do młyna i z młyna składać, kominy wymietać, mosty bliskie zamkowe reparować y drwa do piwa rąbać, do robienia piwa przez cały rok po 2 koleyno chodzic, piwo z browaru do sklepu zwozic y ze sklepu kaczmarzom wynosic obligowani a za ich pracę kazdy zyta zagonów gospod. na starych nawozach 12, łąki do 2 fur siana odbierać, wiert. 1 grochu, wiert. 1 lnu w roku przysiewać, mięszkanie wolne, ogrod zwyczayny y zapłotnią mieć, piwo... słodziny... cienkusz... 2 zagony rzepy, za straż koło koni osobno każdy po korcu żyta. Żony ich do zadney roboty nie należą... —

---

[1] cyza = czopowe por. Gloger, Encykl. starop. pod.: Czopowe i akcyza. Por. także rozpr. Rietza: Beiträge zur Gesch. des Müllergewerbes i. Herzogth. Preussen... w Mwd. Ztschr. 55 str. 3 i 7. Opłata także w Infl. znana (Liv.-Est.-Kurländ. Urk.-Buch XII [rej.]).

[2] przywilej ten u Lieka 612 nn.

[3] o Polskiej i Niem. Bramie ob. Liek str. 221.

[4] Mto Lubawa otrzymało od bpa Działyńskiego 1541 obszerne »pro civitate Lubaviensi ordinationes« (Arch. bpie I, 15 str. 275—81).

[5] do historji karczmarstwa w Prusiech por. rozprawę Steffena: Das ländliche Krugwesen im Deutschordensstaate w ZWG. 56 str. 217 nn.

Powinność d a n n i k ó w 2 z ogrodnikami mięszkaiących, ktorzy takież mieszkania ogrody y zapłotnie jako ogrodnicy maiąc na korzec 11 młocic, tłuki we żniwa przy strawie Pańskiey dzień odrobią, do siewu przy poczesny[1] piwem y chlebem chodzic powinni do tego po fl. 8 czynszu płacą = rocznie 16 fl. — Z a p r a w n i[2] o b y w a t e l e (19) na zamkowym gruncie osiadaiąc swoie Budynki y przy nich ogrodki iedni za wiecznemi, drudzy do lat służącemi Prawami osiadaią... (jedni „za Polską Bramą« inni »za Niemiecką Bramą«). — Str. 256. Rak R y b a k kontraktowy nad Drwęcą... D a n n i k przy Raku Raczku ma swoie Budynki własne, ogrod y łąkę, płaci według kontr. fl. 5. — Str. 257. Antoni Zurawicz na Raczku za Przywileiem...[3] dogląda Inwentarza zamkowego, gdy na letnim pastwisku bywa.

WIEŚ BYSZWAŁD.

Tha wieś ma włok 70. Miedzy ktorẹmi Plebanskich 4, Szołtyskich 4½ Lemanskich włok 2½, z ktorych na Sthy Marcin płaći fl. 10. Andrzey Han ma włokę vprzywileiowaną, z niey gr. 20, Michał Pissarz vprzywileiowanych włok 2, z nich fl. 1 gr. 10. Gierłowski dozywocie z zoną na włocze 1. Z niey gr. 20. Do kościoła nadanych włok 2, z ktorych do zamku płaczą po gr. 20. A za szarwark płacą do kościoła Mar. 6[4].

Włok gburskich 53[5]. Thyla włok 3 Zmuda wł. 5 Handzelek wł. 2 Głuch wł. 3 Brzoza wł. 2 Kiernal 3 Grubala 2 Palka 3 Faster 3 Pedynek 3 Smolka 2 Bociąn 3 Wrobl 3 Smolęn 2 Błaszk 3 Heyman 3 Paszk 2 Jurga 2 Kaczmarz 3 Tomek 3. Powinni dawać na Śty Marcin od kazdy włoki okrom pogorzałych y nowo ossadzonych po gr. 20, Z każdego siedliska Płuznego zytha y pszenicze kor. 1, kapłunow z włoki

---

[1] poczęstnem.

[2] siedzący za prawem, mający prawo czyli przywilej.

[3] o genezie wsi Raczka ob. RTNTor. XIX 260 n.

[4] Wartość grzywny chełmińskiej »Kulmische Mark« wynosiła według przedwojennej waluty niemieckiej pierwotnie 36 mk.

[5] gebuwer, gebawer już za krzyżaków nazwa włościan, kmieci (Voigt, Gesch. Preussens VI 575, Schultz, Stadt Kulm im Mittelalter str. 107).

2. Dway gburzy Gęś, kazdy z nich jaiec 20. Z karczmy od Szynku gr. 20.

Szarwark odprawuią czo dzień w zniwa. A okrom zniw trzy dni w Tydzień Thym sposobem. A Festo Annuntiationis Bmae V. M. asz do Festum Omnium Sanctorum do Zamku. Oyczom Bernardynom a festo Omnium Sanctorum usque ad festum Annuntiationis B. V. M.[1].

1646 str. 10 v. Włoki. Przywileie. Czynsze. Gburzy. Ogrodnicy gburscy i ogr. gminscy.

1676 str 32. Byszwałd Wieś. Ma włok w okręgu swym 70... Szołtyskich pułpięta, z ktorych szołtys daie na Rok zyta korzec ieden. Pszenice korzec 1. Drogi odprawuie podług Prawa sobie danego z tych iednę albo Torunską albo Gdańską, Elbiąską, Warszawską. Szarwarku dogląda. — Puste włoki i te, na ktore Lubawianom niektórym Privilegia dane były, na Folwark obrócono[2].

1723 str. 125. Opis budynków... piwniczka kopana w ziemi w dyle budowana nowa do Mleczna sposobna. Owczarnia y szopy odległe od dworu z Holenderska w okrąg budowane... w pośrodku gumna[3] spichlerz. — Sprzęt gospodarski. — Bydła szt. 29, świń 32, ptastwa 61.

1759 str. 275. Budynki Folwarczne. Ordynarya czeladnia y zapłata Gospodarzowi... Przystawie... Fornalom 2... Rataiom 2... Wolarkowi... Str. 280. Wieś Byszwałd. Uprzywilejowani (9) wsi B. O b y w a t e l e. Str. 281 przy przywileju wiecznym Ratkowskiej wzmianka: Privilegium Illmi Ottonis denotat, ze Byszwałd ma włok 70, plebanskich 4[4]. Str. 282 n.

---

[1] na mocy przywileju danego OO. Bernardynom przez bpa Kostkę w r. 1580 (Woelky Urk. B. str. 922 nn.).

[2] zamiana włók gburskich na folwarki spowodowana brakiem miejscowych sił roboczych, była koniecznością gospodarczą także w dobrach pokrzyżackich, ob. Plehn, Zur Geschichte der Agrarverfassung in Ost- und Westpr. (Forschungen zur brdbg. preuss. Gesch. XVIII 112 n.), Maercker, Kr. Thorn str. 62.

[3] gumno, właściwie przestrzeń między zabudowaniami gospodarskiemi, podwórze gospodarskie, później stodoła (Sł. Warsz.).

[4] Woelky, Urk. B. nie zna tego przywileju. Liek str. 555 czyni wzmiankę o dokum. z r. 1367, którego przekład niem. w arch. rej kwidzyńskiej, ale treści jego nie podaje. Otton był biskupem chełmińskim 1324—49.

Chałupnicy byszw.... pod bytnosc Panską w Zamku straz odbywaiąc kazdy na dzień albę[1] grochu albę mąki dwa stofy Piwa y na 3 dni bochenek chleba w Zamku odbierac powinni. Str. 283. Budynki wieyskie Panskie... Powinnosc ogrodnikow dwoch... str. 284: owczarza (630 owiec — podwoda Pańska pod wełnę do Gdańska). Str. 287 Jurga Karczewski kontraktowy na gburstwie o 3 włokach płaci czynszu 30 złpr., 3 dni kosy, 3 dni sierpa, 3 dni grabi, o swoim wikcie odbywać, morg na jarzynę, morg na oziminę, morg na ugor wyorać. Podatku na żołnierzy na obie raty z włoki gr. 15 tak jak wszyscy kontraktowi wydawać, nawozu z włoki rzędów 2 odwieźć powinien, zyta zasianego odbiera w polu pod miastem 2½ włoki... Str. 288: Powinność 6 gburow Byszwałdzkich włok 18 osiadaiących; z między tych gburow 4 co do robocizny we wszystkim słowo w słowo takową maią powinność szarwark do folw. Byszw. corocznie robociznę według zwyczaju dawnego do folwarku Fijewsklego taką jak gburzy kazaniccy..., ktora to robocizna ze jest gburow Kazanickich niż Rozentalskich cięższa, więc co 2 lata koley do robocizny Fijewskiey ciż gburzy odmieniaią się, czynsz zaś wszyscy do folw. byszw. z kazdey włoki po fl. 6, razem fl. 108 wypłacac powinni.

fol. 18.

WIEŚ KAZANICZE.

Tha wieś Ma włok 70 Miedzy ktorẹmi włok Plebanskich 4 Szołtyskich włok 8. Włok 4 z ktorych względem szarwarku płaczą od kazdy M 7. Do Kościoła Nadanych włok 2, z ktorych kościołowi miasto szarwarku m. 7. Do zamku zossobna od włoki gr: 20.

Gbur trzyma włokę wolną dla szynkowania piwa mieyskiego z ni płaci gr. 20.

Thęnze z drugi włoki szarwark odprawuie y płaci gr. 20.

Han włok 2 Zigmunt 2 Borkat 2 Brossymon 2 Klaus 2 Jordan 2 Casper Zeidel 2 Jakiel u Gassy[2] 2 Liczner 2 Stary Kaczmarz 2 Caliś 2 Nowy Gbur 2 Kropicza 2 Kieyzar 2 Presloch 2 Szkod 2 Macfałda 2 Grygier Michał 2, Reichert 2,

[1] alba = pół stofa.

[2] ulica wsi; w Złotowie pod Lubawą dziś jeszcze boczna ulica wsi nazywa się »gaską«. Por. także Wisła VI 867.

Szperka 2, Zeidel 2 Casper Na gorze 2, Werner 2, Benik Gerge [1] 2, Malcher 2.

Daie dani od kazdy włoki na śty Marcin po gr. 20.

Z siedliska kazdego płuznego zytha y pszęnicze po kor. 1. Owssa od kazdi włoki po kor. 1. Kapłunow od włoki po 2. Dway gburzy Gęś 1 Jaiec Gbur kazdy 20.

Szarwark wszystek krom czynszowych włok odprawuią do zamku. Kaczmarz od szynku według prawa swe szołtyssom płaci od robięnia Piwa Accyzę [2]. Do Zamku oddawa od kor. po 2 szelągach y Maczę [3] od słodu.

1646 str. 10 rozróżnia także ogrodników gburskich i gmińskich.

1676 str. 34 n. podaje 22 gburów kazanickich, 2 szołtysów, tyluż lemanów.

1723 str. 98 n. 21 gburów na 48 włokach gburskich. Powinność gburska: Robią na Fijewie od Wielkieynocy dwoygiem sprzężaiem do orania na wymiar, ieżeli staie długie, prętow 12, iezeli krotkie, prętow 15. Gdy do czapigowania parą iedną, drugą do Brony, albo iak im każą dwoygiem procz Poniedziałku y soboty do s. Małgorzaty, po którey zadnego dnia nie maią wolnego, poki snop w polu, potym wracaią się do wzwyz pomienioney robocizny do Bozego Narodzenia potym iednym robią procz poniedziałku y soboty czyli sprzężaiem czyli sobą. Wywoz zboża do Elbiąga [4], z wełną do Gdańska lub

[1] Gerge = Jerzy. W Kazanicach jeszcze w połowie 17 wieku proboszcz wydzierżawiając rolę plebańską gburom kazanickim spisał umowę w języku niemieckim (Arch. bpie chełmiń. I 15). Jeszcze na początku 18 w. był w »ladzie« szołeskiej wilkierz wiejski niemiecki (Akta parafialne).

[2] cyza, akcyza ob. wyżej, nadto Lengnich, Gesch. der preuss. Lande VIII 103, 143 passim., Maercker, Kr. Thorn 54 i i.

[3] maca = 16-ta część korca (Rietz, w Ztschr. Mwd. 55 str. 3, Maercker, Kr. Thorn, 347, 707).

[4] Głównem miejscem przedaży zboża dla ziem michałowskiej i lubawskiej był od wieków średnich do lat 60-tych ub. wieku Grudziądz, gdzie biskup nawet miał własny śpichlerz (Plehn, Kr. Strasburg 185, 218. Froelich, Kr. Graudenz II 83, 166, 228 nn. [1. wyd.] Bonin, Statist. Beschr. d. Kr. Löbau 1899 str. 37), do Elbląga odstawiały t. zw. Oberland i część Mazur (Plehn, Agrarverfassung XVIII 65). O handlu zbożem w Chełmnie Schultz, Die Stadt Kulm... w ZWG. 23 str. 90, 146, 178.

do Thorunia. Za dzien za dziewkę Zimie wagę cienkiey przędzy przędą łokci 12 do Wielkiey nocy. Czynszu daią gburzy z posiadła, ktorzy sieią włok 2, pieniędzmi zł. 1 gr. 10, Płuznego zyta k. 1, pszenicy k. 1, albo jęczmienia k. 2, Gęś 1 albo za nię pieniędzmi gr. 12, kapłonow 4, albo za każdego gr. 9, Jaiec 20 albo za nie gr. 6. Ci co włok 2½ maią daią pieniędzmi fl. 4 gr. 20, owsa k. 2½, gęś 1, kapłonow 5, Iaiec 20 albo za to pieniędzmi zł. 8, owsa k. 3, gęś 1, kapłonow 6, Jaiec 20. Przędzy w rownie wszyscy daią cieńkiey łokieć: 2 szołtysow i 2 lemanow [1] z ktorych jeden leman do Elbiąga wywozi zyta Pańskiego k. 40. Chałupnicy mają także obowiązek m. i. »z Listami« [2].

1759 str. 261 nn. przytacza przywilej wieczny na szołtystwo kazanickie bpa Wikbolda d. d. Wąbrzeźno 19. 8. 1367 [3] i szczegółowo określa powinności zaprawnych (2 szołtysów po 4 wł. za jednym przywilejem 1367 r. »urząd szołeski koleyno obchodzić... ad mentem privilegii gospodnego obadway na ręce szołtysa starszego zł pr. 40...« owiec 20 na włokę, ryby na swoją potrzebę łowić, kontryb. żołn., do dróg z innemi wiecznemi należeć, z fasą po ryby, płużne kor. 2 jęczm. kor. 4 z tychże 8 wł. — Kaczmarza za prawem wiecznem, i 3 lemanów do lat 40) — kontraktowych, — gburów i chałupników [4].

WIEŚ ZELKOWO.

Tha wieś Ma włok 30, Miedzy ktorẹmi szoltyskich 3. Bartnikowych wolnych włok 2, z ktorych barci opatruie. Kaczmarskich wolnych włok 2. Z nich czynszu fl. 5 gr. 10. Włok

---

[1] 1724 zatwierdza bp. Kretkowski braciom Guzom przywilej na 2 włóki lemańskie do lat 40 dając im wolność warzenia piwa do własnej potrzeby w czasie winobrania. Czynsz: 10 grzywien pr., po pół korca żyta i pszen. z każdej włóki aliaque lemanis consueta opera aedificia quoque... conservare. (Arch. Bpie Pelpl. V 6b k. 83).

[2] O poczcie w dawnych Prusiech ob. m. i. Märcker, Kr. Thorn 57, Plehn, Kr. Strasburg 45, Schmitt, Kr. Stuhm 140, Töppen, Gesch. Masuren 213 n. 282 n. Lengnich IX 64 passim, Voigt VI 411, 582, Pr. Pr. Bl. 1834 str. 166. N. Pr. Pr. Bl. 1858 p. 294.

[3] Liek, Stadt Löbau str. 564 czyni wzmiankę o tym dokum., oraz o innych z czasu bpa Baiera (1759—85).

[4] Słow. Geogr. III 919 czerpie opis Kazanic z Inwent. 1759 r.

wolnych, z nich czynszu po Ma 7[1]. Faltyn stary z żoną dozywocie ma na włocze 1. Łopacki włok 2, Michał 2, Wrona 2 Szperka 2 Tomek 2 Marcin 2 Piątek 2 Glazer 2 Stary Kaczmarz 2 Wilk 2. Płuzne, Dań, owiess, Kapłuny. Jaycza na śty Marcin iako wysszy[2] inszi do Zamku oddawaią. fol. 19.

1646 str. 11. Dwóch gburów niema zasiewków, włók pustych niema.

1676 str. 35. Zielkowo wieś. Szołtys (3 wł.) daie zyta kor. 1. Pszenice kor. 1. Powinność taka iaka innych szołtysow. (Ob. Byszwałd). Leman Szperka ma 3 wł. Prawo na to ad vitae tempora. Daie fl. 15, zyta korzec, Pszenice korzec. Z Trzeci wł. daie rocznie fl. 4 gr. 20 y zyta wowozi korcy 40. Leman Mroczenski na 4 wł. ad vitae Tempora daie z nich rocznie fl. 5 gr. 10. Do tego wywozi zyta kor. 40. Kaczmarz do karczmy ma wł. 2, daie z nich corocznie fl. 5 gr. 10. Tenze do Barczy ma wł. 2, względem ktorych Barczy opatruie na Gerłozi y Tylicach, miodu y wodki oddaie podług postanowienia to iest miodu beczkę 1, wosku funtow 7. Gburów 5 po 2 wł. dają czynszu po zł. 1 gr. 10, 1 ma 3 wł., daje czynszu fl. 6. Wszyscy mają konie i woły; krów po 2, jeden jednę. Ieden gbur zgorzał, z jego 2 wł. dano ½ wł. Lesnemu Gierłowskiemu, a 1½ na czwartnik sieią. Ci gburzy płacą rocznie z kazdey włoki szarwarkowey po 20 gr., z czynszowey zas po zł. 4 gr. 20. Ci z Posiadła zyta y Pszenice po kor. 1, z Posiadła po 1 Gęsi, 2 kapłonow, Iaiec 20, z kazdey zas włoki owsa kor. 1. Chałup 7, z ktorych powinnosc Tłukę 2 dni jednemu odprawować y owce golić. Młynarz Zielkowski z młyna daie zboże do Ubogiego Domu Lubawskiego, Czynszu daie rocznie zł. 6 gr. 20.

1723 str. 140 nn. Gburzy (5) mają woły własne, konie i krowy częścią »Pańskie« częścią »Chłopskie«. Powinność gburska podobna do kazanickiej. (Fol. 18). Robią do Folwarku Gierłowskiego. Szołtystwa wł. 3. Daie Płuznego za Prawem wiecznym Zyta kor. 1 Pszenicy kor. 1 albo Jęczm. kor. 2 do Gospody płacić powinien za Przystawostwo y dalsze drogi, pobliższe koleyne do Zamku według rozkazu starszego szołtysa, do niewodu z Fassą rybną należą z iego chałup wolni do tłuki, myćia y strzyżenia owiec, z Listami takze iachać powinien, ma konie y woz założone[3]

---

[1] = 7 włók lemańskich.

[2] zapewne: wyżej.

[3] = żelazny inwentarz czyli załoga, po niem.: »Besatz« (Schuch w ZWG. XV 66).

y Fassą do Ryb. Lemanów 2. Kaczmarz ma (oprócz swoich 2) 2 włoki Bartnickie, od ktorych Barci dogląda w Boru Gerłowskim y Tylickim. Dzienie [1] wyrabia, podciera y podpiera. Młyn Zelkowski. Młyn przy stawie. Tartak. Pustych włok 2, które ieśli gburzy obsiewają, dają z nich po zł. 7½, ieśli wolni, po zł. 10.

1759 str. 311. Szołtys Liczner ma prawo wieczne od Stan. Zelisławskiego bpa. chełmiń. 1570 nadane [2]. Kaczmarz z 2 włok bartnickich zaprawnych ma sobie nadaną 1 wł. Jarzębski trzyma wł. 1 Bartnicką zaprawną. Tenze Barci 20 osiadłych w Boru Gierłoskim trzymaiąc za kontr. 3 letnim, z nich co rok zł. pr. 20 płacić, one konserwować, próżne barcie zaprawiać, dzienie tak iak się pszczoły wyzywić mogą, wyrabiać powinien. Inni zaprawni gburzy [3].

WIEŚ ROZĘNTAL.

Tha wieś ma włok 100. Miedzy ktorẹmi Plebanskich 4 Proboscza Lubawskiego 10 [4], Szołtyskich 8. Do koscioła nadanych włok 2, z ktorych do Zamku płaczą po gr. 20. Za szarwark kosciołowi po M. 8. Włok wolnych na czynszu 14, z kazdy płacą po M. 7. Gbur trzyma włokę wolną dla szynkowania piwa Mieyskiego, z niey płaći gr. 20. Z drugi włoki czynszu płaci po Ma. 7. Z karczmy oddawa X. Proboszczowi dani Ma. 5.

Jagiel Drazer włok 2 Klein Paul 2 Gregier na konczu 2, Kołodziey 2, Hoffman 2, Nowy Gbur 2, Kryszpin 2, Rozner 2, Hans Krauza 2, Mac shuser 2, Francel 2, Lux Drazer 2, Lorens Na koncu 2, Gregier peter 2, Bendyk Drazer 2, Jadamek 2, Jankier 2, Toffel Drazer 2, Borchart 2, Golcert 2 Ru-

---

[1] dzienie = barcie w drzewach wyrobione.

[2] Woelky, Urk.-B. nie zawiera tego przywileju.

[3] O obowiązku młyna zielkowskiego dostarczenia ubogim lubawskim zboża ob. Liek, Stadt Löbau, str. 443, 583 i 615. Fontes VII 362. — Słow. Geogr. XIV 595 opiera opis Zielkowa na Inwent. z r. 1731. Zaprawni = siedzący za prawem, mający przywileje od biskupa.

[4] = proboszcza prepozytury św. Jerzego, o której ob. Liek, Stadt Löbau str. 426 nn. i 560.

drys podle gasy 2, Hans Benke, Krępmka 2, Oddala 2, Machlata 2, Nikiel Barcz 2, Gregier Wegner 2 Faltin Drazer 2, Stephan Langa 2, Czeplinski 2.

Płuzne, dań, owies, kapłony, Gęśsi, Jaycza iako insze wśśi na Śty Marcin oddawaią.

1646 str. 11. Pustych włok 11. Gburów 23, kilkunastu nie ma dosyć zasiewku i sprzężaju.

1676 str. 36 nn. wymienia po plebanie i dwu szołtysach najprzód płacących czynsze kowala, kaczmarza, 4 lemanów i młynarza, potem 22 gburów; ci ostatni płacą co rok na S. Marcin od kazdey włoki szarwarkowey po 20 gr., od kazdey zas czynszowey po fl. 4 gr. 20. Z kazdego Posiadła rocznie także daią zyta korzec 1 Pszenice kor. 1 z włoki zas kazdey po iednym korcu owsa. Chałup w tey wsi 12 z ktorych powinnosc usłużyć na tłukę jednym 2 dni y do golenia owiec. — Pustych włok 15, z tych czwartnik biorą.

1723 str. 130. Summa czynszu zboza, ptastwa z włok 81½ obsiadłych: 176 zł. 20 gr., zyta i pszenicy po 23¼ kor., owsa 42 kor. gęsi 16 kapłonow 40, jaj 320. — Czynszu z 11½ włok pustych 102 zł. 15 gr.

1759 str. 289. Wieś Rozental rabia na Byszwałdzie. Mających prawa wieczne lub do pewnych lat jest 18, z pomiędzy których dwaj do Elbiąga lub Grudziądza żyta po kor. 16 wywożą. Karczmarz »ma Przywiley Illmi Stanislai[1] Eppi Culm. starodawny anno 1491 festo S. Catharinae wystawiony« na karczmę. Tenże ma przywilej bpa Stan. Zelisławskiego z r. z r. 1568 z konfirmacją[2] następcy jego Piotra Kostki z r. 1579. — Str. 294. Budynki gburskie kontraktowe. Str. 298. Powinności Gburow Rozentalskich; jedenastu na 22 włokach razem z 4 gburami byszw. należą do folw. byszw. Za dobrej drogi po sol i żelazo do Grudziądza dla potrzeby folw. byszw. na podwodę sprzęgać się powinni. Str. 300. Dannicy kontraktowi rozentalscy. Dannicy mają razem 29 włók, budynki własne. Powinności chałupników i komornic i zapłata za pracę[3].

---

[1] ma być Stephani, który rządził diecezją 1480—1495. Dokumentu tego Wölky nie ma.

[2] Bp. Zelisławski rządził 1562—71.

[3] Słow. Geogr. IX 861 opiera się na wizycie bpa Połockiego 1706 i Inwent. z r. 1731. — Nazwiska i imiona niemieckie (Mac = Maks, Lux = Łukasz, Bendyk = Benedykt, Toffel = Teofil, Faltin = Walenty i t. d), raczej

WIEŚ GRABOWO.

Tha wieś ma włok 60, miedzy ktorẹmi Plebańskich 6, Proboscza Lubawskiego 5 [1], Szołtyskich 6, Na ołtarz Bmae V. Mariae 13 1/2; Slacheckich, z ktorych konia wystawić, Funt wosku pięc pięniąszkow dać, włok 17 1/2. Gbur ma włokę wolną Na szynkowanie piwa Mieyskiego, z niey płaći gr. 20. Szołtys od sztuki roli na śty Marcin gr. 20. Włok wolnych Na czynszu 11. Z kazdy na śty Marćin po Ma. 7.

fol. 20. Nie szarwarkuie, ze nierowne włoki ma. Iedni Gburzy maią włok 2. Drudzy 1 1/2, Drudzy tez y iednę. Czynsz z włoki płaczą Płuznego thak z X. Probosczowych do ołtarza należących y czynszowych, włok dawa do Zamku Zytha kor. 18, Pszęniczę kor. 18, owssa 23 1/2, kapłunow 24 Gęssi 6.

Kaczmarz od robięnia Piwa płaći Accyzę od beczki po sz 2 y macę dawa.

W thy wśsi Gburow ośiadłych Zamkowych 6.

1646 str. 11 v. Kaczmarz y sołtys grab. daią wedł. przywileiow fl. 9 gr. 20. Str. 13. Gburzy ołtarscy daią do zamku corocznie kor. 8 pszen., kor. 8 żyta i 13 kor. owsa.

1676 str. 39. Włók szlacheckich w Grabowie 19 1/2.

1723 str. 152. Na nich 8 szlachty daje 8 k. żyta, 8 pszenicy 1 funt wosku 5 pieniążków.

1759 str. 339. Szlachta w tey wsi według Prawa Illmi Ottonis anno 1346 [2] sobie nadanego trzymali włok 40. Przywilej odnowiony przez bpa Jana Konopackiego [3] 1537, włok obecnie 16 1/2 osiadłych. Powinność na porzonnym (!) koniu z lekką bronią do assystencyi ad quodvis mandatum jezdca wyprawować, według Inwentarzy żyta kor. 7, jęczm. k. 14 dawać, pieniążkow 5 funt wosku albo za to fl. 1 gr. 9 y kontrybucyi zołnierskiey na cały rok fl. 74 gr. 1 składać. — Agn. Kazalska ma przywil. bpa Stan. Żelisław-

---

niemiecka ich forma i nazwa ulicy »gassa« są dowodem kolonizacji niemieckiej. Por. Kazanice.

[1] Prob. prepozytury św. Jerzego.

[2] Woelky Urk.-B. nr. 284.

[3] Tamże nr. 925.

skiego z r. 24. 12. 1567[1]. — Plebanskich włok 6. Proboszcz Lubawski y Grabowski ex legatione trzyma włok 13½ za fundacyą Illmi Stephani Eppi Culm. na spiewanie wotywy co sobota w kaplicy Assumptionis Bmae Virginis Mariae w kosciele Farnym Lubawskim, nalezy na Grabowie do teyze kaplicy włok 13½[2].

WIEŚ WAŁDYKI.

Tha wieś Ma włok 50. Miedzy nimi szołtyskich 5, czynszowych włok 2, czynszu z nich po Ma 6. Jędrzey szołtys Na włocze ma dozywoćie.

Kisiel włok 2, Lazarz 2, Biernat 2, Piekut 2, Obrak 2, Zowka 2, Frącek 2, Brazgała 2 Kokoszka 2 Kolak 2 Rogalski 2 Kostrzewa 2, Abram 2 Zaworski 2, Bartnik 2 Wrona 2 Skonieczka 2 Szeląk 2 Wypych 2 Kowal 2 Kaczmarz 2.

Wieś ta robothę ręczną odprawuie. Płużne, Dań, owies, Kapłuny, Gęśśi, Jaycza iako insze wśśi daią. Kaczmarz z karczmy na śty Marcin fl. 2.

1646 str. 11 v. Włok pustech jest 23, ktorech naimuią. Gburow 10. Czynsz i szarwark. Sołtysi w zamku szarwarku doglądaią; Od drog wolni także y Kaczmarz.

1723 str. 100 n. Szołtyskich 5 włok. Na nich 2 sołtysów podług prawa daią z Posiadła zyta kor. 1, pszen. k. 1 albo jęczm. 2, za Przystawostwo płacą y dalsze drogi do starszego szołtysa, mnieysze podług iego dyspozycyi odprawuią, po parze koni maią założonych y wozy Pańskie, Fasę Rybną, z którą do niewodu ieżdżaią. Osman Leman z 2 włok podług Prawa daie Pieniędzmi zł. 1 gr. 10 zyta k. 1, pszen. 1 albo jęczm. 2. Kaczmarz czynszu daie zł. 10. Panskie piwo, gorzałkę szynkuie, za drogi wielkie płaci... Gburskich włok 16 gospodarzow obsiada 8, za szarwark płacą pieniędzmi, czynsz kazdy z Posiadła po zł. 23 gr. 25. Zyta daią płużnego kazdy k. 1, pszen. 1 albo za pszen. jęczmienia k. 2, Owsa k. 2, Gęś 1 albo za nię korcy 12 (?) kapłonow 4 albo gr. 9 za kazdego, Jaiec 20

---

[1] Tamże nr. 925.

[2] Dokument z 2. 2. 1487 w całości podaje Liek str. 596 nn., wzmianki o innych dokumentach tyczących się Grabowa tamże str. 560. — Słow. Geogr. II 786 podaje szczegóły z Inw. 1759 r.

albo za nie gr. 6. Straz do zamku koleyno po tygodniu iednym, od gospodarza przez rok tak na dzień iako y na noc. Do Lubsztyna robią we zniwa kazdy Gbur dni 12. Woły, konie Panskie maią założone y po krowie 1. Zasiewki Pańskie. Pustych włok 25. Kto ich obsiewa, płaci z kazdey wł. po zł. 10 na św. Marcin. Z chałup tak od tych, co za Prawem iako y na wieyskim gruncie, co w nich mięszkaią wolni odprawuią na Folwarku Fiiewskim, w zniwa Tłuk 2, do mycia, strzyżenia owiec, do niewodu zimie, z Listami koleyno. Płużne. Od szlachty klucza Lubawskiego daje kazdy z Posiadła zyta korzec ieden, Pszenice korzec ieden, albo za Pszenicę Jęczmienia korcy dwa, iako nizey wyrażono: Wiśniewo żyta kor. 5. Jęczm. kor. 10. Dembienie 6 i 12. Truszczyny 15 i 30. Naguszewo 10 i 20. Kowaliki 4 i 8. Tyliczki 3 i 6. Kołodzieyki 2 i 4. Pomierki 5 i 10. Szczepankowo 15 i 30. Grabowo z szołtysem y karczmarzem 10 i 20. Tarczyny 4 i 8. Swiniarzec 12 i 24. Sugajenko 10 i 20. Summa żyta kor. 101, jęczm. kor. 202.

1759 str. 224. Szołtysi maią prawo wieczne bpa Jana Konopackiego z r. 1526[1]. Wałdyki wieś czynszowa. Str. 327. Powinność 7 gburów wałd. włok 14, czynszu płacą od 2 wł. po 23 fl. za ptastwo fl. 1 gr. 24, razem zł. pr. 179 gr. 13, do tego kontryb. zołnierskiey z 2 wł. za cały rok fl. 1 gr. 26 y tacy[2] kosciołowi z 2 wł. żyta k. 2½ owsa 2. Szarwark do Lubsztyna... do Grudziądza po sol y zelazo... Chałupnicy wsi Wałdyk, Powinności ich: tłuka, oranie, młocenie, straz, do niewodu, maią własne chałupy. Gburzy »z pustey włoki według dawnego zwyczaiu w całym kluczu po fl. 7 gr. 15 płacą«. Wszystkie puste włoki obsiane.

WIEŚ ZŁOTHOWO.

Tha wieś Ma włok 80. Miedzy ktorẹmi Plebanskich włok 4, szołtyskich 8. Kaczmarskich włok, z ktorych nie szarwarkuie, 3. Z nich czynszu płaci fl. 13 gr. 10 A gdy piwo robi, Accyzę y Maczę od słodu dawa.

Włok wolnych 2, z nich czynszu fl. 8. Koscielnych włok 2, z ktorych za szarwark płacą do kościoła y owies daią, A pluzne z nich do Zamku nalezy.

---

[1] O tym przywileju i o innym bpa Baiera wiadomość także u Lieka str. 582. — Słow. Geogr. XII 928 podaje opis wsi według Inwent. z r. 1731

[2] Taca (z łać. decima) czyli meszne wynosiło z reguły po 1 korcu żyta i owsa z włoki uprawnej.

Młynarz trzyma włok 2, z nich daie fl. 4 Młynarze z Przedmieścia Folusz y Piła maią włok 2, ktore im są nadane dla wypłacęnia zytha ze młyna, z nich płaczą po gr. 20. Błaszk włok 3, Gromąn 3, Simon Zokal 3, Michał podle Gassy 3, Hans Hebert 3, Faffa 3, Wencler 3, Folar 2, Klein Tomasz 3 Klatha 2 Szymon 2, Dominik 3, Thomas Gregier 3, Czarny Mac 3 Salmon 3 Fox 3 Nowygbur 3 Gorczycza 2 Osman 3 Klein Mac 3 Langa 3. fol. 21.

Szarwark zamkowy odprawuie, Płuzne, Dan, y insze podatki iako insze wśi wyzy płaći.

1646 str. v. Gburow 15, pustych włok 13, ktore w naimie bywaią.

1676 str. 40 n. Szołtysow dwóch, leman ma 2 włoki, daie z nich czynszu do kościoła tamecznego corocznie fl. 4, do zamku płużnego zyta k. 1, pszenice k. 1. Młynarz Pałka włokę iednę, daie z niey co Rok 20 gr., Młynarz Foluszek nazwany włokę iednę, daie z niey co Rok gr. 20. Gburów 12 mają razem 36 włok Pustych włok 25, z tych iednę trzyma X Pleban Lubawski. Drugie na Czwartnik sieią. (Dwoch kowali) a Trzeci zagrodnik zamkowy ktory do Lubstyna nadsługuie. z Innych Dziewięci Chałup powinni tłukę Pańską odprawiać, tak iako w innych wsiach y Owce golić.

1723 str. 106 n. Gburow 6, maią po 3 włoki. Powinność Gburska m. i. także wywoz zboza do Elbląga, wełny do Gdanska czy do Thorunia. Kościelnych włok 2. Z nich daią do dworu Tynwałdskiego zyta k. 1, pszenicy k. 1 lub jęczmienia 2. Czynsz kosciołowi płaci. Sołtysi, Leman, Kaczmarz. Młynarze Lubawscy z 3 włok za Prawem daią Czynszu na S. Marcin zł. 2. Pustych włok 35, Kto ie obsiewa z prawnych albo z wolnych, płacą z kazdey po zł. 10, Gburzy zas po pułosma zł. Chałupnicy (4). Powinność ich zastawuie się do Dyspozycyi Pańskiey. Komornicy na Tłukę, Komornice na Tłukę, do mycia y strzyżenia Owiec iść powinni, ktorych Szołtys na Folw. Tynw. wszystkich sprowadzić powinien.

1759 str. 353 nn. Zł. wieś na Tynwałdzie rabia Plebanskich włok 6, Koscielnych 2. Szołtysow 2 za prawem wiecznym Illmi Wicboldi r. 1300 nadanym[1] trzymaią włok 8. Leman drogę jednę do Elbląga biorąc zyta

[1] Dokument ten Woelkiemu nieznany, zresztą bp. Wikbold rządził 1363—1385. Strzesz (Fontes VII 364 i 367) pisze, że bp. Wikbold przywilejem swoim zatwierdza lokację wsi Złotowa na 80 wł., w tem 8 wł. szoł-

k. 8 odprawnie. Kaczmarz (wydaje także kontryb. żołnierską). Kontraktowi złotowscy. Pustych włok 21. Niektorzy kontraktowi przez nieurodzay upadli... Chałupy Gburow Szarwarkowych Panskie. Powinności tychże gburow. Z pustych włok gdy je gburzy sieią, według dawnego zwyczaiu z nich po fl. 7 gr. 15 płacą [1].

WIEŚ OMULE.

Tha wieś Ma włok 60. Miedzy nimi szoltyskich 3. Pana Starzęckiego 3. Z ktorych powinien konia wystawić iako insza szlachtha. Pustych włok 6 z ktorych płaći do Zamku fl. 4. Trzyma tez Gburow 2. Ci iemu szarwark, A do zamku czynsz, Płuzne, owies, kapłuny, Gęśśi, Jaycza oddawaią.

Kaczmarz włok 3. Z nich nie szarwarkuie. Czynszu płaći fl. 12. Gdy piwo robi, Accyzę y Maczę powinien oddać.

Brama włok 3, Michacki 2, Kopeć 3, Brosk 3, Warszewski 3 Paszek 2 Szymon 3 Błaszk 3, Rzeznik 3, Gąsior 3 Chołsta 3, Laik 3 Trzaska 3, Kosztrzybał 3, Małek 3 Gołąb 2.

Szarwark iako insze wśśi odprawuie. Płuzne, Dan, Owies y zosobna z kazdego siedliska owies, ktory zowią Rybne, Kapłuny y Gęśśi. Jaycza iako insze wśśi oddawa.

1646 str. 11 v. Pustych włok 9, ktore w naimie bywaią.

1676 str. 42. Powinność Szołtysa raz w Rok do Warszawy drogę odprawić. Gburow 8. Pustych włok 18, ktore na Czwartnik różni sieią.

1723 str. 150 n. Wieś Omule do Folwarku Lubsztyńskiego należąca. Włoki osiadłe. Szołtys 3, kaczmarz 3, leman 1, trzech gburow po 3. Szlachta, pan Jan Oczkowski 9 wł. Włok pustych 32½, z których zł. 312 gr. 15.

1759 str: 330 n. Szl. Pan Oczkowski za Przywileiem wiecznym

---

tyskich; rok 1350 przez Strz. podany błędny, bo bp. Otton rządził diecezją 1324—49.

[1] Słow. Geogr. XIV 648 opiera się na Inw. z r. 1731. — Toeppen w historji Mazur pruskich str. 125 przytacza jako rzecz wyjątkową, że w Drygałach z 85 włók otrzymali obaj szołtysi po 2 włóki, którzy naprzemian po 2 lata urzędować mieli. Inne wsie miały po jednym szołtysie.

Illmi Kuczborski Eppi Culm. 1621 r. nadanym trzyma włok 9[1]. Poki puszcze bywały, miał takze wolny wrąb na Lubsztynie y Kostkowie. Ztych włok kontrybucyę żołnierską płacic, jezdzca wyprawic. Szołtys. Leman. Kaczmarz. Pustych włok nieobsianych było 1756 12, na ktorych w polu pod Szczepankowo kto je obsiewa mieyscami, to czwartnik snopkowy daie. Powinności Dannikow, chałupnikow, gbura szarwarkowego, pułgburka i gbura[2].

WIEŚ PRĄTNICZA.

Tha wieś ma włok 60. Miedzy nimi Plebańskich 4, Szołtyskich 6, Lemanskich 2, Kaczmarskich 3, z ktorych nieszarwarkuie, thylko na śty Marcin płaći fl. 12.

Włok Gburskich 45. Korpal włok 2 Tomek 3 Pierzchała 3, Wiartała 3, Rutha 2, Burkat 3, Kostrzewa 3, Kasper 3, fol. Kospik 3, Wiartkowski 3 Gryczka 2 Smolka 3 Pedynek 2 22. Kaczynski 3 Lazek 2 Laguna 2 Gamała 3.

Szarwark Dan iako insze wśśi tha wieś odprawuie.

1646 str. 12. Sołtysi daią pszenicy y zyta, sarwarku doglądaią y w drogi posyłaią. Pustych włok 29, ktore bywaią w naimie.

1676 str. 43. Nieboszczyka Pana Andrzeia Szultza Poborcy Biskupstwa Chełm. haeredes maią do lat nadanych włok 4, z ktorych do Zamku lub. co Rok fl. 4. Gburow 8. Pustych włok 20, rożni na Czwartnik sieią.

1723 str. 108. Gburow 8. Pustych włok 10. Kto ie obsiewa z zaprawnych albo wolnych płacą z nich po zł. 10, gburzy zaś po zł. 7 gr. 15. Przydanych 2 włoki całey wsi za zalanie stawu, z którego woda idzie na młyn Olszana. Chałupnicy. Komornicy. Komornice.

1759 str. 358. Prątnica robi na Tynwałdzie. Szołtysow 2 za iednym Prawem wiecznym ab Illmo Bartholdo A-o 1363 d. 20 Aug. wydanym[3].

---

[1] Przywileju tego Woelky Urk.-B. nie ma, podaje natomiast (nr. 1195) inny przywilej, którym bp. Opaleński 1682 r. daje Stan. Oczkowskiemu 6 włók w Omulu za 40 lat za roczny czynsz 4 zł. pol. sine ullo alio onere et obligatione.

[2] Słow. Geogr. VII 532 opiera się na Inw. 1733 r.

[3] Woelkemu przywilej ten nieznany. Nie Barthold, lecz Wikbold był wówczas biskupem chełmińskim (1363—85). W. przytacza nr. 917 dokum. bpa Gisego dla Prątnicy i Tynwałdu, Liek str. 574 wzmiankuje dokum. z r. 1689 dotyczący karczmy prątnickiej.

Kaczmarz. Kontraktowi Dannicy Prątniccy. Ponieważ niektorzy kontraktowi przez nieurodzay upadli, więc tak są rozporządzeni, aby oni do swoich posiadeł sobie, którzyby chcieli, ludzi przybierali do kontraktu. — Powinność gburow Szarwarkowych [1].

WIEŚ ŁĄŻYN.

Tha wieś ma włok 60. Miedzy nimi szoltyskich 6, kaczmarskich 2, z ktorych nie szarwarkuie, płaci fl. 4 Młynarz włokę 1, z niey daie gr. 20 [2].

Mathlak włok 2 Kuth 2 Brosk 2 Kranka 2 Zdun 2 Kołodziey 2 Fabiąn 2 Nagorny 2 Goły 2 Kowal 2 Kicpara 2 Piotr 2 Wypych 2 Szklarz 2 Rząb 2 Rozek 2 Kudla 2 Lista 2 Jadąm 2 Dłubich 3 Borzuch 2 Pastewka 2 Piątek 2 Klinowski 2.

Szarwark Płuzne Dąń, Owies Gęśśi, Kapłuny Jayca iako insze wśśi odprawuie.

1646 str. 12. Pustych włok 26, ktore bywaią w naimie. Gburów 12.

1676 str. 44. Szołtysow 2. Młynarz trzyma iednę Włokę Gmińską, z ktorey nic nie daie, tylko most buduie y poprawuie. Gburow 10. Pustych włok iest 30, częścią zarastaią, częścią na czwartnik zasiewaią.

1723 str. 110. Gburow 6 (Kopciowi dano na Załogę wołow parę...) po 2 włoki. Szpyrka leman drogi do Elbiąga odprawuie dwie z zytem po korcy 8 płużną miarą. Młyn przy ieziorze. Possessor za prawem, podług ktorego daie zyta z wymiaru k. 48, wieprzów karmi 2, do dwora Tynw. miele bez macy. Włok Pustych 35. Kto ich obsiewa tak z Prawnych iako y Wolnych płaci zł. 10, Gburzy zaś zł. 7 gr. 15.

1759 str. 363 n. Łązyn wieś czynszowa rabia na Tynwałdzie. Szołtysow 2. Kaczmarz. Leman. Budynki Pańskie, w ktorych mięszkaią Dannicy kontraktowi. Powinności tychże Dannikow włok 12 trzymaiących.

---

[1] Słow. Geogr. IX 30 streszcza Inw. z r. 1731. — Arch. Epp. Pelpl. V 6[b] k. 84[v] zawiera przywilej na 40 l. z r. 1727. Bp. nadaje Cyklopskiemu 2 włóki; kanon z nich wynosi rocznie 12 marc. Pruth. necnon more aliorum privilegiatorum siliginis et tritici seorsivum modium et 2 capones juribus nostris et Reipublicae salvis.

[2] Przywilej na młyn wodny w Łążynie bpa Konopackiego z r. 1514 ob. u Lieka str. 566 n., gdzie też wzmianka o innych dokumentach.

Pustych włok na Łążynie 34. Kto te włoki sieje, czwartniku z oziminy fl. 6 gr. 20, a z jarzyny fl. 3 gr. 10 płacić... powinien [1].

WIEŚ SWINIARZ.

Tha wieś ma włok 60. Miedzy nimi Plebańskich 4, szołtyskich 6, Lemanskich 2. Kaczmarskich 4 Na czynszu fl. 12.

Kopeć włok trzyma 2, Pechta 2 Zych 2, Jąn Czayka 2 Slep 2 Tolach 2 Todel 2 Sum 2 Wypych 2 Piotruszka 2 Szostek 2 Degal 2 Pokoy 2 Wysocki 2 Wlazek 2 Wuiek 2 Klak 2 Kowal 2 Kulaz 2 Palka 2 Kołodziey 2 Łoiewski 2.

Szarwark Płuzne Dąń Owies Gęśśi, Kapłuny, Jaycza iako insze wśśi odprawuie.

1646 str. 12. Sołtysi trzymaią włók 6, daią płuzne, sarwarku doglądaią y w drogi posyłaią. Włok pustych 17, ktore w naiem dawane bywaią.

1676 str. 45. Szołtysow 2. Drogi alternatą odprawuią Pańskie. Koscielnych 2 wł. Gburow 5. Pustych włok 30, ktore różni na Czwartnik posiewaią.

1723 nie ma wzmianki.

1759 str. 405 nn. Wieś Zwiniarz. Powinność 9 kontraktowych zwiniarskich przy Posiadłach opisanych włok 13 trzymaiących od kazdey włoki czynszu corocznie po fl. 10, od chałupy ktory ma Panską fl. 2, razem zł. pr. 136. do tego kazdy w kazde pole na Hartowcu dzień z posiadła, dzień z Gajowego orać, tłuki o Panskiey strawie y piwie sierpem dni 3 odbyć, do niewodu procz przywłoki, do ktorey nie należą, przy udzieleniu proporcyonalnym ryb chodzic, straż koleyno pod rezydencyą Panską przy wikcie kazdemu... — Zaprawni wsi Zwiniarza... Pustych włok 14 (rozebrało je

[1] Por. konfirmację przywileju bpa Wikbolda na wieś Łążyn z r. 1367 u Woelkego nr. 320. — Sł. Geogr. V 640 streszcza Inwent. z r. 1759. — Arch. Epp. Pelpl. V 6[b] k. 84 i 85 zawiera 2 przywileje bpa Kretkowskiego z r. 1725 a. mansi, ne steriliter iaceant. Canon seu census in recogn. directi Dominii nostri 2 marc. Pruthen., silig. 1 mod et hordei mod. 2 quotannis. b. 6 mansi scultetial. Bp. obliguje obu szołtysów ad onera et aratralia consueta ad arc. Lub. quotannis pendi solita iuxta obloquentiam veteris privilegii et inventarii Lubav.

13-tu, aby je zasiewać, płacą z kazdey po fl. 7 gr. 15 razem fl. 97 gr. 15). Powinność Gburow Hartowieckich y Zwiniarskich [1].

WIEŚ RUMIĘNICZA.

Tha wieś ma włok 60. Miedzy nimi szołtyskich 6, kaczmarskich 2. Z nich płaći czynszu fl. 8. Z kaczmy zasobna fl. 2.

fol. 23. Zay trzyma włok 2 Jędrych 2 Marszałek 2 Marcin 2 Szynkowski 2 Więczek 2 Sierszęn 2 Wietrzykowski 2 Broniewski 2 Krawiec 2 Bąk 2 Swiętek 2 Smolarek 2 Banda 2 Szaluda 2 Slaza 2 Zakrzewski 2 Piątek 2 Domurat 2 Tomek 2 Malek 2 Bartnik 2 Kołodziey 2, Rybak 2 Komierzynka 2 Michorek 2.

Szarwark Płużne Dań iako insze wśsi odprawuie.

1646 str. 12 v. Gburow 11 po 2 wł. od kazdey płacą po 20 gr. Pustych włok 30, ktore daią na naiem.

1676 str. 47. 5 gburow po 2 włoki. Puste włoki (41) na Czwartnik kawałami rozni sieią.

1723 str. 146 n. Gburow 7 po 2 włóki. Powinności: Lemani, Młynarze, Szołtysi, Kaczmarze uprzywilejowani iako też wolni puste Włoki sieiący według Praw y Zwyczaiow dawnych y teraz włożonych do Folwarku Gutowskiego płacic y roboiczny odprawowac powinni. Kaczmarze zaś oprocz tego cudzych Piw albo swoiey roboty iako też y gorzałki szynkować nie powinni pod winą Talerów 28 ad Fiscum et poenis corporis.

1759 str. 380 nn. Rumienica na Gutowie zarabia. Szołtysow 2. Dannicy kontraktowi. Powinność ich. Chałupy Pańskie Gburów szarwarkowych. Powinność tychze gburow. Odłogiem lezących włok 22, z ktorych na przyszły ugor większą połowę do zasiewu ujęli. A ze we wsi R. włok pustych tak wiele odłogiem rokrocznie zostaie, z nich Folwark zadnego pozytku nie ma, ex quo grunta niż po inszych wsiach podleysze y niewyniosłe,

---

[1] Liek str. 584 wzmiankuje 3 dokumenty 1630, 1663 i 1718 dotyczące Zwiniarza. — Słow. Geogr. XIV 688 polega na Inwent. 1731 r. — Fontes VII 407 i 412 znają przywilej bpa Wincentego na szołestwo 1472 i przywil. lokacyjny bpa Ottona z r. 1350 (!).

kamieniste, płaca z nich dotąd po fl. 10, dla tego wszyscy włok tych siewać unikali. Odtąd płaca fl. 7 gr. 15 [1].

WIEŚ GUTOWO.

Tha wieś ma włok 40 Między nimi Folwarkowych 12 Kaczmarskich 2 z ktorych czynszu fl. 6 gr. 20.

Dębek trzyma włok 2, Woyciech 2 Mack 2 Krol 2 Sliwka 2 Rogalski 2 Pawełek 2 Kołodziey 2 Kowal 2 Gierłowski 2 Sczepąn 2 Slasa 2 Trzećiak 2.

Szarwark Płuzne Dąn owies Gęśśi kapłuny Jaycza iako insze wśśi odprawuie.

1646 str. 12 v. Folwark iz niepozyteczny był, tedy go liasem zapuscono. Pustych włok 8.

1676 str. 47. Gutowo wieś znaydziesz między Folwarkami. Młynarz Lesiak ma na Gutowie 2 włoce, daie rocznie czynszu do zamku po zł. 3 gr. 20 od włoki. Przywiley z r. 1663 na 30 lat.

1723 i **1759** ob. Folwark Gutowo [2].

WIEŚ RUMIAN.

Tha wieś ma włok 60. Miedzy nimi Plebanskich 4, szołtyskich 6 Lemanska włoka 1 wolna. Kaczmarskich 2 z ktorych czynszu fl. 6 gr. 20. Młynarska 1 z ktorey czynszu fl. 4. Włoka 1 z ktorey czynszu fl. 4.

Falaryś trzyma włok 2 Gąśior 2, Rykaczewski 2 Seraffin 2 Wćisło 2 Jeśionek 2. Rexa 2 Zuk 2 Mroz 2 Banda 2 Gawron 2 Placek 2 Kowal 2 Cygąn 2 Bartkowski 2 Swiec 2

---

[1] 1566 bp. Zelisławski zapisuje Gutowo i Rumienicę krewnemu swemu Konarskiemu na pewne lata (Woelky Urk. B. nr. 1083). — Fontes VIII 420 n. Sculteti duo in mansis 6. Puste włóki. — Słow. Geogr. X 9 podaje Inwent. z r. 1731.

[2] Liek str. 562 przywilej lokacyjny na wieś kapitulną G. (Woelky nr. 547) mylnie odnosi do wsi biskupiej G. — Woelky Urk. B. nr. 1073 i 1103 podaje przywileje dotyczące Gutowa. — Słow. Geogr. II 917 zadowala się krótką wzmianką. — Fontes VIII 421 Lesiak molendinum ad iurisdictionem curae parochialis refertur.

Boryło 2 Nętek 2 Jadąm 2 Gaiek 2 Kurczyna 2 Kowal 1 Jęndrych 2 Dzioba 3.

Powinności wszystkie iako insze wśśi odprawuie.

1646 str. 13. Gburow 12 po 2 wł., pustych włok 17, ktore daią na naiem.

1676 str. 47. Szołtysow 2, leman, karczmarz, Kolwicki ma nadanych wł. 4, Młynarz, Lesiak Młynarz. Pan Klicki ma włok 3 szlacheckim Prawem, daie z nich rocznie żyta kor. 1, pszenice k. 1, wosku funtow 3, Pieniąszkow 3. Ian Łązenski włok 2. Gburow 8, daią czynszu po fl. 1 gr. 10, oraz z posiadła 1 kor. zyta, 1 pszen. do Zamku Lubawskiego. Z kazdey włoki czynszu po gr. 20, owsa z włoki po 1 kor., gęś 1, jaiec 20 y po 2 kapłuny. Chałup 5. Kowal doroczny.

1723 str. 146. Osiadłość wsi Rumiana: gburow 5 po 2 wł. Daią kazdy z nich zyta k. 1, Pszenicy k. 1, owsa k. 2, gęś 1, kapłonow 4, jaiec 20. Czynszu zł. 1 gr. 10. Powinność ich taka jak w Hartowcu.

1759 str. 375. Rumiano wieś czynszowa, rabia na Gutowie. Szołtysow 2 za iednym Prawem wiecznym Illmi Ottonis Eppi Culmen. anno 1310 (!) nadanym [1]. Maią wolność łowienia ryb do swoiey Gęby w jez. Rum. — Budynki wieyskie Panskie. Powinności Dannikow kontraktowych włok 4½ trzymających. Powinność 5 Gburow Rumiańskich włok Posiadłowych 10 trzymaiących. Pustych włok na Rum. do płacenia z nich czwartniku 12½, ktore w tym czasie na zimę wszystkie, a na wiosnę dla nieurodzaiu y drozyzny tylko mieyscami obsiane.

WIEŚ RYBNO.

Tha wieś ma włok 50, miedzy niemi szołtyskich 4, szlacheckich włok 12, lemańskich włok 2, z ktorych płaći fl. 4.
fol. Kaczmarskich włok 2, z nich czynszu fl. 8 Item z włoki gr. 20.
24. Myszka z włoki fl. 4. Bartnik wolnych włok 2.

Matusz trzyma włok 2, Wolka 2, Gawron 2 Gawrzal 2 Panna 2 Pukrop 2 Bięniek 2 Kiernozek 2 Popiołek 2 Ględa 2 Wilk 2 Klimek 2 Myszka 2 Rolka 2.

---

[1] Przywilej ten Woelkemu nieznany. Sł. Geogr. X 8 opiera się na wiz. Potockiego i Strzeszu (ob. Fontes VIII 420). Rodzina Faralisz'ów (tak się obecnie pisze) dziś jeszcze istnieje w Rumianie.

Szarwark y podatki iako insze wśi odprawuie.

1646 str. 13. Sołtysi włok 4. Gburow 11 po 2 włoce. Pustech włok 14 niktorych naimuią.

1676 str. 49. Szołtysow 2. Kaczmarz. Leman. Leszny Frentalski ma włok 2, aby Boru doyrzał. Bartnik trzyma włok 2 względem Barczy, ten według postanowienia I M Pana Podstolego Wieluńskiego Pułtory beczki Miodu, wosku Funtow 10 rocznie do Zamku Lubawskiego oddac powinien. Jest teraz Barci 60. Rybicki Baczek trzyma dwie włoce, powipowinien Rybakow doyrzec, zeby Powinnosciom swoim dosyc czynili. Rybacy trzymaią włokę iednę, względem Rybitwy, nic od tego nie daią. Gburow 8 po 2 wł. Kowal. Chałup 9. Szlacheckich włok 12, posiadeł 5.

1759 str. 415. Wieś Rybno ma włok 52. Budynki wieyskie Panskie. Powinność nowo y dawno zakontraktowanych Gospodarzy 13-tu. Powinnosc dwoch Rybakow po 1½ włoki do Rybactwa trzymaiących, ktorzy opał wolny tak iak insi Gospodarze maiąc Jezioro Rum. 12 Toni wynoszące procz zabranych per Potentiam do Xięstwa Toni 7, do tego jez. Zarybinek na letnią tylko Rybitwę procz stawu w Rybnie y mieliwego, do ktorych nie należą, trzymaią. Za co corocznie z włok y wodow zł. pr. 25 wyboru kop 5 albo za to zł. 10 wydawać, Tłuki dni 2 o Panskiey strawie iak inni Gospodarze odbywać, orać z gaju dzień na Hartowcu, niewody y przywłoki stalować lub reparować... — Lesny Rybinski obiazdu Borow Rybinskich po Kostkowo y Grabacz takze y granic pilnowac, scinaniem, aby młodey choyny nie tłukli, kradziezy y wszelkiey szkody Panskiey pilnie przestrzegać, bez dyspozycyi Dworu Hartowieckiego nic nie wydawać, wsie Rybno, Rumiano, Rumienica y Folw. Gutowski opały w obiezdzie iego Rybinskim wolne maiące aby nad rozporządzenie na pismie temuz Leśnemu wydane sobie więcey nie pozwalali, pilnować. Cokolwiekby się w Boru dziać miało, do Dworu Hartowieckiego bez odwłoki donosić, zgoła według Przysięgi wiernie y podciwie sprawować się. Pobory jego. Str. 422 Nowiny za Mostem y Jeziorem do Rybna należące, z nich płaci siedmiu razem zł. pr. 22 gr. 15. — Zarybinek Pustkowie płaci czynszu corocznie fl. 24 [1].

WIEŚ JEGLIA.

Tha wieś ma włok 30 Miedzy nimi szoltyskich 4 Iwankowskiego 2 z ktorych płaći fl. 4 Kaczmarz włok 2 z nich

[1] Fontes VIII 421 to samo prawie, co Inw. — Słown. Geogr. X 65 opiera się na Inw. 1731. — Xięstwo = Prusy książęce.

y z karczmy fl. 4. Gregier Lesny uprzywileiowanych włok 2, z nich fl. 4.

Skiba włok trzyma 2 Jan Mazur 2 Kopanka 2 Krystek 2 Oszomek 2 Łabęć 2 Misk 2 Radzki 2 Tolach 2 Przeradzki 2.

Szarwark y podatki iako insze wśi odprawuie.

1646 str. 13. Szołtyskich włok 4. Pusto leżą wraz z 10 innemi włokami. Gburow 5 po 2 włoki. Gminskich ogrodnikow 3.

1676 str. 51. Jaglia Wieś. Kamieński włok 2, daie z nich czwartnik, Karwowski wł. 2, daie czynszu fl. 4, zyta tenze wywozi k. 16. Dragan z 1 wł. daie czynszu fl. 6, z drugiej wł. daie czwartnik. Gburzy 2 po 2 włoki, daią po fl. 1 gr. 10. Lesny trzyma 2 włoce, Boru dogląda. Pieniądze Gaiowe od tych, którzy się do tego Boru gaią, wybiera, a do Zamku oddaie.

1759 str. 402. Wieś Jeglia do Hartowca należąca. Karczma. Chałup kontraktowych 8. Chałupa Lesnicza, w ktorey mięszka Jan Pokoy należąca do 2 obiazdow Lasu Grondowskiego y Gronowskiego, trzyma włok Leśniczych 2, płaci z nich Lesnym Grondowskiemu y Gronowskiemu ktorzy obiazdow Lasow pilnuią. Powinność kontraktowych Jeglinskich włok 16 za kontraktem osiadaiących wyzej przy chałupach opisanych. (Powinności nie opisano). Kaczmarz. Szołtys. Pustych włok na Jeglii 4 (z nich czynsz płacą) [1].

NOWA WIEŚ.

Tham Folwark ktory do Gronowa należy. Szołtys ma włok 2, kaczmarz 2, z ktorych kapłunow 4, fl. 2 gr. 20. Frętalskl rolą smolnikowską uprzywileiowaną trzyma [2].

---

[1] Fontes VIII 420 Villa Jeglia. Olim 40 mansi ibi censebantur, modo cmethones possessionati 2. Lemanus in 2 mansis et custos nemorum. Reliqua desertata. — Sł. Geogr. III 552 streszcza Inwent. z r. 1759. — Wieś ta pod nazwą Tannenberg wymieniona po raz pierwszy 1335 r. (Woelky nr. 247) O Grądach i Gronowie nieco ma wiadomości także Liek str. 561 nn.

[2] Fontes VIII 420. Villa Nowawieś sive Kostkowo. Praedium quondam fuit, quod deinde sublatum et agri praedio Czartowiec adiuncti. Vasalli quoque 2. Str. 421: Gronowo fuit quondam villa, modo sublata et penitus demolita.

WIEŚ MROCZNO.

Tha wieś ma włok 102 Miedzy nimi plebanskich 6 szoltyskich 8 Na ktorych tylko iedęn Szoltys y Lemąn. Drugie szoltyskie włoki u slachty ze Trzćina y u Klickiego z ktorych ani posługi zamkowi ani płuznego oddawaią. Młynarz trzyma włokę 1 z ni płaći gr. 20. Pustych włok 8 z ktorych płaczą po fl. 4. Z Karczęm kaczmarze płaczą fl. 4

Skonieczka trzyma włok 3 Nowak 3 Grzegorek 3 Wieczorek 3 Wągłow 3, Sobotka 3 Jadamek 3, Stęndera 3 Starul 3 Wrona 3 Domzal 3, Cygąn 3 Zabiegała 3 Pierzchała 3 Czekanowski 3 Gayda 3, Biernat 3 Lepak 3 Fałdzicki 3 Woytek 3 Kopeć 3 Russek 3 Tyburci 3 Kołowrotny 3 Sczymion 3 Sczepanek 3 Jurga 3.

Plac swoy zarobiwszy na Tynwałdzie do Zamku sprzęzaięm nie robi z włok 3 płaczą po Ma 4. fol. 25.

Płuzne Kapłuny Jaycza, iako insze wśśi powinni, ale dla niedostatku nigdy nie wydawaią. Wiertlowe drwa powinni na Gronowie wystawić.

1646 str. 13. Włok 102, z nich sliacheckich 10 (ob. niżej). Gburów 11 po 3 wł. Pustych włok 43. Niktorych wynaimuią.

1676 str. 55 n. Szołtyskich włok 4, szlacheckich wł. 13. Na nich siedzi Pan Tułodziecki, daie Płużnego z Posiadła zyta k. 1, pszen. 1, Gęś 1, Jaiec 20 z kazdey włoki zas po kor. 1 owsa y po 2 kapłony. Gburow 8 po wł. 3. Tę wieś teraz trzyma J M Pan Kasztelan Brzezinski ad annos 30 ab anno 1672 ze wszytkiemi pozytkami wyiąwszy szołtysow y zaprzywileiowanych ktorzy do Zamku ze wszytkiemi Powinnościami należą, wyiąwszy to tylko, że Szołtysi tempore Messis przy zniwie stać powinni. Kanonu daie rocznie Dwiescie Grzywien, facit 133 fl. gr. 10.

1723 str. 131. Inwentarz Mroczna. Dwor stary z drzewa... Budynki. Str. 133. Wieś Mroczno. Gburow 6 po 3 wł. Powinność Gburska (m. i. Wywoz zboza do Elbiąga czy do Grudziądza) Czynsz. Ogrodnikow 5. Folwark w 4 polach. Wysiew. Ogrodow 5. Owczarz wł. 1 do kontraktu trzyma. Szlach. włok 13. Possessores tychże. Szołtystwa 8 wł. Kaczmarz 3 wł. Pustych włok co się znayduie, kto ie obsiewa daie czwartnik Dworowi. Młyn Wąs przy stawie. Chałupnicy: Od sładnika robić powinno,

iak im każą, według krow, kto tylko krowy ma. Zarośle do budynku wolny wrębm, y na opał Dworowi Mroczna.

1759 str. 424. Ta wieś 1756 w dalszą dzierżawę puszczona iest WPanu Leskiemu Stolnikowi Zatorskiemu ... — Budynki Folwarczne. Uprzywilejowani wsi Mroczna. Młyn Wąs. Wenerscy małż. za Przywileiem starodawnym olim Illmi Dantisci Eppi Culm. osiadali młyn Wąs zwany. Budynki wieyskie Pańskie. Dannicy. Powinność Owczarza. (60 owiec). Powinność kaczmarza, 4 ogrodnikow, chałupnikow, komornikow. Gburstwa przedtym szarwarkowe założne zdezolowane zdawna. (54 wł.) Gburstwa zdezolowane zdawna (z jednych i drugich dużo uprawianych. Między włókami posiadłowemi, pustemi i folwarcznemi wielki nieporządek. Powinny być osobno wymienione i wydzielone) [1].

WIEŚ MROCZĘNKO.

Tha wieś ma włok 60. Miedzy nimi szołtyskich 6. Wolnych włok od szarwarku 3 Z nich kazdy po fl. 4. Kaczmarz włok 3 z nich fl. 12 Z karczmy fl. 2.

Jaroń trzyma włok 3 Pyczka 3 Wiosna 3 Klos 3 Brykała 3 Kruza 3 Ogrodek 3 Kulka 3 Bubay 3 Faltyn 3 Bartnik 3 Piduch 3, Kisiel 3 Tomek 3 Kowal 3 Pukrop 3.

Szarwark Dan Płuzne owies Gęśśi Kapłuny Jaycza iako insze wśśi odprawuie.

1646 str. 13. Gburów 10 po 3 włoki. Pustych włok 19. Niktorych naimuią.

1676 p. 51 n. Gburów 9 po 3 włóki. Szołtysow 2 po 3 wł. i 1 dodatkowej, kaczmarz 3 wł.

1723 str. 122 nn. Wieś Mroczenko do Tylic należy. Gburów 8 po 3 wł. Powinność ich. Czynsze. Szołtystwa 2 po 3 wł. Pustych włók 2 mają

---

[1] Sł. Geogr. VI 764 opiera opis Mr. na Inwent. 1731 r. — Fontes V 618: modo praedium in 17 cmethonalibus agris recenter locatum est. — O młynie Wąsie wzmianka w Słow. Geogr. XIII 175 na podstawie wizyty bpa Potockiego 1706 r. — Dokument bpa Dantyszka Woelkiemu nieznany. — Bp. Opaleński chciał dochody z wsi Mroczna przeznaczyć na utrzymanie domu dla sędziwych i chorych księży (Woelky str. 1090). Na królewszczyznach sołtysi wolni byli od dozorowania robót na folwarkach. (Plehn, Kr. Strasburg p. 216).

szołtysi. Chałup 7, z każdey czynszu 10 zł. Poddani nie osiadający należą do usługi Dworskiey, z Listami, do umycia y strzyżenia owiec, Tłuk..., Rybak Rudnik 1 włókę, Ieziora Przesłoć y Przesłodka. Pustych włok 26, kto ich obsiewa płaci Dworowi tak iak w Tylicach. Łąki nad Wlem po Łachę y za Łachą. Polko a parte nie należące do Mroczenka przy tychże łąkach, kto ie obsiewa, dawać powinien Czwartnik Dworowi Tylickiemu [1].

WIEŚ TYLICZE.

Tha wieś Ma włok 80 Miedzy nimi Plebanskich 6 Folwarkowych 14 slacheckich 4 szołtyskich 6 kaczmarskich 5 wolnych od szarwarku, z nich fl. 20. Włokę między nimi rozdzielono z niey gr. 20. Z karczmy fl. 2.

Piduch trzyma włok 2 Oleiewnik 2 Piotrek 2 Kurek 2 Gaiek 2 Mlągo 2 Więczek 2 Wnuk 2 Bartel 2 Chłopina Sowka 2 Wylam 2 Loboda 2 Zuk 2 Błaszk 2 Zych 2 Krokow 2 Kielbassa 2 Czarny 2 Wćięgło 2 Urbanek 2 Parlei 2.

1646 str. 13. Włok folwarkowych 12. Pustych 6. Gburow 16 po 2 włoki.

1676 str. 53. Szkolny Magister trzymał włokę za Przywileiem do lat, ktore iusz wychodzic będą, daie z niey rocznie gr. 20 Czynszu. Lesny trzyma 1½ wł., nie daie z nich nic, tylko Boru dogląda. Gburow 8 po 2 wł. Chałup 5.

1723 str. 114. Inwentarz Tylicki. Str. 116. Wieś Tylice ma włok 80. Gburow 6 po 2 włóki. Powinność Gburska (m. i. wywoz zboża do Elbiąga, z wełną do Gdanska lub do Thorunia) Czynsz. Ogrodnikow 4 na 2 włokach. Ogrody dworskie 3. Szlacheckich wł. 4 za Prawem wiecznym od Krzyżakow za Panowania JWX Biskupa Stefana od r. 1429(!) Leski 4 wł. Szołtystwa 3 wł., Lemańskich 3 wł., Kaczm. 3, Kleyny 1, Koscielnych 2, Owczarz 1 wł., Puste włoki niezarosłe (ile, nie podano) kilka chałup, Leśny ½ wł., Boru dogląda y Łąk. Bor należący do Tylic, wolny w nim wrąmb, na opał y do Budowania Dworowi y na reperacyę Gburow. Barci, Co się nadto znaydzie nalezy Pozytek Dworowi. Bartnik kaczmarz w Zielko-

[1] Biskup Leski 1751 Tylice i Mroczenko nadał swojej kapitule (Woelky Urk.-B. nr. 1221 i 1223. — Fontes IX 618 i Sł. Geogr. VI 762 krótka tylko wzmianka.

wie podług Prawa swego wyrabia Dzienie, podciera y podbierać powinien tak iako w Gierłowskim Boru. Poddani. Łąki.

1759 str. 344. Wieś Tyliczki ma włok 10 za prawem bpa Stefana z r. 1428 (zapewne 1482) Felknerowi wydanym. Prawo łowienia ryb małą siatką w Przesłoci, funt wosku i 5 półszelążków, Płużne, Kontrybucja żołnierska [1].

WIEŚ TARGOWISKO.

Tha wieś ma włok 22 miedzy nimi od szarwarku wolnych 2 z nich fl. 9 gr. 10. Kaczmarz fl. 2. Kołodziey z ogroda fl. 1.

fol. 26. Wrobl trzyma włok 2 Prochęnko 2 Dziogai 2 Piątek 2 Chołasta 2 Tomkowic 2 Mathys 2 Sarbala 2 Gromnicza 2 Kaczmarz 2.

Szarwark, Płuzne, Owies, Kapłuny, Gęśśi, Jaycza iako insze wśśi oddawa.

1646 str. 13. Gburow 7. Sołtyskich włok za przywil. 3, szarwarku y w drogi posyła. Chrapicki włok 4 za przywileiem.

1676 str. 53 n. Część Targowiska do klucza Lubawskiego należąca ma włok 22: Szołtys ma 3 włoki. Pan Sebastian Boiarzynowski Cantor Lubawski trzyma za Przywileiem włok 2. Czynszu daie fl. 6 gr. 20. Gburstw 5 po 2 wł. Na Pustych włokach maią ogrody czterej, płacą po 4 fl.

1723 str. 112 n. Gburow 3 po 2 wł. Powinność. Czynsz. Śliwka Pułgburek ma 2 wł. Szołtys 3 wł., 3 lemanów 2 + 2 + 1 wł. Pustych wł. 3, ktore kto obsiewa tak z prawnych iako y wolnych płacą z kazdey zł. 10. Gburzy zaś fl. 7 gr. 15. Chałupnicy. Komornicy.

1759 str. 367. Wieś T. robi na Tynwałdzie. Szołtysa obowiązki. Michał Pydynek kontraktowy trzyma wł. 2. Kaszuba młynarz do młyna swego

---

[1] Przywilej bpa Stefana (1480—95) ob. RTNTor. XVIII 153 nn. — Odnowienie przywileju na szołestwo tylickie przez bpa Kretkowskiego 1721 r. ob. Woelky Urk.-B. nr. 1212. — Sł. Geogr. XII 699 opiera opis swój na Inwent. z r. 1731. — Podbieranie miodu z barci, ob. ilustrację w Glogera Encykl. staropol. str. 121, gdzie także szczegółowe wiadomości o bartnictwie.

Lubawskiego trzyma włokę za Prawem sobie nadaną. Chałupa Pańska w ktorey mięszka Jan olewnik, za kontraktem trzyma włok 2. — Powinność gbura szarwarkowego [1].

TVSZEWO.

JEMcz Pan Woiewoda Chełmiński trzyma. Płuznego zytha y pszęnicze oddawano zytha korcy 16 ale przez kilka lat zatrzymano takze tesz y fl. 16 [2].

1646 str. 14. Z Tusewa dawano Psenice y zvta korcy 16.

WŚŚI SLACHECKIE DO KLUCZA LUBAWSKIEGO NALEŻĄCZE [3].

Na Przedmieściu Lubawskiem włok 12 z ktorych szpytal trzyma włok 5. P. Glaznocki 3 P. Pomierski y Fabin młynarz 4 Dawaią z kazdego śiedliska płuznego Zytha y pszęnicze po ko. 5 Konia gdy Zamek potrzebuie we zbroiey y inszy armaćie należący wystawuią Funt wosku y pięć pieniąszkow in recognitionem Dominii na Śty Marcin Płaczą.

1646 str. 14... Konia we zbroi na granice... wyprawić...

---

[1] O bpiej części Targowiska ob. Fontes VII 386. — Sł. Geogr. XII 173 opiera się na Inwent. z r. 1731. — Liek, Stadt Löbau str. 579 przytacza przywilej bpa Kuczborskiego 1618 r. na szołestwo w T.

[2] Por. w Woelkiego Urk.-B. nr. 193 przywilej bpa Mikołaja na 30 wł. w Tuszewie, oraz sprawę o młyn na Prątnicy nr. 596 nn. (1451—53). — Fontes VII 406: 1672 r. possessorem jest Fr. Zaleski, poprzednio byli tam feudales episcopales. — Wojewodą chełmińskim był 1611—15 Ludwik Mortęski (RTNTor. 1919—1921 str. 5).

[3] Por. Wilkierz dla wsi szlacheckich biskupstwa chełmińskiego w powiecie lubawskim z r. 1756. Z dodatkiem fragmentu wilkierza dla wszystkich włości klucza lubawskiego z r. 1729. Wydał ks. Alfons Mańkowski. Lubawa 1913. (Sprawy sądowe od str. 32—42: O czynieniu Transakcyi. O Sprawach Jurydycznych. O Sądach Owczarskich. O czynieniu Konskrypcyi. O przyimowaniu nowego Possesora. O Grzywnach y Składkach Kościołowi. Starsi iakowym sposobem sądzic maią. O obserwowaniu Starszych podczas sądzenia. O ostatniey appellacyi. Osądzenie na Wieżę. O powinności Rycerskiey. Słuchanie Wilkierza).

POMIERKI.

Tha wieś ma włok 12. Powinność iey ossobę na zbroij y inszą Armathą potrzebną kiedy Zamek potrzebuie stawić.

1646 str. 14. ...na granicę wyprawić...

Płuzne z kazdego siedliska zytha y pszęnicze kor. 5, Funt wosku, pięc Pieniąszkow Na śty Marćin do Zamku oddać. Względem paszy dla bydła dawa owssa kor. 10.

1646 str. 14. Od pastewnika na lesie gierłowskim owsa kor. 10. Gospodarzow 5.

1723 str. 152: Posiadeł 5.

1759 str. 311: Według prawa biskupa Gembickiego z 29. 1. 1603 »wieś Pomierki ma wolne pastwiska dla swoich Inwentarzy na Borku y gruntach Gerłozkich, a za to do Gerłozi corocznie wydawać powinni owsa k. 10 [1]«.

KOŁODZIEYKI.

Ma włok 10. Na nich Gospodarzow 5. Powinność ich iako y pierwszych.

1646 str. 14 v. Gospodarzow 2.

1723 str. 152: Dwa posiadła po 5 włok.

1759 str. 342: Za Prawem wiecznym biskupa Stefana 1420 r. (!) nadanym [2] według ktorego włok 10 przy strudze Pszanicy leżących trzymaiąc konnego z lekką bronią dla assistencyi wysyłać, funt wosku i pieniąszkow 5 albo fl. 1 gr. 9 płacic y Płuznego zyta k. 1, ięczmienia k. 2, kontrybucyi żołnierskiey zł. pr. 44, gr. 20 składać powinni.

GRABOWO.

Ma włok 17 1/2. Na nich Gospodarzow 5. Powinność maią taką iako y pierwszy.

---

[1] Słow. Geogr. VIII 745 opiera się na wizyt. Strzesza (Fontes VIII 403) i Inwent. 1733 r.

[2] Wölky Urk.-B. nie zna tego dokumentu, Liek str. 565 pisze, że miejscowość ta zachodzi w przywilejach z lat 1421 i 1602; ostatni rok jest datą odnowienia przywil. przez bpa Gembickiego (Inwent. 1759 str. 342). Sł. Geogr. IV 281 z tegoż źródła czerpie.

1646 str. 14: Gospodarzow 6. Włok 17.

1723 str. 152: 8 posiadeł szlacheckich na 19½ włokach [1].

WIŚNIEWO.

Ma włok 16. The trzyma P. Finka z Zaiączk. Powinność konia iako do potrzeby wystawić. Płuzne zytha y Pszęniczę po pięći korcy. Wosk y Pieniąszki iako insze wśśi dawaią.

1723 str. 152: Jey Mci Pani Finkowey Oberszterleytnantowey Possessyi circa Privilegium Ottonis Episcopi Culm.

1759 str. 339: Przywilej biskupa Ottona z r. 1325 [2]. — Wieś W. w possessyi W. J. P. Finkenszteyn Graffa Pruskiego. Assistentia konna w lekkiej zbroi, in recogn. Dominii do Zamku Lubawskiego Płużnego zyta k. 1, Pszenicy k. 1 albo Jęczmienia k. 2, funt wosku y Pieniąszkow 5. Kontrybucyę to iest Pogłowne dwoiakie y Hybernę wypłaca do Zamku, należy do Jurisdykcyi Zamku Lubawskiego [3].

W OMULU P. STARZĘCKI.

Trzyma włok 3, z ktorych konia iako do potrzeby wystawić powinięn [4].

1646 str. 14. Taus z Omulia, Artowski, wąs z Cartowcza daią pszenicze kor. 3 zyta kor. 3. Konia ... wosk, pien.

SCZEPANKOWO.

Ma włok 40. Powinność konia iako inszy wystawić. Płuznego kor. 10, Wosk y pieniąszki dawać powinno.

1646 str. 14. Gospodarzow 7.

1723 str. 152: Posiadeł 15, włok 40.

1759 str. 345: Za prawem wiecznym biskupa Tydemana 17. 1. 1549

---

[1] Sł. Geogr. II 786 opiera się na Inwent. 1759 r. Por. także Grabowo wieś.

[2] Woelkemu przywilej ten nieznany.

[3] Fontes VII 380: Ad praesens agri ut plurimum deserti et desolati. — Słow. Geogr. XIII 612 opiera się na Inwent. 1759 r.

[4] Sł. Geogr. czerpie z Inwent. 1733 r. — Ob. Wieś Omule.

danym 2 konnych z lekką bronią na usługę woienną lub iakąkolwiek inkursyą X. Biskupowi stawić, quae dicitur Platendinst [1].

SWINIARZEC.

Ma włok 30. Na thym gospodarzow 10. Powinność ich iako inszy ślachty.

1646 str. 14. Z Rumiana Kllcki, z Krzywey Kolwicki pszen., żyta, wosku, pien. i konia wystawiają.

1723 str. 152: Posiadeł 12.

1759 str. 343: Prawo wieczne nadane przez biskupa Ottona 1328 r. i Jana biskupa... [2].

TRUSCZYNY.

Ma włok 50. Na thych Gospodarzow 17. Powinność ich iako inszy slachty. Płuzne od siedliska y wosk dawać, konia wystawić powinni.

1646 str. 14. Gospodarzow 14.

1723 str. 152: Posiadeł 15. — Przywilej bpa Ottona z r. 1336 d. św. Hieronima (= 30 września). Przywilej na karczmę nadany przez bpa Stan. Żelisławskiego 1568 r. [3].

fol. 27.

DĘMBIĘN.

Ma włok 40. Na nich Gospodarzow 7. Powinność ich iako inszy slachty.

1646 str. 14. Gospodarzow 4. Pszen. i zyta po 4 kor.

1676 str. 55. Dębienie ma włok 30, na nich gospodarzow 6.

---

[1] Przywilej ten Woelkiemu nieznany. Platendinst = służba rycerska w lekkiej zbroi. — Według Strzesza Fontes VIII 406 ilość włók wynosiła w Szcz. 38. — Słow. Geogr. XI 842 opiera się na Strzeszu i Inwent. 1733. — Liek, str. 578, zna powyższy dokument z r. 1549 i podaje nadto wiadomość o przywiłeju, zapewne lokacyjnym bpa Ottona (1324—49).

[2] Przywilej ten bpów Ottona i Jana (Schadlanda?) Woelkemu nieznany. — Słow. Geogr. XIV 689 opiera się na Strzeszu (Fontes).

[3] Przywilej lokacyjny bpa Ottona podaje Woelky pod nr. 253, drugiego nie ma. — Sł. Geogr. XII 524 polega na Woelkym, Strzeszu, Kętrzyńskim (O ludn. pol.).

1759 str. 341: Prawo wieczne na tę wieś bpa Dantyszka z r. 1536[1].

RYBNO.

Tham włok 12. Z nich iedęn slachcic trzyma włok 4 A z ośmi włok do Dębnienia uzywaią. Powinność ich konia wystawić. Płuzne thęn czo mięszka płaci. A na wosk y pieniąszki wszyscy się składaią[2].

1646 str. 14. Gospodarzow 4. — Z Mroczna Trzcinski y Sulkowski po 1 kor. pszen. i 1 kor. zyta, wosk i pieniądze. Konia wystawiaią.

NAGUSZEWO.

Ma włok 30. Na nich Gospodarzow 8. Powinność ich iako inszy szlachty.

1646 str. 14. Gospodarzow 10. Pszenice kor. 10, zyta tyleż. Pieniążki, wosk.

1676 str. 55 i **1723** str. 152: Gospodarstw szlacheckich 10.

1759 str. 342: Według prawa wiecznego mają wolność łowienia ryb siatką małą na jeziorze rumiańskiem[3].

CZARTOWIEC.

Ma włok 40. Z nich JEMP Miecznik[4] ma włok 30½. A na 9½ siedzi Trzey Gospodarzow. Powinność ich iest konia iako do potrzeby wystawić. Pluzne, wosk, Pieniąszki tylko ci trzey daią. JEMP Miecznik od Płuznego y wosku z poddanęmi swęmi wolen.

---

[1] Raczej 1537. Jestto konfirmacja przywileju lokacyjnego bpa Ottona z r. 1835 (Woelky nr. 247 i 933). — Liek str. 556 zna jeszcze przywilej bpa Małachowskiego na karczmę w Dębieniu. — Słown. Geogr. II 15 powołuje się na Inwent. z r. 1740.

[2] Fontes VIII 420 (r. 1672) stwierdza, że są 12 nobiles vasalli. — Sł. Geogr. X 66 powołuje się na Inwent. 1731 r.

[3] Woelky Urk.-B. nr. 1127: Bp. Gembicki odnawia 1609 przywilej wsi N. — Fontes VIII 420: Villa feudalis, nobilium vasallorum sortes 9, in mansis 30 locata.

[4] Zapewne Seweryn Zaleski (Fontes VIII 412).

1646 str. 14 v. Cartowiec Jurysdictiey J M Xdza Biskupa, w ktorem sortem J M Pana Zaliewskiego Miecnika Ziem Pruskich z rąk iego wykupiła W. Capituła swemi Pieniędzmi: względem tey summy z tych dobr Czynsz należy y oddaią go do Rąk W. Capituły. — Z Rudy Milewski dawa według przywileiu czynszu fl. 6 gr. 20.

1676 str. 26. Chartowiec[1]. Opis podwórza »dworca« (wystawa, sala murowana), browaru, ozdowni, piwnicy, inwentarza. Str. 51. Gburow 3. Szlachcic 1 (Rutkowski) ma włok 3¾. Wosk, Pieniąszki daie podług Prawa.

1759 str. 411: »Pustkowia w Borach Hartowieckich« Grondy, Gronowo, Kopaniarze, Wery, Kostkowo, Ruda[2].

TARCZYNY.

Ma włok 12. Na nich gospodarzow 4. Powinność ich iako inszy szlachty.

1646 str. 14. Gospodarzow 5.

1676 str. 55 i **1723** str. 152: Włók 15, gospodarzy 4.

1759 str. 344: Ciż szlachta possessores Konnego z lekką bronią na asystencyę wyprawiać za wosk y pieniąszki fl. 1 gr. 9 y według Inwentarza Płuznego zyta k. 3 jęczmienia k. 6 y kontrybucyi żołnierskiey zł. 68 gr. 12 wydawać obligowani. Ta wieś z Wasiołkami dobrami ziemskiemi wielkie

---

[1] Pierwotna nazwa: Czartówiec, od 16 w. (1553) upowszechniła się, może z rozporządzenia bpa, Hartowiec (Woelky Urk.-B. nr. 1021. — Kętrzyński, O ludności polskiej 1882 str. 90). — Słown. Geogr. III 38 opiera się głównie na Inwent. 1759. — Woelky Urk.-B. nr. 328 podaje przywilej tej wsi z r. 1371, Liek str. 562 m. i. przywilej bpa Konopackiego z r. 1535 na maj. bpią hartowską 40 włók.

[2] O Gronowie i Kostkowie ob. wyżej str. 29. Kostkowo wymieniają metr. rumiańskie już 1614, Wery 1613 (także Fontes VIII 420). Ruda ob. Fontes VIII 421. Por. także ks. A. Mańkowskiego: Nazwy miejscowe powiatu lubawskiego. Wąbrzeźno 1923 str. 8, 18, 23. — Kopaniarze były około r. 1737 »nową osadą«. — Fankidejski w Utraconych Kościołach... 1880 str. 133 n. opisuje dwór hartowiecki oraz kaplicę. Wojciech Kętrzyński wydał nadto »Czartowiec a Hartowiec (Dla Zagrzebia. Album Koła Literackiego we Lwowie 1881 str. 49—50).

ma kontrowersye, ze starostwem zas Lidzbarskim według starych wielu Dokumentow spokoyne ma ograniczenie [1].

KOWALIKI.

Ma włok 20. Na nich Gospodarzow 5. Powinność ich iako inszy slachty.

1646 str. 14. Toż.

1676 str. 55 i **1723** str. 152: Gospodarzow 4.

1759 str. 344: Prawem wiecznem bpów Ottona i Stefana włók 20. — Płuznego zyta k. 4. jęczmienia 8. Wosk, Pieniąszki, kontrybucya żołnierska (fl. 89 gr. 10) [2].

TYLICZKI.

Ma włok 10. A w Tyliczkach 4 pod iednęm prawęm, na ktorych jest Gospodarzow 7. Powinność ich iako inszy szlachty.

1646 str. 14. Włok 10, gospodarzow 4. Z Tylic Babecki y Moscinski Psen. kor. 2 zyta kor. 2.

1676 str. 55 i **1723** str. 152: Gospodarzy 3.

1759 str. 344: Prawo wieczne bpa Stefana 1428 (!) fer. 2. post Fest. s. Jacobi, inserowane 1732 w aktach nowomiejskich [3].

SUGAINO WIEŚ CHEŁMŻYNSKA.

Oddawa płuznego na Śty Marcin zytha kor. 18. Pszenicze kor. 18.

1646 str. 13. Daie zyta i pszenicy po 11 kor.

1676 str. 56: Sugaienko wieś Chełmży nadana. Szołtysow 2. Gburow 8.

---

[1] Pierwotnie wieś ta miała 15 wł. (Fontes VIII 412). — Słow. Geogr. XII 166 podaje opis Inwent. 1731.

[2] Fontes IX 618 wymieniają 4 vasallos episcopales. — Słow. Geogr. IV 512 nie podaje Inwent., z którego czerpie. — Woelkiemu przywileje bpów Ottona i Stefana nieznane. — Plehn, Ortsgeschichte des Kreises Strasburg, Marienwerder 1901, str. 64, opiera się głównie na Arch. pelpl. V 6 b.

[3] Dokument bpa Stefana ob. pod: Tylice. Słown. Geogr. XII 700 opiera się na Inwent. 1731 r. — Fontes VIII 498 wymienia wasalów bpich.

1723 str. 151: Szołtystwa 2 po 2 włoki. Dannikow 8 po 2 wł. Włok pustych 20. Sagaienko wieś chełmżyńska ma włok 40 na ktore Chełmża ma przywiley.

1759 str. 345: Sagaienko daie Płuznego do Zamku zyta k. 9, jęczmienia k. 18 [1].

MŁYNY W KLUCZU LUBAWSKIĘM.

Młynarz Fabin. Tham staw nienarybiony. Daie do roku zytha kor. 24 y słodową Maczę wszystkę. Karmi wieprzow 4.

1646 str. 15. Młyn Fabian.

1676 str. 57. Daje żyta k. 40, karmi wieprzów 4.

Młynarz Jan. Tham staw nienarybiony, daie do roku Zytha kor. 44 y słodową Maczkę wszystkę. Pszęnicze na wielką noc kor. 3. Wieprzow karmi 4. Przy thym Młynie Tartak ktorego Młynarz vzywa. A gdy do Zamku czo trze, od rzazu po szelągu bierze.

1646 str. 15. Młyn Achaci. Zyta kor. 44, wieprzy karmi 5, pszen. kor. 3.

1676 str. 57: Młyn Achac 48 k. żyta, 4 wieprze.

1723 str. 96: Żyta 40 k., wieprzów 4.

1759 str. 258: »Górny młyn« 40 k. żyta. — Pieguński młynarz ma prawo od biskupa Chrapickiego z r. 1501 [2].

Młynarz dolny. Tam stawek nienarybiony. Daie do roku zytha kor. 60. Nadano mu włokę roli na Złothowie. Przy thym Młynie jest Folusz, gdzie sukiennicy sukno foluią. Z niego się dostawa podług czasu plus vel minus fl. 40. Powinięn do Zamku mleć bez miary dla thego wieprzow niekarmi.

1646 str. 15. Zyta kor. 30.

1676 str. 57: Młynarz Folusz. Nowo przed nim założony staw. 40 k. żyta, 2 wieprze.

---

[1] Fontes IX 618 (1672): Sugaino magistratus Culmsensis mansos 40. — Słow. Geogr. XI 557 opiera się na dokum., Strzeszu i wiz. Potockiego 1706 r.

[2] Przywilej z r. 1501 Woelkemu nieznany. — Liek podaje 3 dokumenty z lat 1621, 1643 i 1767 tyczących się tego młyna (str. 618, 634).

1723 str. 96: Foluszek żyta 40 k., wieprzow 3 [1].

1759 str. 257: Młyn dolny za miastem Foluszek zwany ma włokę 1. Żyta daie k. 40, wieprzów karmi 2 [2].

Młynarz Pałka. Przy niem stawek nienarybiony. Daie do roku zytha kor. 80. Wieprzow 2 karmi. Nadano mu włokę na Złothowie.

1646 Młyn Pałka kor. 40, wieprzy karmi 2.

1676 str. 57: Młynarz Pałka, przed nim stawek zalazły, śluza wyrwana. Zyta kor. 44; wieprzów 2.

1723 str. 96: Zyta kor. 48 i 4 wieprze.

1759 str. 258: Jan Rychter młynarz. »Młyn weszredni Pałka zwany«. Żyta kor. 48, wieprzów 4. Kontrybucyi żołnierskiey fl. 12 gr. 12 płacić powinien [3].

Młyn na Zelkowie. Tham staw dobry, daie na S. Marcin fl. 6 gr. 20. Podług Przywileiu ma mieć Morgow 2 y Łącze 2. Ale thego więcy Ma a z tego nic nie dawa.

1646 str. 15 dawa zyto do szpitala lubawskiego.

1676 str. 57. Młyn Zielkowski. Ten przy wsi Zelkowie opisany. Młyn Lechocki Pustkami stoi. Ordynowano, aby Młynarz Zelkowski co kwartał dawał zyta k. 5 y Pomierczanie zeby z niego mełli do dalszey dispositiey Panskiey.

1723 str. 96: Lichota żyta daie 4, wieprza karmi 1. Macowe, oprocz

---

[1] Te same obowiązki młynarzy i gdzieindziej np. w Frydlądzie 1564 (Programm Progymnas. Pr. Friedland 1885 str. 7 i 18) i na Warmji 1586 (Monum. Hist. Warm. I Abt. Bd. IV p. 177). Do młynarstwa por. monografje Plehna i Maerckera, oraz Voigta Gesch. Preuss. VI 639, 656, nadto: Dr. Rietz, Beiträge zur Gesch. d. Müllergewerbes... (Mwd. Ztschr. 55, 1—42). Dr. Ostwald, Die Mühlen der Stadt Thorn im Mittelalter (Mitt. Coppern. Vern. 20 str. 1 nn.), Dr. Steffen, Das ländliche Mühlwesen im Deutschordenslande (ZWG. 58 str. 71 nn.). Quassowski, Obrigkeitliche Wohlfahrtspflege... (ZWG. 59 str. 31). Kolberg, Summarisches Verzeichnis des Fürstenthums Ermland i. J. 1656 (Erml. Ztschr. VII 190, 235, 268.

[2] Dokumenty dotyczące młyna Folusza ob. u Lieka str. 618 i 626 (1622 i 1692 r.).

[3] Do tego młyna »Pałka« odnosi się przywilej bpa Gisego z r. 1542 (Woelky nr. 964) dla »feltmöle vff dem flisz Goltbach«.

tego biorą (Kaszuba, Pałka, Foluszek, Lichota) do Zamku od sztuki słodu piwnego y gorzałczanego macę, w ktorey iest korcy 2. Cisz mielą do Zamku Fiiewskiego y na karczmy Tynwalskie słody bez macy.

1759 str. 313: Młynarz Zelkowski ma włokę w Zelkowie. Daie corocznie na szpital s. Walentego ubogim zyta k. 13. — Str. 343. Wieś Pomierki trzymała role Lichotki zwane quondam do młyna Lichoty zruynowanego należące. Obecnie possessorem X. proboszcz Rozentalski.

fol. 28. Młyn na Gierłozi, ktory trzymaią P. P. Pomierscy. Dawaią zytha kor. 40, karmią wieprzow 2. Tam stawek mały. Ma wody dostatek z rzeczki, ktora graniczy miedzy Biskupstwęm a Xięstwem, sąm się narybia [1].

1646 str. 15. Młyn w Lichotkach na Rzece dawa kor. 40. Młyn Tartak na rowie prowadzonem ze stawu gierłowskiego.

Młyn w Kołodzieykach. Tam stawek mały nienarybiony, daią zytha kor. 50. Wieprzow karmi 3.

Toż **1646** str. 15.

1676 str. 57: respektem lat teraznieyszych złych daie kor. 30, wieprza karmi 1.

Toż daje **1723** (str. 96).

1759 str. 343: Za prawem wiecznem biskupa Gembickiego z r. 1604 ma młyn i polko małe. Zyto i wieprz jak wyżej. Kontrybucya żołnierska fl. 12 gr. 15. Ob carentiam wody et impossibilitatem wydania paktu daie 20 kor. i karmi 2 wieprze [2].

Młyn na Polu Złotowskięm. Tham stawek mały, w niem Ryb niemasz. Pstrągow czassęm dostawaią. Dawa zytha kor 22.

1646 Młyn na Złotowie. Przed niem stawek zaliazły, dawa żyta kor. 32.

1676 str. 57: Młyn złotowski calie zniesiony.

Młyn na Rozęntalu. Tham stawkow 2. Jedęn przy Młynie drugi z wierzchni w ktorym się karpie ierzchną. Zthamthąd

---

[1] Zdaje się, iż młyn Lichota identyczny z młynem w Gierłoży. Ob. ważny dokument bpa Leskiego z r. 1756 u Lieka Stadt Löbau str. 566. — O młynie Zielkowskim ob. Wieś Zielkowo.

[2] Liek str. 565 wzmiankuje, że w 2 dokumentach 1421 i 1621 zachodzą Kołodziejki, czy także młyn, niewiadomo.

karpiętha do inszych stawow rozsadzaią, dawa z niego fl. 6 gr. 20.

Toż **1646** str. 15.

1676 str. 57. Zboża nic nie daie, ani wieprzow karmi.

Młyn Olszan. Przy niem stawow 2 dobrych y trzeći przy Młynie, z ktorego dawa zytha kor. 48. Ma kilka morgow roli.

1646 str. 15 także 1 wieprza.

1676 str. 57: Zyta kor. 48, wieprz 1.

1723 str. 105: Oprocz tego do dworu tynw. miele bez macy.

1759 str. 366: Przywilej na ten młyn d. d. Lubawa Vig. s. Mathiae, 1534 r. — Ma prawo robienia piwa na domową potrzebę. Oprócz powyższych powinności Kontrybucja żołnierska zł. pr. 12 »y insze obligacye Młynarskie ma odbywać« [1].

Młyn w Łążynie. Przy niem jezioro swiniarskie kthorego woda na młyn biezy; dawa zytha kor. 40.

1646 str. 15 jak 1676 r.

1676 str. 57: Rocznie zyta kor. 48, wieprz 1.

1723 str. 112: Wieprzów 2.

1759 str. 365. Młynarz Rochon ma prawo wieczne bpa Konopackiego z r. 1540. — Żyto i wieprze jak r. 1723. Miele bez macy do folw. tynw. Pomoc przy reparacji śluzy na wypadek przerwania grobli i t. d. [2].

Młyn w Gutowie. Przy niem staw, dawa zytha kor. 60. Ma kilka morgow roli.

1646 str. 15 zyta kor. 40, wieprzow 2 karmi.

1676 str. 57: Młyn Gutowski calie zniesiony.

Młyn v Leśiaka. Przy niem staw, dawa zytha kor. 60. Ma kilka morgow roli.

1646 str. 15 karmił nadto 2 wieprze.

1676 str. 57: Lesiak młyn daie rocznie zyta łaszt 1, dawał zamiast wieprza 2 kapłuny, teraz karmi 3 wieprze.

---

[1] Słow. Geogr. VII 496 opiera się na Inwent. z r. 1733. — Tenże opisuje młyn lubawski Foluszek na podstawie Inwent. 1759 r.

[2] O młynie łążyńskim dokum. bpa Konopackiego z r. 1514 u Lieka str. 566 n.

1759 str. 377: Miele takze bez macy do Gutowa. Pomoc przy reparacji śluzy [1].

Młyn w Rumianie przy niem staw dobry y drugi stawek przy młynie, dawa zytha kor. 40.

1646 str. 15. Karmił nadto 2 wieprze.

1676 str. 57: Daie rocznie zyta kor. 40, karmi wieprza 1.

1759 str. 376: Daie paktu z młyna zyta kor. 40, wieprzow 2 Panskich karmic y mlec bez macy, Groblę y sluzę utrzymywać. Wolność robienia piwa do swojej potrzeby.

Rudnik ma młyn na rzecze. Tam stawu nie masz. Daie zytha kor. 30. Przy niem Tartak nie dobry, ktorego sąm uzywa. A kiedy do Zamku trze, od rzazu po pułgroszku bierze. Ma Przywiley na włok 2.

Ruda, Gdzie zelazo robił, zniszczała.

1759 str. 414; Istniała jeszcze w Rudzie »rola młynarska zwana«.

1676 str. 57: W Rudzie Lamprecht daie rocznego czynszu fl. 10 [2].

Młyn w Mrocznie. Przy niem staw dobry, daie zytha kor. 40.

Toż **1646**: młyn Wąs.

1676 str. 57. Młynarz Wąs nie karmi wieprza.

1723 str. 136: Karmi 2 wieprze. Mlewo do dwora bez macy.

1759 str. 429. Na młyn przywilej bpa Dantyszka. — Ryby do swoiey tylko gęby łowić, piwo sobie robić bez szkody propinacyi Panskiey, reparacya sluzow, miarą zamkową Lubawską 40 kor. zyta do Mroczna wydawać, zboze bez macy mielać do Folwarku Mroczna. Kontrybucya zwyczayna zołnierska według Tareffy do Zamku Lubawskiego [3].

1676 str. 57: Młyn Grabacz calie zniesiony [4].

---

[1] Fontes VIII 421: Molendinum Lesiak ad iurisdictionem curae parochialis refertur (1672). — Słow. Geogr. VII 532 polega na Inwent. 1723 r.

[2] O Rudzie wzmianka w Fontes l. c., nie wspomina jednakże o młynie.

[3] Urk.-B. Woelkego nie ma przywileju bpa Dantyszka.

[4] Grabacz prawdopodobnie ten sam młyn, co »Grabowy młyn« wymieniony w Lib. Bapt. Rumian. w r. 1614. (Por. ks. Mańkowski, Nazwy miejscowe, str. 10).

1646 str. 15. Młyn Grabac na Rzece dawa kor. 20.

Stawy, ktore są zarybione, co trzy lata spuszczaią.

JEZIORA.

Przy Swiniarczu jezioro ktore asz do Łązyna idzie.

1646 str. 14. Jezioro swiniarskie od potrzeby zamkowey zachowuią wcalie bez naimu.

1676 str. 57: Z jeziora swiniarskiego i »artowskiego« czynszu rocznie fl. 30.

1759 str. 415: Jezioro swin. ma toni niewodnych 6, hartowieckie 7.

V Rumianie jeźioro idzie na pułmile asz do Sczuplink[1].

1676 str. 58: Z jeziora Rumianskiego y Rybienka zł. p. rocznie 50, ryb drobnych co tydzień 2 razy. — Tamze Slębarnik daie na Rok wyboru 5 kop za kwitami Pisarzowemi y do tego zł. pol. 3 gr. 10.

1759 str. 15: Rumianskie jez. ma toni niewodnych 12, Zarybienek 5.

1646 str. 14. Rybacy powinni.... na Jerzchliu Lescy pilnować y stawy zarybiać.

Rybno jezioro y we wśśi jeziorko. Tamze drugie jezioro Milenko.

1646 str. 14 od synbarku (!) y od zakowni na rzece wyboru kop 6 y czynszu kop 6.

1759 str. 415: Jez. Rybno ma toni przywłocznych to iest do letniey Rybitwy 7.

Jezioro na Werach ktore biezy pod Koszelewki[2].

1646 str. 14. Rybacy powinni... Lescami z Jerzchlu stawy zarybiać...

1676 str. 58: Z jez. Werskiego y Tarczyn co rok 50 fl. y wyboru co tydzień kopę od otworzenia Jezior do zamrozu.

1759 str. 415: Jez. werskie ma toni 13, tarczyńskie 10.

Jezioro pod Tarczynami.

Jeziorko na Gronowie. Thamze jeziorko Głowacz y Zabięniec.

1759 str. 415. Jezioro Gronowko ma toni przywłocznych 6.

---

[1] Szczuplinki w Prusiech Książęcych.

[2] Także w Pr. Książęcych. — O prawie rybołóstwa, które należało do regaljów bpa w dobrach jego, zob. Woelky, Urk.-B. str. 1274 (rej.) i Froelich, Das Bistum Kulm... w ZWG. 27 str. 71 n.

Jezioro na Przesłoći ktore lezy przy Tyliczkach.

1676 str. 58: Z jeziora Przesłoczy (!) rocznie zł. pol. 33 y drobne ryby w dni postne na urzędnika Tylickiego.

Toż **1646** z Jeziora Przesłoci.

fol. 29. Na Mrocznie jeziorek małych 2. Z nich pozytku niemasz. V Rumiana jeziorko, gdzie nawięcy Dubiołków [1].

1759 str. 415: Staw w Rumianie ma toni 3. — Jezierko Mieliwe ma toni do przywłoki 7. Jezioro Zarybionek toni 5. Staw przy Lesiaku toni 4.

1676 str. 58: Drwęcny Rybak daie co Tydzień wyboru we środę y w Piątek na dwa Pułmiski.

Z thych jezior z niewodu przez zimę dostawa się według prawa plus vel minus 176 fl.

1646 str. 14 Bez naimu na potrzebę zamkową jeziora swiniarskie, na Rybnie, Mieliwe i na Gronowie.

Lecie naymuią the ieźiora z ktorych śię dostawa fl. 60. y wyboru Miarnego do 50 kop. Karę do Zamku odprawuią na dni rybne [2].

FOLWARKI.

Fiiow. Na ktorym śię wysiewa podług pol zytha Lastow 5, kor. 34. Jęczmienia Lastow 2 kor. 35, Owssa Lastow 5 kor. 37, Grochu kor. 7.

1676 str. 14 Wysiano »na Lubawie« żyta łasztow 3 kor. 16, wiert. 2. Jęczmienia kor. 45, grochu kor. 5, owsa łaszt 2 kor. 30, Siemienia lnianego nic, konopnego k. 1.

1723 Mto Lubawa, folw. 15 włók, ogółem kor. 521.

Tynwałd na ktorym śię wysiewa podług pol Zytha Lasztow 10 kor. 30, Jęczmienia Last 1 kor. 33, Owssa Lastow 12 kor. 50, Grochu kor. 4.

---

[1] dubiołek = mieszaniec karpia i karasia, w warmińskich źródłach: Doblen, Tobellen, Tobel (Erml. Z. 1881 str. 305, 307).

[2] do historji rybołóstwa w Prusiech por. pracę Kolberga, Summarisches Verzeichniss... (tamże VII 212, 271). Dittricha: Beiträge zu einer Geschichte der Fischerei in Ermland (tamże 1881 str. 301). Benecke, Beiträge zu einer Gesch. d. Fischerei in Ost- und Westpreussen (Altpr. Mon. Schr. H. 18).

1676 str. 18 Wysiewek sede vacante Żyta łasztow 6 kor. 56, jęczmienia łaszt 1 kor. 3, grochu kor. 5, owsa łaszt 5, lnu k. 2, konopi k. 2 wier. 2, jarki kor. 5 w. 2.

1723 str. 104: Wysiano żyta k. 470, jęczmienia w oziminie kor. 38 [1], jarki k. 8 [2], jęczmienia kor. 31, owsa kor. 311, grochu kor. 10, lnu kor. 1 w. 2, konopi k. 2.

1759 str. 348: żyta kor. 350, grochu kor. 6 w. 2, na jarzynę jęczmienia w oziminie i jarzynie k. 53, owsa kor. 42, lnu kor. 1 w. 2, rzepiku wiert. 1.

Przy thym Folwarku P. Wydrzycki ma włok 6.

W Tylicach, na ktorym się wyśieie Zytha Lastow 2 kor. 50, Jęczmienia kor. 16 1/2, Owssa Lastow 3 kor. 23, Grochu kor. 1 1/2.

1676 str. 30: Żyta wysiano łasztow 3 kor. 1 w. 2, jęczmienia k. 38, grochu k. 2, siemienia lnianego k. 1, siem. konopnego k. 1.

1723 ogółem k. 344.

Gierłoś na ktorym się wyśieie Zytha Łaszt 1 kor. 30, Jęczmienia kor. 45, Owssa Łast 1 kor. 55, Grochu kor. 1 1/2.

1676 str. 23 Zasiewek żyta łaszt 1 kor. 4 wier. 2, jęczm. kor. 24, owsa kor. 42, siem. lnianego k. 1, grochu k. 2.

1723 str. 139 ogółem wysiano 174 kor.

1759 str. 304 ogółem wysiano 220 kor.

1723 Byszwałd folw. 25 włók = ogółem 461 kor.

Lubsztyn na ktorym się wyśieie Zytha Łasztow 5, kor. 23 1/2 Jęczmienia kor. 41 1/2 Owssa Łastow 5 kor. 8 1/2 Grochu kor. 1.

---

[1] Sposób ten i w Prusiech Książęcych praktykowany np. 1734 »1 Last 42 Scheff. Saatgerste sowol im Winter als Sommerfeld.« (Plehn, Zur Gesch. der Agrarverfassung in Ost- und Westpr. w Forschungen zur brandbg. preuss. Gesch. Bd. XVIII 82).

[2] Jarkę (»Sommerroggen«) uprawiano także w Pr. Książ. (Plehn o. c. 80), pod Toruniem (Märcker, Kr. Thorn 91), w dobrach opackich pelplińskich (Kujot, Opactwo 375). Wyjątkowo uprawiano w dobrach bpich także jarą pszenicę, ob. wyżej pod »Folw. Tylice«, wyjątek z Inwent. 1646 r.

1676 str. 24. Zasiewek żyta łaszt 1 kor. 52, jęczmienia kor. 24, owsa kor. 30, grochu k. 1, lnu kor. 1.

1759 str. 320 ogółem wysiano kor. 220.

Guttowo. Wyśiewa się Zytha Łaszt 1 kor. 32, Jęczmienia kor. 16, Owssa Łast 1 kor. 10, Grochu kor. 1 1/2.

1676 str. 26 żyta łasztów 2 kor. 14, wiert. 3, jęczmienia kor. 40, owsa łaszt 2, grochu kor. 3, jarki kor. 3, konopi »pułwiertela«.

1759 str. 372: zyta ozim. kor. 150, jarki w oziminę wier. 5, jęczmienia w oziminę kor. 16 1/2, w jarzynie kor. 15, owsa kor. 103 1/2, grochu kor. 5, tatarki kor. 2, siem. lnianego wier. 3, w ogrodzie konopi wier. 1 1/2.

Gronowo. Wyśiewa się Zytha Łast 3 kor. 1. Jęczmienia kor. 30, Owssa Łast 4, Grochu kor. 1 1/2.

1676 str. 29: Na Gronowie wysiano żyta kor. 56, wiertli 2. — Na Hartówcu żyta łaszt 1 kor. 40, wier. 2, jęczmienia kor. 33 wier. 1, grochu kor. 2, owsa łaszt 1 kor. 15, konopi kor. 1 wier. 3.

fol. 30. Na Targowisku Folwark Tylko w jednym polu. Wyśiewa się Zytha Lastow 3 kor. 36, Owssa Łastow 3 kor. 28 [1].

1646 str. 14. Percepta za łąki uprzywileiowane (nad Drwęcą, w Mroczenku, razem 61 fl. 10 gr.).

---

[1] Oprócz zbóż uprawiano na folwarkach w ogrodach także warzywa np. Gierłoź 1723 r.: Ogrod ieden wielki zaśiany, Pasternaku Lech 10, marchwi Lech 10, Cebuli Lech 2, Kapusty sadzoney Lech 24, wypelony. Ogrodkow dwa, w ktorych sadzenia. Folwark Byszwałdzki tegoż roku: Ogrody wszelką Jarzyną, Cebulami, Pietruszkami, Kapustą etc. bardzo dobrze zasadzone, wypelone y ogrodzone. — Zestawienie wszystkich dochodów biskupstwa podajemy na końcu Inwentarza.

Bp. Jan Konopacki 1522 r. w zamian za włość bpią Pluskowęsy wziął od brata swego Jerzego część Targowiska p. Lubawą. (Woelky nr. 820 i 838).

Cały ten rozdział »Folwarki« objaśniają wywody H. Schucha, Die Zustände der Landbevölkerung... w ZWG. 15 str. 45 nn. 74 nn. Plehna, Zur Gesch. der Agrarverfassung... 80 n., tegoż Kr. Strasburg 214, Kujota Opactwo 308 n., Maerckera, Kr. Thorn 81 nn. Ostatni autor podaje na str. 724 »Specificatio der Aussaat und Ernte von 16 Thorner Stadtgütern«. Zestawienie wysiewu i zbioru w dobrach biskupich warmińskich daje Erml. Ztschr. VII 291.

Gaiowe

Za drwa liezące na Liesie Gronowskim iako kiedy wynaimą bywa plus vel minus fl. 60.

Zdawne gdy sliacheckie dobra kto kupi, od stu złotych fl. 10.

FOLWARK PŁOWĄSZ.

Dwor Płothęm drzewianęm dobrze opatrzony. Nad Bramą komora dosyć wczesna. Takze y Basztek trzy, w ktorych są Mięszkania.

Przy Bramie Dom Nowy Guntami Pobity. W nięm ścień, w ktory komor 2, Kuchnia, Ława na zawiassach do wydawania potraw.

W ścieni Izba. W niey piec prosty, stoł 1. Ławy wkoło, zedel 1. Z Izby komora. Drzwi wszystkich na zawiassach 7[1]. V iednych zamek, okięn szklanych 10.

Dom, na ktorym sala. Z sale Izba y kownatha, w ktory Izbie piec polewany, stoł 1 Ławy wkoło; okięn szklanych w Izbie y kownacie 6. Drzwi na zawiassach 4, v Dwoyga zamki.

Na sali okięn szklanych 5, Ław 2, stołow 3.

W Izbie drugi Tamze Na gorze stołow 2, Zedlow 4. Ławy wkoło, okna szklane, piec zielony. Z they Izby kownatha w niey okięn 4, ław 2. Drzwi wszystkich na zawiassach 7. V iednych Zamek. W Izbie na dole Stoł, Ławy wkoło, okna, szelbąk[2], piec prosty; z izby komora. Drzwi wszystkich na zawiassach 7.

Thamze przed Domęm Piwnic sklepistych 2 Do nich drzwi na zawiassach 2 z zamkięm.

Do thyze Piwnicze Drzwi albo okno z podworza, ktorym

---

[1] w odróżnieniu zapewne od drzwi »biegunowych«, których ilustrację podaje Wisła XI 746.

[2] szafa kuchenna (Gloger, Encykl. staropol. IV 309).

piwo na linie spuszczaią, V ktorego zamek y Rygiel. W Piwniczy beczek do Piwa 30.

W Spizarni Mięssa Połci 4. Sadeł 4.

Rzeczy Ruchome. Kociołkow małych 2, Fassek 2, Fas do kapusty 4, Mnieyszy rozęn 1, Potterfask 2, Ceber 1, Siekiera klęmbowatha 1 [1], Kos trawnych 10, Ośny Nosz 1, Węmborkow 4, Laternia Blachowa 1, Rozęn wielki 1, Szkopczy 4, Dziez 2, Faska do pomyi 1, Tępicz 15 [2], Swidrow 3, Talerzy
fol. drzewianych 17, Faska do grzania mleka 1, Wanna 1, Koryth
31. do oprawowania wieprzow 2, korytho do mąki 1, Obrussow niedobrych 8, Ręcznikow 2, Lada do sieczki z kossą i Rynką 1. Na podworzu pługow 3, Radeł 4, Kroiow 6, Lamszy 6 [3], Radlic 6, Strzałki 2, Cowtha [4] żelazna 1, Wozow robothnych 2.

Gumno. Stodoła 1 o trzech klepiskach V niey kłotek 3. Przy stodole brog Niemiecki.

Szop 3 w oborze. Pod pierwszą chlewow 2, Pod drugą krownia, Chlewow cielęcych 2, Pod trzecią niemasz nic. Na Oborze Gołębięniec nowo postawiony. Przy oborze wozownia.

Spichlerz, na nim zytha Lastow 3 kor. 23 Grochu kor. 20 Jęczmięnia kor. 15 Owssa Lastow 9 kor. 36 Słodu jęczmiennego kor. 20 Pszęnnego kor. 12. Cwiertnia okowana 1. Pułczwiertnie y wiertel. Arpha nowa. Pod spichlerzęm staynia wielka. Przy bramie thakze staięnka.

W Oborze krow pozytecznych 13. Byk 1, wołow robotnych 28, owiec pospolithych 28, koz in genere 14, Swini pospolithych 16, Gęśśi 44, Kokoszy z kuręm 12.

Stado: klacz 7, wałachow 3.

---

[1] nakształt kłęba.

[2] może stępic, = samołówki na zwierzęta; ilustracja w Glogera Encykl. staropol. IV 278.

[3] lemieszy.

[4] łańcuch u pługa zapięty za grzędę (Sł. War.).

Przed dworęm browar. W nim panew o 4 beczkach, Kadzi 2, Drybussow 2 [1], koryto do spusczania 1. Przed Browarem studnia y kubeł okowany. Przy Browarze Mielcuch. W niem korytho y ozdownia, Drzwi na zawiassach 4, kłotek 2. Do Cegielnicze nalezące statki. Form do cegły 2, do Astrychu [2] 2, do dachowki 2, do gąsiorow 2, mothyk 2, Rydlow 2.

Kuźnia W niey Przy kowalu kowadło kleszcze 3 szparok [3] 1 ostatek naczęnia kowalowe.

Karczma. Młyn. Ogrodniczych domkow 11.

w Płowęzu powinności.

Młynarz powinięn do dwora dawać Zytha na rok Last 1 tho iest co Quartał kor. 15 Wieprzow karmic 2, Vpusty opatrować, strugę od zalania rumować Z Toporęm do dwora, fol.
kiedy czego potrzeba poprawić, przyść, na thłukę w robothy 32.
letnie poki trzeba possyłać. Z Parowy dawa kapłunow 10. Do Grudziądza z zythem possyłać. Z pewny roli na śty Marcin ma dać gr. 15.

Kaczmarz z karczmy y ogroda płaci Ma 3 z dziewiąci morgow Ma 1. Na Tłukę y do Grudziądza z zythęm possyłać. Piwo Panskie szynkować powinięn. Sobie tez piwo robi, kiedy mu naznaczą według Przywileiu.

---

[1] z niem. Dreifuss; kadź (Kujot w Fontes V 229). W Łęczyckiem jestto wysoki duży ceber (Wisła XVII 656).

[2] z niem. Estrich, zaprawa z potłuczonych kamieni, cegły i wapna (Arcta Słown. staropol.). Ci, ktorzy astrych zaprawiali, mieszali, byli to lemkleckere (Günther, 2 unbekannte altpreuss. Willküren w ZWG. 48, 21) lub leymklycker = Lehmkleber, lepili ściany, astrychy z gliny (Döhring, Willküren... w Ztschr. Marienwerder, 48, 27) Astrychem ubijano podłogę na górze czyli na strychu (stąd zapewne nazwa »strych«) w domach mieszkalnych (Hacker, Über Westpr. Wohnhäuser... w Ztschr. Mwd. VII 35). Izby domów mieszkalnych warmińskich wykładano astrychem do początku 19 wieku (Dittrich, das alte ermländische Wohnhaus w Erml. Ztschr. V 33).

[3] z niem. Sparhak. W okolicy Przeworska jest szparong narzędziem kowalskiem podobnem do kowadła, lecz znacznie węższem (Wisła XI 743).

Kołodziey Z chałupy y z ogrodu płaći fl. 1 gr. 10. Powinięn wozy robić do Gospodarstwa kołka do pługow thylko mu drzewa obmyślić Na thłukę posłać, oprawić czo iego rzęmiosłu nalezy y z zythęm do Grudziądza powinięn. Thęnze z pewny sztuki roli płaći fl. 1 gr. 10.

Kowal stary Z morgow swych płaci fl. 2 Na thłukę posyłać powinięn.

Zdun stary z chałupy y z ogroda Garczow czo potrzeba dawa. Piecze naprawiac y robić powinięn o strawie Pański. Na ołow do polewania z dworu płaczą. Z roli ktorą ma za kowalęm płaći fl. 1 gr. 10. Czassu thłuki powinięn ieść gotować dla Zęnczow [1] y żąć possyła.

Krawiec z ogroda płaci fl. 1 gr. 10.

Kowal młody z roli ktorą ma na Klimuntowie fl. 1 gr. 10. Do dworu wszelaką robothę, ktora się pod Młoth godzi, powinięn odprawować. Płuzne do zelaza obostrzac powinięn. Za czo mu ze dwora płaczą na rok Zytha kor. 4.

Koralik Z chałupy y z ogroda płaci fl. 1 gr. 10. Na thłukę iść we dworze sprawić czo potrzeba iako cieśla.

Bartnik śieie włokę roli, z ktory powinien barć opatrować y koło pszcoł pilność czynić zeby śię ich przyczyniało y dzięni wyrabiać, Lassu pilnować zeby w nięm szkoda nie była. Płacą mu od beczki miodu gr. 20 Powinięn na thłukę posłać poki z pola nie zbiorą.

Ogrodnicy Pańscy. Powinni z kossą do Trawy iako y Gburzy thak do Owssa iako y do Jęczmięnia. Do zniwa z zonami y do inszy wszelaki robothy o Panski strawie. A isz ieym nie płaczą Maią dolni trawy darmo do śiana Tak w oziminie iak w Jarzynie. Wymłocku maią korzec jedenasty Takze wyszynku kopę 11. Od Fassowania piwa po stoffie piwa im daią.

[1] żeńców, żniwiarzy.

[2] Klimkowo ob. niżej.

Rybaczy Z Jeziora Płowęza Płaczą Arędę podług Vmowy na śty Marcin, Wyboru powinni dawać podług Vmowy. W kazde Rybne dni węmborek Assfiszu [1] maią dawać do dwora A w Letnie dni dla zęnczow daią węmborkow 2. fol. 33.

Kruczkowa Z ogroda płaci fl. 1 gr. 10. A od szarwarku wolna.

1646 str. 31 v Płowąz Folwark. Do niego brama... Dom przy bramie. Dwor pod sendel [2] dekowany... Do stołowey Izby drzwi... Do pokoiu drzwi... Do pokoiu drzwi pomalowane... Pawiment Astrychem z cegły położony... Przy sianie y ten pokoi pomaliowany... Do kownaty drzwi... Do czeladney izby drzwi... Do komory... Do pustey Izby... Wschod na gorę... Dwie piwnice. — Gumno... Szopy... Stainia... Browar... Rzeczy ruchome... Bydła sztuk 32, koni 2, swiń 21. Ptastwo. Wysiano pszenicy kor. 55. Zyta ł. 4 kor. 52. Jęczmienia kor. 52, Owsa ł. 3 kor. 45. Siem. lnian. k. 3.

1676 str. 102 nn. Opis budynków folwarku. Sede vacante wysiano: Zyta łasztow 2 kor. 37. Jęczmienia kor. 41, Grochu kor. 3. Pszenice kor. 18. Owsa łaszt 1 kor. 51. Lnu kor. 1. Konopi kor. 1. — Obora. Po J M P Podstolem zadnego Inwentarza ani bydła, ani koni nie zostało. Oddaią Jch M Vnble Capitulum: Przygnano było wołow 17 robotnych, ale na powietrze [3] odeszło (sede vac.) 9, Zostało także słabych krow 4. Jałoszka Anni 1676 iedna. Wałachow 2, klacz dwie. Zrzebie konik 1. Swini starych 3, Wieprzek 1. Prosiąt 8. (Drobiu 26). — Sprzęt Domowy nowo sporządzony. — Wieś Płowąsz. Kaczmarz... Do Grudziądza powinien wywieźć żyta korcy 30. Na tłukę we zniwa posyła. Młynarz ze młyna daie zyta k. 49. Wieprza karmi 1, spust opatrować y strugę rumować, tłukę we zniwa odprawować. Leman. Robi sierpem [4] tydzień, grabiami tydzień, daie fl. 12. Bartnik ma włokę, z ktorey barci opatruie, nowe wyrabia, lassa dogląda, miodu sąd daie, od niego mu daią gr. 20. Chałup Ogrodniczych y Rataiskich 7... Owczarz w nowey Chałupie, ma z Panem na społ owiec 200, daie Jagniąt 50, wełny kamieni [5] 10. Masła achteli 4. Gomołek kop. 4. 2 gr. (?).

---

[1] połów.

[2] gonty (z niem. Schindel).

[3] zarazę.

[4] robota sierpem także na dobrach opackich pelpl. (Kujot, Opactwo 367, 375).

[5] kamień toruński 24 funtów (»Markpfund«), gdański 34 funtów (Märcker, Kr. Thorn 23). Według Glogera Encykl. staropol. III 205 używano

1723 str. 75—80. Opis budynków. Powinności kaczmarza, młynarza, lemana i t. d.

1759 str. 209 nn. Budynki. Powinności mielcarza, gorzalnika. Inwentarz (wołów 23, krów 12, koni 13, świń 21, drobiu 40). Sprzęty w brow., gorzalni, gospodarskie. Wysiew na Folwarkach Płowęzkim y Rywałdzkim. Zyta kor. 173, w. 1. Pszenice k. 5. Grochu k. 11. Ięczmienia k. 39 w. 3. Owsa k. 171 w. 3. Lnu kor. 1. — Ordynarya y zapłata roczna Czeladzi (fornali 2, parobków 2, wolarz 1, dziewka, chłopak, 2 pomagrów do gorzelni). — Budynki wieyskie wsi Płowęża y teyze wsi Obywatele: M. i.: Powinność Kramarza... (»Handel kramarski prowadzić, szarwarku żadnego nieodbywać...«) Rybaka, kaczmarza, młynarza, leśnego [1] (»lasu wiernie y szczerze pilnować, Fornalom drzewo wykazywać do ścinania, aby młodey choyny nie ścinali y nie łamali spuszczaniem, na usłudze dworskiey przy wywożeniu nawozow, przy oraniu...«). Barciow Płowęzkich tenze Lesny oraz Bartnikiem będąc zaprawiać, doglądać, podbierać, przysposabiać, aby się pszczoły konserwowały, dozor mieć, a za to zł. 12, zyta kor. 6, jęczmienia kor. 2, grochu korzec, soli achtel, piwa pułbeczki odbierał. Lecz ponieważ rozchód na Bartnika należytego Prowentu nie przynosił, więc ordynarya ta skassowana a od Barciow od sztuki zapłata ordynaryina pochodzić będzie. Barciow w ograniczeniu Płowęzkim znayduie się ad praesens sztuk osiadłych 43 [2].

RYWAŁD [3] WIEŚ DO PŁOWĘŻA NALEŻĄCA.

Przy they wśći imięniczko [4] puste Mirakow [5]. Zaśiewek oźime pole zasiane oddano. Jarzynę z Inwentarza śiano.

---

kam. 25-funtowych tylko w domowem zastosowaniu, w handlu zaś 32-funtowych.

[1] o organizacji leśnictwa na Warmji ob. Mon. Hist. Warm. III Abt. Bd. I 332 nn.

[2] Słow. Geogr. VIII 325 opiera się na Inwent. 1733 r. — Plehn, Ortsgesch. Kr. Strasburg str. 92 n. podaje szczegółowe dane historyczne o Pł. na podstawie także niedrukowanych źródeł.

[3] Dzisiejsza nazwa: Rywałdzik. — (Rywałd szlach. i król. jest w powiecie grudziądzkim między Jabłonowem a Radzynem). Słow. Geogr. X 121 daje opis tej wsi na podstawie Inwent. 1731 r. — Plehn, l. c.

[4] folwarczek. [5] Mirakowo ob. Plehn l. c., Fontes IV 736. (Odróżnić je należy od Mirakowa pod Chełmżą).

W Rywałdzie Gburow 12, ktorzy trzymaią włok 24. Z kazdey włoki dawaią fl. 1. Z Mirakowskich włok kazdy płaci po gr. 23. Kapłunow z kazdey włoki powinni dac 2. Pszęnicze kazdy powinięn dać po kor. 1. Płuznego Zytha thakże po kor. 1. Jaiec na Panski przyiazd co potrzeba.

Szołtys trzyma włok 3 Czynszu płaci fl. 3 gr. 13. Pszęnicze Płuzny kor. 1. Kapłunow 4 Przy kazdy robośie powinięn bydz.

Kaczmarz Trzyma włok 2 Z nich płaci fl. 10 gr. 3 Pszęnicze płuzny kor. 1. Powinięn Piwo Panskie szynkować z zythęm iachać, na tłukę posłać. Z łąki czo za Ossą śiecze powinięn dawać fl. 2.

Czisz Gburzy z Rywałda dostali nowych przydatkow na Klimuntowie [1], kto z dworu, zbierano y Łąki siekano.

Gburscy Ogrodnicy Thakze komornicze powinni na tłukę chodzić poki się z pola nie sprzątnie.

Piekarze dwa Powinni do Grudziądza z zythem iachać.

1646 str. 33 Wies Rywałdt. Gburow 3, trzymaią po 2 wł. daią z włoki rocznego czynszu 1 zł. = 6 zł. Do tego płuzney pszenicy po kor. 1 i zyta po kor. 1 i 20 jaiec z osiadłości. Szołtys (jak 1614). Kaczmarz trzyma włok 2. Dawa pszen. kor. 1 zyta kor. 1 i czynszu fl. 13 gr. 3. Powinien piwo Panskie szynkowac y swoie według przywileiu robic, do Grudziądza zyto wywozic, na tłokę we zniwa posłacz. Gburzy y ogrodnicy we zniwa na tłokę.

1676 str. 106. Powinności szołtysa, kaczmarza, dwoch gburów i 3 chałupników (chłopa, kołodzieja i krawca).

---

[1] Wieś ta w r. 1437 własność Jana z Płowęża (Plehn, Ortsgesch. p. 92) przeszła r. 1516 w posiadanie bpa chełmińskiego (Woelky nr. 806 i 808) wraz z Płowężem, Mirakowem Rywałdzikiem i przyległościami. Kętrzyński pisze, że »Klimkowo — Clemekow — przybrało potem, jak się zdaje, nazwę Mierzyn, dziś Mierzynek«. (O ludności polskiej... 1882 str. 83), str. 123 twierdzi bez zastrzeżeń, że Klimkowo, które 1346 otrzymał Jan z Płowęża, utraciło pierwotną nazwę i przyjęło nazwę »Mierzyn« dziś Mierzynek.

1723 str. 80 nn. Powinności szołtysa, karczmarza trzymającego gburstwo, chałupników (ogrodników) i smolnika. — Barci w starym Inwentarzu podanych wiele niemasz osiadłych pszczołami, tylko 4 na tę zimę pustych, które zniszczały 9, nowo wyrobionych iest kilka, dopiero na lato trzeba je naprawiać.

1759 str. 223 nn. Opis budynków wsi Rywałda. — Powinność Gospodarzy Płowęzkich y Rywałdzkich włocznych za kontraktem... 1754..., owczarza. — Jan Wichert ostrow przy granicy Ostrowickiey leżący... Jozef Napirski szołtys Rywałdzki... włok 3, przydatek pod Borkiem y Łąkę trzyma... Pustkowie Zacharczyzna [1] przy granicy Starostwa Łąkorskiego leżąca włokę Roli y kilka morgow wynosząca... trzyma Jakub Grabowski Burgrabia Lubawski do Lat 40. — Str. 223. Gnarowski na Mirakowie ma swoie budynki y zasiewki wszystkie iego własne trzyma włok 3.

KLUCZ WĄMBRZESKJ.

ZAMEK W WĄMBRZEZNIE.

Przygrodek [2] murem obmurowany. V niego most z zwodem y łancuchami 2. Za zwodem wrotha w ktorych Forta na zawiassach z kłotką.

Przy Bramie wzchod na wiezę z Poręczem Guntami Dembowemi nakryty.

Na wiezy Izdebka W niey piec polewany okien szklanych 4 Drzwi na zawiassach V nich Hantaba y klamka. Na dole wrotnego mięszkanie.

Na Przygrodku stodoła ze dwiema sąsiekami y kłotką. Przy niey staienka między murami.

Staynia murowana, w ni koni 2. Złoby wkoło drabiny
fol. thakze. Na niey Spichlerz. V niego drzwi dwoie na zawiassach
34. z kłotką 1 Na nim cwiertnia okowana y pułćwiertnie Zytha

[1] O Zacharczyźnie wzmianka u Plehna o. c. 93 jako nowej kolonji (»Neusasserei«). Metryki kościelne płowęzkie wymieniają ją po raz pierwszy w r. 1748. Nazwa pochodzi od Zacharka, może Stefana, który przeszło 50 lat był kościelnym płowęskim a umarł 1732 r.

[2] Przygrodek, przegrodek = przedmieście.

Łasztow 4 kor. 7. Jęczmienia Lastow 1 kor. 20 Grochu kor. 11 1/2 Owssa Łasztow 5 kor. 40. Słodu jęczmiennego kor. 20. Przy stayni szopa do podtaczania wozow.

Dom na ktorym mięszkanie Burgrabiego W ktorym śień komora y izdebka, okięn szklanych 3 stoł 1 zedel 1. Ławy. Drzwi na zawiassach 2. Na do śięń Izba, w ktory piec prosty y pod niem piekarny. Okięn szklanych 2, stoł 1. Ławy, korytho do chleba, kocieł o węmborku. Drzwi na zawiaszach 2.

Rzeczy Ruchome. Węmborkow 2 Kłoda do wody 1 Kocieł mały 1 Rozęn wielki 1 Miss Cenowych 3 Talerzy drzewianych 16 Fass kuchęnnych 4 kocieł o 2 węmborkach 1 Panewka zła 1 Lichtarz mosiędzowy zły 1 Fas kapustnych 3 Woz robotny 1.

Do Kępmy[1] jdąc Most V niego zwod[2] ze dwiema łancuchami. Na dole ku jeziorowi wrotha na zawiassach. Na jezierze sadz do ryb na łancuchach, ktory moze podwindować.

W Kępmę wchodząc Po lewy stronie drzwi do Parkanu na zawiassach z Zamkięm.

W Parkanie[3] Budowanie W nięm śięń jzdeb 3 y komnatha w śięni szaffa wielka zamczysta[4]. Okięn 2.

W Izbie Pierwszy Piec polewany stołow 2 Zedlow 2 Ław długich 2 Ława podle piecza, okięn szklanych 5. Szaffa w Murze.

---

[1] miejsce otoczone fosą, niejako ostrów, na którym stał zamek lub gród. Lustracja zamku człuchowskiego z 16 wieku nazywa główny zamek od położenia jego »kępą«. (Sembrzycki, Westpreussische Schlösser im 16 Jahrhundert w Altpr. Mon. Schr. t. 28 str. 241).

[2] most zwodzony, podnoszony (niem.: Zugbrücke, Töppen w ZWG. I 39).

[3] Parcham = miejsce między gmachem zamkowym a murem obwodowym. »Parkan« niedokładnie określony przez Bartłom. z Bydg. jako miejsce blisko muru (Roczn. T. Prz. N. Pozn. 25 str. 34).

[4] mający mocny zamek lub mocne zamki.

We wtory Izbie Piec polewany, okięn szklanych 3, stoł 1, Ław 3, Szaffa w murze zamczysta. Hakownic 3. W kownacie łoszko na popręgach Okięn szklanych 2. Drzwi na zawiassach z zamkami 4, a bez zamkow 2.

Trzećia Izba. Do niey drzwi na zawiassach z wrzeciądzem. W niey piec, okięn szklanych 3. Pod thym Budowaniem Piwnicza do chowania kapusty y inszych rzeczy ogrodnych. V niey drzwi na zawiassach.

Idąc na Zamek Wzchod, na ktorym drzwi, gdzie do wieże chodzą. Na Ganku drzwi na zawiassach, gdzie na Wachę chodzą.

Kośćiół. Do niego Drzwi na zawiassach z Zamkięm. W nięm ołtarz 1, okięn szklanych 3. Ławy do zakrystiey. Drzwi na zawiassach, gdzie nad Ryntarz chodzą.

Ryntarz Wielki. Do Niego drzwi na zawiassach z zam-
fol. kięm W nięm stołow 2 zedel 1 Ławy wkoło. Piec polewany
35. białły wzorzysty okięn szklanych 5. Kownatha przy Ryntarzu W niey Ławy stoł 1 Zedlow 2 Okięn 3 Drzwi 2 na zawiassach V nich zamki. Do Piecza Ryntarzowego Drzwi na zawiassach.

Sięn Przed Pokoięm Do niey z ganku Drzwi na zawiassach z zamkięm W sięńi drzwi 2 na zawiassach do komorki okno szklane 1.

Pokoy W nięm Piec polewany stoł 1 Krzesło kurdybanowe[1] stołków skorzanych 4, okięn szklanych 5 Do dworu okiennicze na zawiassach z zaporkami zelaznymi, drzwi z zamkięm.

Z thego pokoiu Kownatha Do niey drzwi na zawiassach z zamkięm W niey okięn szklanych 3 iedna z okiennicą.

---

[1] Kurdyban, kordyban = kozia skóra wyprawiona sposobem praktykowanym niegdyś w mieście hiszpańskiem Kordowie. (Sł. Warsz. — Gloger, Enc. Stpol.).

Pokoy stary na dole. W izbie stoł 1. Ławy po 1 stronie. W sięni drzwi na zawiassach z wrzeciądzem, piec polewany okięn szklanych 2. Z śięńi komora ćięmna, do niey drzwi na zawiassach.

Spizarnia albo Mącznica W niey mięssa połci 20 sadeł 6 obrus 1 skrzyń mącznych 2 Drzwi na zawiassach z zamkięm.

Sklep W nięm okno szklane Drzwi 2 na zawiassach. Drugi sklep Drzwi do Niego na zawiassach.

Piwnicza V niey drzwi na zawiassach z kłotką Dźwierki na zawiassach W niey beczek do piwa 18 Druga Piwnicza W niey drzwi dwoie na zawiassach.

Z Kępmy nazad jdąc.

Pokoie nowe za Niebosczyka JEgo Mczy Xdza Conopackiego[1] zbudowane Na tho budowanie wzchod bez przykryćia.

Wchodząc do Pokoiu Drzwi na zawiassach. V nich zamek, Hantaba. W sięni Ław 2.

Z they sięni do Izby po wschodu chodzą Drzwi na zawiassach V nich Hantab 2 Klamka Piec polewany zielony Ław 3 okięn 3 z Herbami Niebosczykowskięmi. Z they Izby druga Izba Do niey drzwi na zawiassach z zamkięm Hantab 2 y klamka. W Jzbie piec polewany zielony, komin, okięn 3 z herbami.

Do Kownathy na zawiassach drzwi z zamkięm klamczanym y Hantabą. Z kownathy drzwi na zawiassach do mieysca potrzebnego z klamką. Przy thych pokoiach z śięni drzwi na zawiassach z klamką do kuchni.

Z Kuchni jzdebka Nowo zbudowana dla kuchmistrza Do niey drzwi na zawiassach z klamką W niey piec prosty, komin, okno szklane w drzewo wprawione Z jzdebki komora W niey okno szklane w drzewo oprawione.

---

[1] Biskup Maciej Konopacki 1611—13.

Z kuchni do kępy drzwi na zawiassach.

Między murami Więzienie, do niego drzwi dwoie V jednych zamek.

1646 str. 28. Zamek wąbrzeski. Przygrodek murem obmurowany... Przy Bramie wschod na wieżę... Stainia... Domek Burgrabiego... Do kępy idąc most... Do parkanu. Po lewey stronie drzwi na zawiasach z wrzeciądzem y skobliami. W niem Dom w wiązanie murowany, u którego cwelia spodnia zgniła. W nim y sciana zła. Dachówką pokryty.

Do sleni drzwi na zawiasach s klamką y Hantabą; w niei kuchenka y komin murowany, do izby kuchenney drzwi na zawiasach z zamkiem y kluczem; w niei Piecza nie masz. Okna w niei złe, W niei koryto mącne. Ławy dwie przy scianach. Stoł ieden. W sieni wschod na gorę, drzwi na zawiasach z wrzeciądzem. Na gorze przegrod dwie, w ktorech drzwi na zawiasach z wrzeciądzami y skobliami.

Do Izby drugiei drzwi pomaliowane z zamkiem, klamką. Hantab dwie. W niei wchod do Piwnice; na zawiasach zieliaznech z wrzeciądzem y z skobliem y s kratą wkoło drzwi z baliasami. Piecz zieliony. Szafy w murze dwie, do ktorech dwierki z zawiasami. Iedna z zaporką zieliazną. Okien 5 zupełnech, komin na pręcie zieliaznem. Ław przy scianach 3, stołow 2, zedelkow poiedynkowech 8.

Z tey Izby izdebka, do ktorey drzwi maliowane, na zawiasach zieliaznech z zamkiem, klucem y Hantabem. W niei szafa w murze z zamkiem pomaliowana, okien 3 zupełnech. Piecz biały poliewany, w tych obu Izbach stropy y sciany po części pomaliowane.

Do kownaty drzwi na zawiasach ze 2 hantabami z hacykiem maliowane. W niei przegroda z tarcic ze drzwiami na zawiasach, z klamką, hantabą y hacykiem. Okna 2 w ramach y we sklie złe. Tam są do sekretu drzwi na zawiasach zieliaznech z klamką. Z kownaty wyście, drzwi na zawiasach z wrzeciądzem y z pałąkiem zieliaznem do zapierania. Przy niech piec do ktorego zieliazne dzwierki. Wschod do Piwnice, u ktorego drzwi na 6 zawiasach z 2 wrzeciądzami, w niey balki złamane 3 jeno na zawiasach w dyliowaniu z wrzeciądzem y skobliami.

W zamku wschod sklepiony; z niego drzwi o 1 zawiasie, gdzie na wiezę pod dach chodzą; z ganku drzwi drugie na zawiasach, gdzie na straz chodzą.

Do kaplice drzwi z zamkiem, kluczem y hantabą. W niei okna 3, kwater w nich niemasz 3 y drugie niecałe, ławy 3, w iedney niemasz desk 4.

Ołtarz 1. Lichtarzow drewnianech złych 2. Do zakrystyey drzwi na zawiasach, w niech zamek z klucem, z wrzeciądzem y hantabą. W niei okno sklane 1. W murze krata zieliazna. Stołek na przygotowanie do Mszy s. y zedelek poiedynkowy.

Z tegos Ganku drzwi do Ryntarza wielkiego na zawiasach; u nich zamek wisa, zły nieprzybity. Piec biały poliewany. Okien 3, z nich kwater 3 wiatr wyrzucił y drugie napsowane. Do kownaty drzwi na zawiassach dwoie; u iednech zamek sliepy z hantabami; okien sklianech 3, w nich niemasz kwater 4 y szyb w drugiech kilkudziesiąt. Do sieni przedpokoi, drzwi na zawiasach z wrzeciądzem, okno 1, w niem kwatery sklane nie zupełne y połoga w niei zła upadła.

Do pokoiu drzwi na zawiasach z hantabami y z klamką. W niem piec polewany, okien sklanech 5, w niech okienic na zawiasach 2 y trzecia tylko o iednym oku, a czwarta do połowice stłuczona, w niei zawias dwie, kwater stłuczonych 2, y w drugiech szyb kilkunastu niemasz, tamze posacka poprawy potrzebuie, Stoł 1, zedelkow poiedynkowech 4.

Do kownaty drzwi na zawiasach z hantabą y z hacykiem; w niei okien 3, w ktorech kwatery napsowane y szyb złych 26. Okienicz na zawiasach 2. Ław 2. Z sieni do sekretu drzwi na zawiasach z hacykiem. Ganek przy iedney stronie murowany, w niem w murze [str. 29] ław 7. Pawiment z cegieł napsowany, do pieca drzwi na zawiasach dlia palienia w Ryntarzu wielkiem.

Przed pokoiem sien, do niey drwi na zawiasach, z niei do Pokoiu drzwi na zawiasach z klamką y z wrzeciądzem; w niei okien 2, w ktorych quatery od ziemie zamurowane cegłą.

Do kownaty drzwi na zawiasach z zamkiem bez kliucza, w niei okna dzwie od ziemie zamurowane quatery a u wierzchu tak w pokoiu iako y w kownacie są quatery. Przed tym pokoiem w siemi wiązanie pochylione y z niego do parkanu drzwi na zawiasach. Tamze piec murowany do lnu. Do spizarni drzwi... Pod Ryntarzem sklep... Z kępy idąc pokoie... Do pokoiu drugiego drzwi... Kuchnia w wiązanie murowana... Browar pod zamkiem... Przed zamkiem chałupa... Sadz do Ryb na Jeziorze u niego drzwi dwoie na zawiasach z wrzeciądzem y z skobliami. Młyn wietrzny za J M Xdza Zadzika zbudowany...

1676 str. 160. Zamek zgoła wszystek spustoszony ani okien ani drzwi niemasz. Pokoie tak zniszczone, że w żadnym mięszkać niemoże, atoli gdyby naprawa była prędka, ieszczeby się mogły niektore Pokoie utrzymać. Piec w stołowey Izbie dobry y drzwi do niey na przed Zamku

Browar zgorzał, z ktorego był niemały pozytek (Późniejszy dodatek:). Pod zamkiem są 3 chałupy, z ktorych co rok według ugody czynszuią.

1723 str. 83. Zamek ab antiquo zdezolowany, w nim niemasz nic, tylko mury stoią puste, oprocz w Dziedzieńcu zasiane warzywem y rzepikiem do karczmy zamkowey należącym. Karczma pod zamkiem. Kaczmarz za nią, za włoczki zamkowe folwarkowe i mielcarskie z ogrodem daye do dworu Sitnińskiego czynszu zł. 60. Przeciwko karczmie chałupa nowa...

1759 str. 202. Zamek Wąbrzeski starodawny ab intra funditus zdezolowany, tylko mury gruntowne y wysokie zamkowe iako y dokoła Dziedzincow stoią. Podzamcze: 3 chałupy Pańskie, Karczma. Powinność Rybaka i dannikow ze 4 posiadeł licząc i rybaka iako Dannika z podzamcza [1].

fol. 36. Na Przedzamczu Browar. W niem jzba dla mielcarza. Kocieł średni niedobry, Kadzi miernych 2 Nalewek 2 Korytho 1 Trychtar 1 [2] Drybussow 2.

Z jzby ozdownia Drzwi wszystkich na zawiassach 5. Chałup zagrodniczych na przedzamczu 2.

Za Miastem Młyn wietrzny, na ktorym kamieni mącznych 2, dobrych wrzecion [3] 2, oskardow 5. Drąg zelazny 1 Lin 2 Winda 1 Przy drodze ponisz [4] Młyna Dom spustoszały dla Młynarza.

Folwark Cembark [5] na ktorym thylko rola. Zasiewek. Oźime pole zaśiane oddano. Jarzynę z Inwentarza śiano.

1646 str. 30 v. Wies Prusy sliachta powinni na obronę zamku stawac pod czas nieprzyiacielia.

---

[1] Sł. Geogr. XIII 155 powołuje się na opis zamku w Inwent. z r. 1731. — Fankidejski, Utracone kościoły i kaplice... Pelplin 1880 str. 60 n. i Fontes IX 636 krótką mają wzmiankę o zamku biskupim. Por. Rubehni Die letzten Reste des ehemaligen Bischofsschlosses Friedeck (Briesen) w Altpr. Mon. Schr. VI 177—178.

[2] z niem. Trichter = lej.

[3] gruby drąg żelazny osadzony na ruchomej podstawie i obracający wierzchni kamień będąc sam obracanym przez koło (Sł. Ryk.).

[4] poniżej.

[5] tylko część Cymbarka należała do biskupa w średniowieczu (Schultz, Gesch. d. Stadt u. Kr. Kulm 1876 str. 320). 1439 komtur człuchowski przedał dobra Czegenberg bpowi (Wölky U.-B. nr. 568). W r. 1751 bp Lesk, darował Cymbark i Prusy kapitule swej (tamże nr. 1222 i 23).

1676 str. 100: Folwark Cymbark pod Zamkiem, teraz go Mieszczanie na Czwartnik sieią.

1723 str. 88: Folwark Cembarch y Prussy w Possesyi circa Privilegium Emphyteuticum J P Melina zkąd do Dworu Sicińskiego daią kanonu zł. 20 [1].

MIASTO WĄMBRZEZNO.

Powinność Miescząn thak w Jarzynie y w oźiminie, śiano poki go stawa zgrabić y zwozić ktorego gdzieby niezprzątneli porządnie a dla niedbalstwa ich stała śię szkoda, Powinni śiano według szacunku starościnego zapłacić. Czassu żniwa wszystko miasto dźień iedęn żąć powinni. Podwodę na przyiazd Biskupi ze dwięma wozoma po czterech koni stawić powinni. Szoltys przy sianie y zniwie zawsze bydz powinien.

Dani na śty Marcin dawaią fl. 102 gr. 18 s. 1.

Zdunowie thakze dawaią fl. 4 Co Niedziela po 2 garncu do Zamku na przyiazd Biskupi, Garncow daią czo potrzeba.

Rzeznicy dwa Łoie powinni do Zamku.

Miesczanie od kazdy włoki po kor. owsa 1. Od osiadłości zytha kor. 1. Pszęnicze kor. 1.

1676 str. 100: Nowy przywilej dla miasta od bpa Olszowskiego na lat 30 od r. 1674. Płużnego żyta k. 30, pszen. k. 30. Owsa łaszt 1, k. 30. Oddają do Sitna. Pieniędzy na ś. Marcin 100 zł. »Maią też wolność piwo robienia w obudwu Browarach, pułmacy powinni dać od kazdego waru piwa, poki wiatrak nie będzie zbudowany. Targowe alias Jerzlackie Jarmarkowego według dawnego zwyczaiu oddawać powinni. Z Jezior daią Rybacy według kontraktu zł. 50. Ryb kiedy się trafi na Przyiazd Panski, na iedno Jezioro (Otowko) ma Przywiley Pan Zebrowski Generał od J M X Olszowskiego [2].

1723 str. 84. »... Mace od każdego pułsztuka Słodu piwnego według dawnego zwyczaju przy Fiszkale y widzu Pańskim tamże powinni oddawać...« Targowego połowa do dworu, połowa do miasta. Tłuki z każdego Domu tak z Miasta, Przedmieścia, Budynkow, Podmurkow, Komornikow, iednym na Folw. Sitn. w żniwa robić powinni o swoiey strawie... Siano

---

[1] Sł. Geogr. IX 102 opiera opis Prus na Inwent. 1733.

[2] bp chełmiński 1662—74.

zgrabić... pod winą Talerow 10... Ludzi do niewodu... Czego wszytkiego Fiszkał doyrzeć y prokurować powinien.

1759 str. 200. Mto Wąbrz. starodawne swoie Prawa przez kilkorakie palenie się miasta, rozne Inkursye y woyny utraciwszy ma Przywiley z r. 1727. Ma wł. 60, jezioro Ottowko, z kazdey włoki zyta połkorcze pszenicy tyleż, owsa korzec, kanonu[1] ze wszystkich włok y miasta całego do Sitna zł. pr. 98, zyta, pszen. i owsa jak wyżej. W żniwa 3 dni tłuki. Podwody dla bpa. Targowego y Łopatkowego[2] połowa do dworu, połowa do miasta. Mulkty[3], decymacye[4] od wyprzedaiących się, kaduki[5] gdy się trafią, do Dworu należą, czego F i s z k a ł Wąbrz. dostrzegać obligacyę Fiszkalskę ad mentem Instrumenti bpa Leskiego in actis arcens. Starogrod. reperibilis pełnić powinien, z akcydensow za prace swoie grosz trzeci odbieraiąc. Bractwo Piwowarskie Wąbrzeskie ma za przywilejem bpim gorzelnią. Kontryb. żołn. do Starogrodu corocznie zł. pr. 677 gr. 15[6].

FOLWARK SITNO.

Dom. W niem Izbie 2 Komor 2. W Przedni Jzbie stoł długi 1 Ławy wkoło Piec prosty okien szklanych 9. Drzwi na zawiassach 2. W drugi Izbie Ława Piec Drzwi na zawiassach. W śieni drzwi na zawiassach 2.

Rzeczy Ruchome. Wemkorkow 2 Szkopcy 2 Poterfask 2 Fas do kapusty 2 Fasek małych 2 Studnia (z) zorawiem okowanym.

---

[1] opłata, czynsz.

[2] podatek w łopatkach bydlęcych od mięsa na targ przywożonego. (Sł. W.) — »Für Marktrecht oder Lopatken« płaciła wieś Nebrowo p. Kwidzynem 6 tal. 1719 r. (Mwd. Ztschr. 35 str. 31).

[3] winy, kary pieniężne.

[4] dziesiąta część sumy przedażnej szła do skarbu biskupiego.

[5] spadek bezdziedziczny i beztestamentowy.

[6] przywilej miejski wąbrzeski bpa Jana z r. 1534 u Wölkiego nr. 894. — Sł. Geogr. XIII 155 opiera się na wiz. Strzesza (Fontes IX 636 nn.) i Inwent. 1731 r. — Schultz (o. c. 319) sądzi, że m. Wąbrzeźno nie było większe od obszerniejszej wsi; zresztą o znaczeniu i dobrobycie miasta w dawnych wiekach zbyt mało przechowało się wiadomości.

Gumno. Stodoła 1 o 4 sąsiekach Druga stodoła Nowo zbudowana thakze o 4 sąśiekach.

Obora W niey szop 3 Pod pierwszą szopą chlewow cielęcych 2 ze złobami y Drabinami.

Krownia Złobow 3 Drabin 2. W Oborze. Krow pozytecznych 9 Bykow 2 Wołow robotnych 10 Nieukow Dwuletnych 4 Jałowic Dwuletnich 2 Nieukow rocznych 4 Jałowic rocznych 9 Kos pospolithych 13 Swini pospolithych 30.

Ogrodniczych Domkow 10 Zasiewek. Oźime pole zaśiane. Jarzynę z Inwentarza śiano.

1646 str. 30. Folwark Sitno... Zasiewki: Pszen. kor. 30. Zyta łasztow 2 kor. 45. Jęczm. kor. 45. Grochu kor. 4. Owsa ł. 2 kor. 45. Siemienia lnianego kor. 1 ½. Bydła na inwentarz: Wołow robotnech Rataiskiech 25, krow 2, świń 14. Ptastwo.

1723 str. 85 nn. Budynki. Karczmarz za kontraktem rocznym. Z roli powinien robić dni 14 w Zniwa oprocz Tłuki, ktorey 3 dni robić powinien przy Panskim wikcie. Zboża powinien wozić swoim sprzężaiem dzień ieden. Czynszu daie zł. 7. — Stalmach ma chałupę z chlewami y stodołkę y rolę. Robocizna iak u kaczmarza. Czynszu 8 zł. Kołodziey za kontraktem, rola, ogrod. Robocizna iako y insi. Czynszu 8 zł. Chałupa Rybacka, z Jezior co dawać powinien videatur in contractu. Oprocz Ausfyszu tygodniowego robić powinien dni 7 tłuki. Daie czynszu zł. 30. Kowal. Chałup ogrodniczych 4. Kazdy z nich powinien robić co mu każą dwoygiem, Oprocz soboty, którą maią zawsze wolną. Ordynarya y zapłata: Myta zł. 6, żyta k. 8, jęczm. k. 1 ½, grochu k. 1, soli wiertel 1, piwa beczkę 1. Krowę y swinię albo pieniądze według ugody. Kazdy miec powinien wymłocek z korca 11 od ś. Marcina, kazdy z nich po morgu Roley, ktory sobie z swoiey ordynaryi zasiać powinien. Z tych ogrodnikow wolno P. Dzierżawcy obrocić 2 na Rataykę y kontrakty im dać, iakie przedtym Rataie brali t. i. myta zł. 8, zyta k. 14, ięczm. k. 3, grochu k. 1 ½, soli wier. 2, słoniny połeć, sadło albo świnię y krowę 1, piwa beczkę 1. Roli w każde pole mg. 1, ktore z ordynaryi powinien swoim zbożem zasiać. Ciż ogrodnicy y Rataie iednym w Folwarku prząść kądziel, Komornicy zaś y Dannicy pieniężni kazdy po 1 sztuce uprząść powinien.

1759 str. 189. Wieś Sitno z folwarkiem Sicinskim, Rozgartami, Mysliwcem, Zgniłobłotami wsiami, mtem Wąbrz. y Podzamczem do Sitna na-

leżącemi. Str. 198. Wysiew Folw. Sit. Zyta k. 241, owsa k. 123, Jęczm. k. 38 w. 2, Pszenicy k. 32 w. 3, Grochu k. 10 1/2 [1].

1723 str. 87. Wioska Sicienko przez Olendrow noviter erecta colonia, 4 gospod. płacą czynszu 36 zł. procz robocizny y tłuki.

1759 str. 198. Wieś Sicienko Niemiecka. Powinność 4 Gburow Sicinskich y Młynarza. Szarwark... do Grudz. lub Torunia 6 korcy zboża wywozic... y od kazdego morga fl.... gr. 6 płacić, do tego Pogłowne y hybernę składać [2]. — Str. 200. Rozgart Folwarczek maią 2, płacą cz. fl. 60 robocizna iak gburzy Sicinscy [3].

fol. 37.

WIEŚ MSZANO.

Ma włok 60 1/2. Miedzy nimi Plebanskich 4 Szoltyskich 6 1/2. Z pułwłoczka dawa gr. 15. A z inszych robothy doyrzeć powinien.

Krupa trzyma włok 2 1/2 Śieradzki 2 1/2 Śiadel 2 1/2 Kopeć 2 1/2 Kołodziey 2 1/2 Kuśmierz 2 1/2 Cychy 2 1/2 Marek 2 1/2 Buczkowski 2 1/2 Bięniek 2 1/2 Sobotha 2 1/2, Krusz 2 1/2 Michał 2 1/2 Sitek 2 1/2 Sobieray 2 1/2 Kądek 2 1/2 Vrbąn 2 1/2 Mucha 2 1/2 Gołąb 2 1/2 Rusek 2 1/2.

Kazdy Gbur czynszu po gr. 50, owssa kor. 2, kapłunow 5 jaiec 16 powinięn dać.

1646 str. 31. Folwark Msano. Domostwo... staienka 2... Stodoł 2... owczarnia. Za stodołami brogow 4. Chałup gburskich ze stodołami y z chlewami 8. Chałup ogrodniczych 2. Kuźnia. Poddani: gburow osiadłych 8, ogrodnikow Panskich 2, kaczmarz włok 2. Rzeczy ruchome... Zasiewki: Pszenicy kor. 38, zyta ł. 3 kor. 5, Jęczm. kor. 50, grochu kor. 5. Owsa ł. 3 kor. 12. Siemienia lnianego kor. 3. Bydła sztuk 21, świń 5. Ptastwo. — str. 14 v. (po opisie Czartowca:) J M Xdzu Sufraganowi Provisia ungari trecenti.

---

[1] Słow. Geogr. X 629 podaje dużo szczogółów o Sitnie na podstawie Inwent. 1731 r.

[2] Sł. Geogr. X 477 opiera się na tymże Inwent.

[3] Toż Sł. G. IX 334. — Rossgärten = pierwotnie wspólne łąki dla zdrowych koni roboczych i wołów (Schultz, Die Stadt Kulm im Mittelalter w ZWG. 23 str. 220). Na nich powstawały niekiedy mniejsze osiedla, które wymienia Sł. Geogr. IX 834.

1676 str. 101. Wieś Mszano. Folwark Ten trzyma J X. Suffragan w Pensiey swoiey, teraz iest w takiey mierze ze fl. 500 Arendy daie [1].

WIEŚ ZGNIEŁOBŁOTHY.

Ma włok 45. Miedzy nimi P. Choinski trzyma włok wolnych 9 Szoltyskich 8 Kaczmarskich włok 2, z nich płaći fl. 10.

Lemanow dway Trzymaią włok 4, z ktorych fl. 2 gr. 20 kapłunow 2. Z listy gdźie kazą, iezdżą.

Szoth trzyma włok 2 Dudek 2 Kościał 2 Opała 2 Flaszka 2 Kopacz 2 Tutka 2 Kuśnierz 2 Mazur 2 Thasbier 2.

Powinność Gburow. Kazdy z osobna płaci fl. 1 gr. 10 Kapłunow 4 Jaiec 16.

1646 str. 30 v Wieś Zgniłobłoty... W tey wsi było Gburow 9, ktorzy nie mieli sprzęzaiu zadnego. Teras niemas zadnego, bo nieprzyiaciel tę wies zniosł, tilko tam iest Liemanow 6, ktorzy prawa zadnego nie maią. Sołtys siodmy. Powinnosc była (ob. 1614). Lemani z listami iezdzili.

1676 str. 101. Ma włok według Przywileiu szołtyskiego starego 60. Z tych ma szołtys wł. 3. Przystawę [2] powinien chować, gdy trzyma włoki Przystawne Pilewszczyznę. Zamoyski z Wąbrz. wł. 3 szołtyskich ad annos 40, czynszu rocznie fl. 3. Choiński trzymał wł. 9. Pilewski trzymał wł. 6, te teraz puste leżą. Lemon Bartłom. od wł. 4 daie czynszu 1 fl. 10 gr. z listami powinien ieździc. Kaczmarskie wł. 2 puste. Gburskich wł. 18 pustych. Chałup 6. Ci wszyscy z chałup dawaią czynszu od pustych wł. fl. 80, plus minus iako się zgodzą.

1723 str. 88. Przedtym pusta wieś, teraz iuż nalezycie osiadła. 7 Gospodarzy. Mieli kontr. 1719 ale bardzo mało dawali zł. 45, teraz 120. Zasiewki oziminne y Iarzynne od skiby do skiby zasiane.

1759 str. 207 Kontraktowi wsi Zgniłobłot. Powinności. Smolnik Szmanda na potrzeby Folwarczne z karczow tylko samych nie tykaiąc drzewa palić smołę y onę gdzie chcieć przedawać a od kazdego pieca

---

[1] Słow. Geogr. VI 786 powołuje się na wizyty bpie, lustracje i archiwalja pelplińskie dotyczące dóbr bpich. — Plehn, Ortsgesch. 82 polega na Woelkym i arch. pelpl.

[2] przystawa = włódarz mający nadzór nad robotami polnemi poddanych (Märcker, K. Thorn 680, 742). Wyraz ten dziś jeszcze używany na Kociewiu. — Odmianą: przystawca (Wisła XVIII 340).

4 beczkowego do Sitna zł. pr. 5, od 5 piecow beczkę smoły wydawać a to na potrzebę folwarczną a za to posiadło własne w kontr. wyrazone trzymać... czynsz płacić...[1].

WIEŚ MYŚLIWIECZ.

Ma włok 32. Miedzy nimi szołtyskich 4 Z kthorych na szarwark Ludzie thylko do kołowrothu wygnać a z listy iachać gdzie kazą powinięn.

Zęgwierski z miasta ma włok 2 z ktorych nie czyni powinności, kaczmarskich włok 2 Z nich daie fl. 10.

Litwa trzyma włok 2, Dźiedźic 2, Zurek 2 Kurlaga 2, Mikołay 2, Janek 2, Oprawka 2, Gracz 2, Kieliąn 2, Loiek 2, Goły 2, Kowal 2.

Kazdy Gbur zosobna płaći czynszu fl. 1 gr. 10. Kapłunow 4 Jaiec 16. Szarwark iako dawny zwyczay.

1646 str. 30 v. Wies Mysliwiec... Gburow 3, trzymaią po 2 włoce dawaią z iednei gr. 40 = 8 fl., do tego powinni dawac po 4 kapłony y po 16 jaiec. Pustech włok 22. Chałup gburskich pustech 2 ze stodołami. Chałupa ogrodnicza nowa. Swiecka trzymała za przywileiem włokę, ktorey lata wyszły.

1676 str. 101. Wieś Mysliwiec. Gospodarze za przywileiem, powinni co rok czynszu płacić fl. 22. Kossą ciąc. Wywozic.

1723 str. 88 z 13 posiadłow czynszu fl. 300. We zniwa robic kosą 2 dni sierpem 2 dni. Tłuka. 2 dni gnoy wywozić, dzień orać, zboza do Grudz. k. 90 miarą Wąbrzeską wywieść. Cyganski i Hans w Lesie na Rumunku[2] za kontraktem.

1759 str. 200. Czynsz jak 1723 procz szarw. także hyberna i pogłowne dwoiakie do zamku Starogrodzkiego[3].

---

[1] Słow. Geogr. XIV 582 Inwentarze pomija. Plehn, Ortsgesch 62 opiera się na Woelkym i Inwent.

[2] Rumunek (z niem. »Räumung«) osada założona po wyciętym lesie (Słow. Geogr. X 12. — Ks. A. Mańkowski, Nazwy miejscowe... str. 14 n. — Plehn, Ortsgesch. 101).

[3] W średnich wiekach była w Myśliwcu znaczna hodowla bydła (Schultz, Gesch. d. Stadt u. Kr. Kulm 319). Sł. Geogr. VI 833 podaje opis

STAROGRODZKI ZAMEK.

fol. 38.

Na Przygrodku Brama Ze dwięma wrothy zelazęm opatrzonęmi V nich Młotek zelazny y pałąk z kłotką. Przy bramie domek W nięm izdeb 2 W iedny stoł 1 Ława Piec polewany okięn szklanych 2. Z they jzby kownatka W niey okno szklane 1. W drugi Jzbie stoł 1 Piec prosty Ława okna szklane Drzwi wszystkich na zawiassach 4 V iednych Zamek.

Spichlerz. V niego drzwi Na zawiassach 2 V iednych kłotka. Wschod na drugi przetr. Na spichrzu zytha kor. 45. Jęczmięnia Lastow 20 kor. 11. Owssa Last 8 kor. 36. Grochu Last 1 kor. 18 1/2 Ćwiertnia y Pułcwiertnie zelazęm okowane.

Pod spichrzęm staynia przegrodzona, V niey drzwi Na zawiassach 2 z wrzećiądzami. W niey złoby y drabiny.

Stainia Przy murze W niey złoby y Drabiny. Przy Bramie drzwi do niey na zawiassach z wrzeciądzęm. W niey pod Rządcę koń 1. Do roboty koni 4.

Przekop [1], Przez ktory iest Most wiązany. W Przykopie studnia z kołem na ktory Lancuch długi y kubłow okowanych 2 Przy studni korytho Dębowe Thamze w przykopie na dole

---

tej wsi według Inwent. 1731 r. — R. 1537 bp Jan Dantyszek odnowił szołtysowi wsi Myśliwca przywilej (Woelky nr. 934).

[1] Fosa szeroka otaczająca zamek (Sembrzycki, Westpreussische Schlösser im 16 Jahrh. w Altpr. Mon. Schr. 28 str. 230). Töppen w rozpr. Zur Baugeschichte der Ordens- und Bischofsschlösser in Preussen (ZWG. I 42) opisując zamek gniewski objaśnia dokładniej, że »Schikopp« (t. j. przykop) był szerokim rowem otaczającym w s p ó l n y mur obronny zamku i miasta; można go było nawodnić w celach obronnych i odwodnić, gdy minęło niebezpieczeństwo najazdu. Nazwa ta utrzymała się dziś jeszcze w Brodnicy, Nowem, Gniewie, nawet w Malborgu i t. d. oznaczając ulice istniejące na miejscu dawnych fos, czyli przekopów (przykopów). — Rów szeroki oddzielający zamek od przedzamcza nazywano za Krzyżaków »Zwinger«; most zwodzony łączący oba a prowadzący z przedzamcza wprost do głównej bramy wjazdowej zamku był »Zwingerbrücke«. (Töppen o. c. IV 120 n. [ilustr.] VII 68, 75).

kloza [1], w niey kloc ktory zawieraią zelazęm dobrze opatrzony y przezęń zelazo.

W Kępie idąc Wzwod [2] z łancuchęm na wadze, Brama w niey y wrotha na zawiassach. Nad Bramą śięń jzba y kownatha. W Izbie piec polewany stołow 2 Ławy po 2 stron, okna thak w Jzbie iako y w komorze dobre. Drzwi na zawiassach 6. V iednych Zamek.

Na Ganku [3] komora Leśnych. V niey Drzwi na zawiassach z wrzećiądzęm. Komora druga v niey drzwi na zawiassach.

Idąc do Mieysca Potrzebnego [4] Drzwi na zawiassach.

Komora trzećia. Do niey drzwi na zawiassach z zamkięm.

Na salę Jdąc z Ganku Drzwi na zawiassach z zamkięm. Przed salą komora V niey drzwi na zawiassach z kłotką Z teyze komory drugie drzwi na zawiassach z kłotką. Na Gorę drzwi na zawiassach z wrzećiądzęm.

Na Sali Stołowey 2 Ławy po 2 stronie Zedel 1 okięnnic na zawiassach 4.

---

[1] zamknięcie, więzienie, z łać. clausa. Lud dziś jeszcze gdzieniegdzie na Pom. nazywa więzienie »kluzą«.

[2] most zwodzony, podnoszony.

[3] ganki murowane i drewniane opisuje i ilustruje Gloger w Encykl. Staropol. II 177 n.

[4] mieściło się w zamkach krzyżackich w wykuszach lub wieżach nad fosą zamkową. Krzyżacy nazywali je Dansk lub Dansker niewątpliwie, by zohydzać Gdańsk, który niechętnie znosił panowanie ich. Nazwa utarła się; 1425 r. nawet szpital toruński miał »danczk« (Wölky U.-B. nr. 530). O zamku gniewskim pisze lustracja w 16 wieku, że »Gdansk wywiedzony nad Przekop«. (Sembrzycki, Westpr. Schlösser... w Altpr. Mon. Schr. 28 str. 230). Danskery czyli Danzigery zachowały się jeszcze w Toruniu, Kwidzynie, Olsztynie; czy na potężnych krokształynach radzyńskich mieścił się niegdyś »danczk«, jest rzeczą niewyjaśnioną. Budowle te opisują także m. i. Heise, Bau- und Kunstdenkmäler (opisy zamków). Töppen, Zur Baugeschichte der ... Schlösser w ZWG. IV 126 i VII 54, Bötticher, Die Bau- und Kunstdenkmäler der Prov. Ostpreussen I 74, 76 II 18 n. IV 13.

Z sali Jzdebka y kownatha W niey piec polewany Ław 2 okięn 4 Drzwi na zawiassach 3 V iednych zamek. W kownacie okien szklanych 3.

Na dole na Ganku komora v niey drzwi na zawiassach z kłotką. Podle niey druga komora v niey drzwi na zawiassach z ząmkięm. W kącie na Ganku Jzba W niey okięn 2. Ławy. Drzwi na zawiassach 2 V iednych zamek. Piec polewany zielony. W kownacie okno drzwi na zawiassach. W Ryntarzu [1] Piec polewany stoł 1 Ławy wkoło okięn 2 Drzwi na zawiassach z zamkięm. Szaffa w murze zła. fol. 39.

KOŚCIÓŁ.

Do niego drzwi na zawiassach z zamkięm.

W kościele ołtarzow 2 cum antependijs z obrussami. Na Wielkim Ołtarzu para lichtarzow cenowych śrzednich nowych Na thymze 2 lichtarze przybithe do Muru cenowe niemałe. Lichtarzow Mośiądzowych wyssokich 2 Lichtarzow na małym ołtarzu cenowych 2. Lichtarz wielki zelazny o 3 drągach. W szaffie ktora iest w murze przed Małym ołtarzęm kratha zelazna. Za thą krathą obraz Panny Mariey zamordowanego Syna. Ornat z stułą y Manipularzęm czerwony Adamaszkowy. Kielich srzebrny złocisty z patyną. Ampułek cenowych 2. Przy ołtarzu wielkim Dzwonek.

1646 str. 15 v Ta Kaplicza wkoło pomaliowana. W niei są ławy po obu stronach y dwie Formie [2] przy scianach przeciwko sobie. Chor.

Sacristia. Do niey Drzwi na zawiassach z zamkięm [3].

Tamże str. 15 v Stołowa Izba s Kaplicy idąc Reformowana za I M Xdza Kucborskiego, pomalowana.

Tamże str. 16: W pokoiu, ktory I M Xdz Kucborski restaurował, strop

[1] refektarzu.

[2] stalle dla dygnitarzy.

[3] Fankidejski podaje opis kościoła w »Utraconych kościołach...« str. 17 n.

pomaliowany y mur pocesci... tabuliat[1] drewniany maliowany. Pawiment[2] Dębowy... Przy tym Pokoiu Nowo są zbudowane trzy Pokoię y czwarta kownata y sionka przez J M Xdza Zadzika zacentę, A za J M Xdza Działyńskiego dokonczonę... Str. 16 v Sad przy zamku ostrozowany...[3] W sadzie Pscoł Pniow[4] 20, y drzewa owocow rozmaitych. Str. 17. Rzeczy Ruchome zamku... Mis Czynowych z Herbami J M Xdza Zadzika y Ich M Wielebney Capituły dwie.

1676 str. 63. Drzwi do Kaplice wielkie na zawiasach y hakach zelaznych. Kaplica krzyżacka, w ktorey ołtarz wielki zamykany. Drugi ołtarzyk mniejszy po bok takze zamykany, do zakrystiey drzwi na zawiasach żelaznych z zamkiem y kluczem dobrym skoblem y wrzeciądzem, okno iedno w ołow, po drugiey stronie forma do siedzenia, druga wedle niey nie dobra bez poręcza, szafa w murze z drzwiamy y z zamkiem, bez klucza na zawiasach. Ganek dla kapelli, na ktorym stolec do organ y miech stary z kurkami. Okien 7, niektore poprawy potrzebuią, Ławy niskie prostą robotą do siedzenia. (W pobliżu:) Pokoi Jasnie Wielm. Jch M X Biskupow... Str. 65 Podle pod zakrystią iest więzienie ktore się zowie Księżna. — Przygrodek.

W Kępie na dole komora ciemna przy Browarze. W niey komin y drzwi na zawiassach. Podle thy komory mieysce kędy był Browar, teraz na wozownią obroczono. W niey Fassa do wozenia Wody.

Piekarnia. W niey stoł do czynienia chleba korytho kocieł wmurowany. Drzwi na zawiassach 3.

Kuchnia. W niey stoł Dembowy.

Spizarnia. V niey Drzwi na zawiassach z kłotką. W ni połci mięssa 50 sadeł 30 Masła Achtli 4 Gomołek solonka 1 Soli Beczek 2 Miodu przasnego[5] beczek 2.

Mącznicza. W niey koryt do Mąki 3 y skrzynia do Mąki Pszenny Drzwi na zawiassach z zamkiem.

---

[1] sufit.

[2] podłoga, posadzka.

[3] ostrokołem otoczony.

[4] ule z kloców wyżłobione.

[5] Miód przaśny = nie sycony, nie do picia (M. Arcta Słown. Stpol.).

Piwnicza W niey Beczek piwnych 20. Drzwi na zawiassach z zamkiem We drzwiach okiénko z krzyzem zelaznym. Z drugi strony Wschodu: Piwnicza do niey drzwi na zawiassach z wrzeciądzem.

Więzienie Xsięzna V niego drzwi obmurowane z wrzeciądzem.

Do Parkanu[1] Jdąc Drzwi na zawiassach, W Parkańie letnie śiedzęnie W nim stoł 1 Ława 1 Zedel 1. W sięni drzwi na zawiassach 1.

Kuchnia Przegrodzona V niey drzwi na zawiassach okiénnicza do wydania potraw na zawiassach. fol. 40.

Na Gorze jzdebka w niey piec zielony stoł y Ławy zedel 1, okién 4 szklanych W komorze okno 1 Hakownic 5[2] Drzwi na zawiassach 5, V iednych zamek z wrzeciądzem.

Na dole Jzba. Do niey Drzwi nowe na zawiassach z klamką. W niey piec polewany. Szostyn[3], V niego Filar zelazny, okién szklanych 3. Ławy, stołow 2. Służba[4], szaffa. Miss Cenowych 4. Pułmiskow cenowych 9. Talerzow Cenowych 2. Przystawka 1. Łyzek cenowych 9. Talerzy Drzewianych 8. Obrussow 2. Ręcznikow 2. Kociełek do ryb 1.

Izba starostowa.

W niey piec polewany Ławy po stronach okna z okiénniczami stolik 1 Łoszko 1. Drzwi na zawiassach V nich zamek. Thamze komora w niey stoł Ławy okna y drzwi dwoie Z they komory druga komora, W ni szaffa okno z prętham zelaznymi. Z they komory wchod na gorkę kędy iest kownatha z kominęm okién z okiénniczami 3. Stolik sosnowy. Ław 3. Drzwi na zawiassach z Zamkiem.

---

[1] miejsce między zamkiem a murem obwodowym.

[2] Z niem. Hakenbüchse, strzelba.

[3] z niem. Schornstein = komin. (Sembrzycki, Westpreussische Schlösser... w Altpr. Mon. Schr. 28 str. 242: sorstin).

[4] bufet, kredens.

Przed thą kownathą Drzwi do potrzebny komorki z klamką.

Przy wschodzie komora. V niey drzwi na zawiassach z zamkiem skoblem y wrzeciądzem [1].

Piwniczek przy they komorze 2. V nich drzwi na zawiassach z kłotką.

Komora w kącie. V niey drzwi na zawiassach z kłotką.

Pod Zamkiem na dole Browar. V niego Drzwi na zawiassach z kłotką. Panew 1, kadzi 2. Drybussek 1. Korytho pod kadźią.

Z tego Browaru komora. Drzwi na zawiassach z wrzećiądzem. Pod komorą piwnicza V drzwi do niey Zamek. W thymze Browarze Jzba, w niey koryth do zamaczania słodów 2. Z jzby ozdownia [2].

W Jzbie y w ozdowni Drzwi na zawiassach 3. Piec prosty, okięn szklanych 3. Na thym Mielcuchu schowanie do słodow. Drzwi na zawiassach. Na nim słodu jęczmiennego kor. 40 [3].

FOLWARKI DO STAROGRODZKIEGO KLUCZA NALEŻĄCE.

FIOW FOLWARK PRZY ZAMKU STAROGRODZKIĘM.

fol. 41. W niem Dom, Śień, Jzba. Komor 4. Drzwi wszystkich na zawiassach 7. W Jzbie piec, stoł Ławy okięn 4 Szelbąk [4].

W śieni pod komorami piwnicza V niey drzwi na zawiassach z zamkiem. W niey Fass do kapusty 7.

---

[1] łańcuch, sztaba żelazna do zamykania bramy lub drzwi. — W Mnichowie teraz jeszcze: zamknięcie na skobel (Wisła XVIII str. 205).

[2] suszarnia słodu, słodownia.

[3] miasto Chełmno wraz z dobrami starogrodzkiemi i papowskiemi darował król Aleksander bpom chełmińskim 1505 r. (Wölky Urk.-B. nr. 768). — Sł. Geogr. XI 254 opiera się na Inwent. 1731 r.

[4] szafa kuchenna.

Rzeczy Ruchome. Węmborkow y szkopcy 5. Potterfask 2. Faska do Grzania mleka 1. Kopani 3. Sąndy 2[1] Kocieł o 3 węmborkach. Dziezek do mleka 20.

Przy Domu chlew świni.

Wolarnia. V niey wrotha z wrzeciądzęm W ni złobow 2. Drabin 2 Na wolarni śieczkownia Drzwi na zawiassach z wrzeciądzęm.

Gumno. W nięm stodoł 3 W nich sąśiekow 11, Klepisk 8 V nich pałąki zelazne z skoblami z kłotkami Brog[2] wiązany niemiecki.

Obor 2. W pierwszy oborze szopa w niey złobow 6 Drabin 2 chlew 1. W drugi oborze szop 2 Pod iedną krownia ze złobami y Drabinami. Chlewow cielęcych 2 Pod Drugą złoby y Drabina.

W oborze: Krow pozytecznych 44, jałowicza trzyletnia 1 jałowic dwuletnych 8, cieląt łońskich 10, Wołow nierzezanych 2 Nieukow[3] trzyletnych 2 Nieukow dwuletnich 5. Swinie. Swini starych 19, wieprzow starych 4, wieprz nierzezany 1 wieprzkow łońsktch 3[4]. Gęśśi 12.

Stado Klacz starych 24 zrzebcow trzyletnich 4 zrzebcow dwuletnich 5 zrzebcow rocznych 4 klacz trzyletnich 5 Klacz dwuletnich 6[5].

Ozime pole zasiane, jare z Inwentarza śiano.

1646 str. 17 v Brog Niemiecki w wiązanie zbudowany... Młyn koński w wiązanie Murowany za J M Xdza Zadzika zbudowany... Browar Starogrodzki pod zamkięm. Restaurowany za J M Xdza Działyńskiego...

---

[1] szandy = nosze.

[2] dach poszyty na drągach; sterta.

[3] młody wół.

[4] przeszłorocznych.

[5] około r. 1400 była w Starogrodzie znaczna hodowla koni, razem 263 (Schultz, Gesch. Stadt u. Kr. Kulm str. 314).

str. 18. Dziwak[1] za J M Xdza Zadzika zbudowany, w ktorym Garcy gorzalcanych z capkami, z rurami 6 złych, Was Rurnech 5. Drybus do Mocenia słodow 1... Zasiewku na folw. star.: Pszenicy ł. 1 kor. 8, zyta ł. 6 k. 20, jęczm. ł. 2, k. 15. Grochu kor. 10. Owsa ł. 4 k. 42, siem. inianego kor. 5. Prosa wier. 2. Siem. kon. kor. 1. — Bydła 44, koni 48, owiec 413, świń 64. Ptastwo.

1676 str. 65. Budynki. Str. 67 »Szkapiarz«, w nim »do mielenia słodow koło«. Obory. Sprzęty.

1723 str. 23: Folw. Starogrodzki Fiiewo. Bud. Browar. Młyn. Str. 15 Wieś. Starogrod. Str. 66. Cegielnia się zruynowała. Pod gorą dwoiaki we dwa Rygle... Karczma Dziwak. Powinnosci Chałupnikow... Str. 19. Leśny morg ma roli. Folwark Bulzowski na dole nad Wisłą, który bp Bokum[2] odebrał Pannom Charitatis, bo nie był od kapituły approbowany. Lamka Hollender daie arendy zł. 220. Ten Folw. potrzebuie obrony od Wisły, która bardzo blisko Ląd podebrała... osobliwie Grunta tego Folw. piaskiem zarzuca... Co im nalezy (Zagrodnicy, Leman).

1759 str. 611 Folwark Starogrodzki. Inwentarz. Str. 16. Wysiew na Folw. Starogr. Żyta 466 k. 1 w. Pszenicy kor. 28, Jęczm. k. 98. Grochu k. 33. Owsa k. 230. Tatarki k. 8 Prosa wiertli 2 Rzepiku w. 1. Siemienia lnianego k. 1 w. 2. (**1723**: żyta łasztow 7 k. 30. Pszen. k. 58 w. 2. Jęczm. ł. 2 k. 41. Owsa ł. 3 k. 47. Grochu k. 23 w. 1. Lnu k. 2. Konopi k. 3). Ordynacya y zapłata czeladzi. Dragan zamkowy bierze barwę[3] na 2 roki, płaszcz na 3 lata y co nalezy do barwy y ordynacyę. ... Pogoniakow 3 y koniarek... Pastucha wieyski. Melkarz[4]... Krowiarz... Ogrodowy ogrodu włoskiego... drzewa szczepić chędozyć, dozor mieć nad drzewkami. Str. 18 Wieś Starogród Górna... Owczarz (owiec 500, na wychowek 100)... Wieś Starogród Dolna... Robocizna szarwarkowa. Str. 28. Chmielarz[5]

---

[1] odróżnić należy tę karczmę od dwóch »Dziwaków«, leśnictwa i młyna w pow. toruńskim (Maercker, Kr. Thorn str. 228).

[2] Jan Kazimierz Alten Bokum bp chełmiński 1719—21.

[3] liberja, mundur.

[4] mleczarz, wyrabiający masło i ser. Jeszcze 1825 istniała »Melkarnia Dębołęcka« w dzis. pow. wąbrzeskim.

[5] o hodowli chmielu świadczą liczne nazwy pól »chmielniki« także na terytorjum dzisiejszego Pomorza, por. Märckera Kr. Thorn i tegoż Kr. Schwetz, rejestry. Quassowska w rozpr. Obrigkeitliche Wohlfahrtspflege... (ZWG. 59 str. 12).

na Bulzowie mięszkaiący za kontraktem tego chmielnika y innych zasadzonych doglądać, w tymze chmielniku gniazda corok podbierać y one w mieysca sposobne rozsadzać, po Folwarkach nawozy swoim wozem pod gniazda wozić, tycze zatykać, wierzby dla tyczow sadzić, chmiel aby nie oblatywał, podrzynać wcześnie, na gromadzie złożony, aby się nie psuł, baczność dawać. ... Powinność ogrodników. ... Uprzywileiowani wsi Starogrodu... Posiadło R. nad jeziorem Chełmianką i Krzemieniem. Browar. Powinność Mielcarza. Dolne Grunta do wsi Starogrodu należące. Błota pod gorami starogrodzkiemi wzdłuż od głownego rowu aż do jeziora pod Gutlinami[1] bedącego graniczące a w nich są Lądy porznięte a w tych Lądach dłużne y poprzeczne rowy są pokopane... (6 Lądów). Klin Bycza Łąka. Str. 36 Swinie ogrody. Morgi Puste za pieniądze. Wycinki za rolami łężnemi. Bulzowka[2] przy niey stada y bydła wieyskie swoie stanowisko maią. Opisanie łąk łężnych. Str. 40. Łąka Zołwica. Począwszy od Bulzowki naprzeciwko łąk wyzey opisanych są pastwiska, gdzie quondam bywał las do zamku należący, a ten iest w dawnych latach wycięty. »Wietraki« 2. Łączka Piwniacz zwana.

FOLWARK W VNISŁAWIU.

W nim dom nowozbudowany. Do niego wchodząc Drzwi na zawiassach z wrzeciądzem y klamką Z boku drzwi na zawiassach. W sięni komin Murowany Piec piekarny pod ogniskiem. Piwnicza, do niey drzwi na zawiassach z wrzeciądzem.

Do Jzby Drzwi na zawiassach z wrzeciądzem y klamką. W Jzbie piec zielony okięn 3. Ławy wkoło thakze podle pieczа Stoł 1. Szelbąk do komory Drzwi na zawiassach z wrzeciądzem y klamką. fol. 42.

Rzeczy Ruchome. Węmborkow 2, Szkopcow 2, Potterfasska 1.

---

[1] o Gutlinach Sł. Geogr. II 976 czerpie z Inwent. 1759 r. ZTNTor. III 226 nn.

[2] Grunta bulzowskie bp Potocki 1712 zapisał S.S. Miłosierdzia w Chełmnie (Fankidejski, Klaszt. żeńskie... Pelpl. 1883 str. 232 n.). Spór o nie powstały zob. w Diarium Congr. Miss Dom. Culm. str. 184, 262 passim. (rps.)

Przy domu świnich chlewow 2.

Browar W niem kocieł o 4 beczkach, kadźi 2 Drybussek 1 Jzba w niey korytho. Thamze okien szklanych w drzewo 3. Z Jzby ozdownia Drzwi wszystkich na zawiassach 5 Komora przy browarze kędy piwo zlewaią. Beczek do Piwa 30.

Stodoł 4 We wszystkich sąsiekow 9, Klepisk 5. V wroth wszystkich zelazne pałąki z kłotkami.

Krownia. W niey krow 4 swini starych 10. Gęśśi starych 15. Ozime pola zaśiane, jare z Inwentarza śiano.

1646 str. 19. Dom stary. Przybudowano do niego Dworzec nowy za J M Xdza Działynskiego... Gumno, w niem stodoła nowo zbudowana za J M Xdza Działynskiego... Szopy dwie... Rzeczy Ruchome (m. i. »Tragi[1] Mliecne«). Zasiewki: Pszen. ozim. kor. 30. Zyta ł. 3. Jęczm. ł. 1 kor. 2, Owsa ł. 2 k. 10. Grochu k. 8. Siem. lnian. kor. 2. Ogrody zasiane warzywem wseliakiem y kapustą... Bydła sztuk 18, świń 27.

1723 str. 68. Wysiew zboża. Zyta k. 252 w. 3. Pszenicy k. 42 w. 3. Jęczm. k. 72 w: 2. Owsa k. 189 k. 3. Grochu k. 12 w. 2. Pszenicy iarey k. 7. Lnu k. 2. Konopi k. 1. Obsiadłość wsi Un. y Powinności ich. Szołtys za przywileiem. Jego powinności: przystawę chować, drogi odprawować. Kanonu[2] płaci na S. Marcin zł. 3 gr. 10. Czynsz od ogroda zł. 4, owsa k. 2, kapłonow 4, Hybernę y wszelkie podatki. Gburow 2 po 2 wł. Panskim zbożem zasiane. Kazdy z nich ma Panskich wołow zakładnych[3] 4, koni 4, krowę 1, woz y pług. Jch powinność iest robic czworgiem bydła y dwoygiem Ludźmi każdodziennie. Każdy gb. daie na S. Marcin po 3 zł. 10 gr., owsa k. 2, kapłonow 4 gęsi 2 Iaiec 40. Owczarz według ugody Pańsk. za kontraktem, na Pakt, Spółkę albo na pieniądze. Karczmarz za kontr. Pułwłok roli... Szarwarku we żniwa o swoiey strawie niedziel 4. Czynszu na s. Marcin 15 zł. Hybernę y wszelkie podatki płaci. Kowal za kontr. Szarwark. Czynszu 15 zł. Ogrodnikow 5. Robić od ś. Woyc. do S. Marcina o swoiey strawie. Zapłata y ordynarya kazdego: Myta zł. 6. Na okrasę zł. 2. Zyta k. 7. Jęczm. k. 2 Grochu k. 1 Gomołek troiakowych 20[4]

---

[1] z niem. Trage = nosze.

[2] opłata, czynsz.

[3] założonych jako inwentarz żelazny.

[4] trojak = dawna moneta trzygroszowa.

soli wiertli 2, Masła stoffow 4. Przysiewku grochu zagonow dwa. Lnu zag. 2. Wymłocek 11 kor. przez zimę, a drugim powinno kądziel prząść. Ratajow 2: obaydway w 1 chałupie Kazdy ma ogrod i morg Roli w kazde pole. Powinność ich: Pańskim Inwentarzem y pługiem dwoygiem ludźmi codziennie robić przez całe lato. W zimie zaś jednym z 11 korca [1] młocić, drugim posługę odprawiac. Ordynarya: Myta rocz. zł. 8, zyta k. 14, jęczm. k. 3, Grochu 1 ½ k. Słoniny połeć 1, Gomołek troiakowych 40, Soli wiertli 2, Masła stoffów 4 Sadło 1 Przysiewku grochu, zagonow 6, lnu zag. 5, jęczmienia ½ k.

1759 str. 99. Robocizna y czynsz 9 Danników wsi Unisławia [2].

FOLWARK NOWY W KIIOWIE.

W ktorym domek W niem śięń Jzba y komora. W Jzbie drzwi na zawiassach zelaznych. Piec kafflowy, okno szklane, szelbąk prosty.

Z Izby komora. V niey drzwi na zawiassach 2 W sięni drzwi Na zawiassach z wrzeciądzami 2.

Owczarnia. Niedawno zbudowana W niey drabiny dla owiec. Szopa nowo zbudowana przy niey sąsieczek do zboża.

Stodoła o dwu klepiskach W niey sąsiekow 3 V kazdego wrotha Pałąki zelazne y kłotki V thylnych drzwi skoble zelazne Podle domu sołek [3] nowo zbudowany. Bydła krow 9 kokoszy 10, Gęśśi 10 Swini 10.

Ozimina zaśiana. Jarzynę z Inwentarza siano.

1646 str. 20 Folwark Kiiewo. Dworzec nowo zbudowany za J M Xdza Działynskiego... Dom stary gospodarski... Browar... Obora... Rzeczy ruchome... Zasiewki na folw. kiiewskim: Pszen. kor. 13, zyta ł. 3 kor. 57. Jarki kor. 11. Jęczm. ł. 1, kor. 2. Grochu kor. 7, Owsa ł. 2 kor. 25. Siem.

---

[1] w dobrach opackich pelplińskich młócono nawet na 12 i 13 korzec. (Kujot, Opactwo 396).

[2] Słow. Geogr. XII 808 czerpie dokładny opis folwarku inwentarza i wsi (gburstw) z Inwent. 1731 r.

[3] sół, sołek (od suć, sypać) śpichlerz, spiżarnia. (Gloger, Encykl. staropol. IV 265). Toż Wisła XV 67 w art. Śpichierze polskie, gdzie zaznaczono, że dziś jeszcze w Małopolsce sół = spiżarnia.

lnian. kor. 1. Prosa wiertel 1. Bydła na Inwentarz oddano 22. Świń 15. Ptastwo domowe (gęsi, kury, kaczki).

1676 str. 65 Folwark Kijewo. Budynki. Inwentarz.

1723 str. 50 n. Toż. Obsiadłość wsi Kijowa z Powinnościami Szołtys. Gburzy. Owczarz. Kaczmarz. Kowal. Dannicy. Ogrodnicy. Rataje.

1759 str. 81 Wieś Kiiewo z Folwarkiem sortes nobilitares terrestres w ograniczeniu swoim maiąca. Folwark. Inwent. Wysiew na Folw. Kijewskim: Zyta k. 293. Pszen. kor. 20 w. 3. Jęczm. k. 29. Czeladzi przysianego kor. 7 w. 3. Owsa wysianego kor. 29 w. 1. Grochu k. 4. Tatarki k. 4. Siem. lnianego k. 1. Ordynarya y zapłata. Budynki wieyskie kiiowskie. (Szołtys co rok 3 drogi do Grudz. Tor. i Lubawy)[1].

FOLWARK W PAPOWIE.

W nim dom w ktorym na Gorze Jzba y kownatha. W Izbie stoł. Ławy wkoło, okna sczklane. Piec polewany. W kownacie ławy, okna. Drzwi na zawiassach 5, V Dwoyga zamki. W Jzbie Na dole stołow 2. Ławy wkoło, okięn 3. Szelbąk pod ktorym szaff 2, V iedny kłotka.

fol. 43. Rzeczy Ruchome. Missa Cenowa 1 Węmborkow 3 Potterfask 2 szkopcy 4 kopani 5 Szandy[2] zelazem okowane. Koćieł o dwu węmborku. Fass kapustnych 3 Stępa 1[3]. Dzieszk do mleka 14.

Piwnicza sklepista V niey drzwi na zawiassach sklep zły. Domek czeladny. W niem ścionka y izdebka.

---

[1] Obowiązek dostarczania podwód przez gburów lub sołtysów odpowiednio do potrzeby pańskiej był powszechny, stąd mało koni na folwarkach tak królewskich, jak duchownych. (Por. Schuch w ZWG. 15 str. 68 nn. i i). Z dóbr opackich pelplińskich wożono zboże do Gdańska; nadto kleryków na święcenia do Fromborka, Chełmna lub Włocławka (Kujot, Op. 71, 304). Nawet z dóbr złotowskich wożono zboże do Gdańska (Goerke, Privilegien... Kr. Flatow w Ztschr. Mwd. 56 str. 58). — Słow. Geogr. IV 60 opiera opis wsi Kijewa na Inwent.: 1759 oraz innych archiwaljach.

[2] Nosze do noszenia po 2 kubły wody; nakładane na ramiona.

[3] Naczynie drewniane lub kamienne, w ktorem się co tłucze stęporem np. jęczmień na krupy. (Słown. Rykacz.).

Staiénka W niey złob y drabina.

Sołek V niego drzwi na zawiassach z kłotką. W nim masła achteli 2 [1], gomołek kop 2 Połczi mięssa 10 Sadeł 5.

Spichlerz V niego drzwi na zawiassach z kłotką w niem ćwiercień [2] zelazem oprawnych 2.

Przed zamkiem szop 3. Pod pierwszą szopą złob y Drabin owczych 2 Pod drugą szopą złobow 3. Nad trzećią szopą Plewnia V niey drzwi na zawiassach z kłotką. Chlew w niem złob y Drabina. Drzwi na zawiassach.

Stodoł 3 W pierwszy sąsiekow 5 V nich pałąkow zelaznych 4 kłotek 4. W drugi sąsiekow 2 W niey pałąk zelazny z kłotką. W trzeci sąsiekow 5 pałąkow 2 kłotek 2.

Krownia W niey złob y drzwi na zawiassach.

Owczarnia. W ni Drabin owczych 3. Drzwi do niey na zawiassach. Wrotha do owczarni zawiartowane [3].

Forta do obory. W niey wrzeciądz zelazny.

W oborze krow pozytecznych 4, wołow nierzezanych 2 jałowic trzeletnich 7 jałowic dwuletnich 4 wołow robotnych 2, Nieukow dwuletnych 4, cieląt łonskich 9, owiec pospolithych 33 swini pospolithych 30, Gęśśi 30 kokoszy 18.

Ozime pole zasiane oddane. Jarzynę śiano z Jnwentarza.

1646 str. 20 v. Folwark Papowo. Wchodząc na Przygrodek, wkoło tego przygrodku (mury) na wieliu mieiscz rozwalone y antiquitus zniesione. Spichlerz... Sołek... Zamcysko w kępie, ktorego tilko sciany kamienmi murowane stoią. Przy niem mieszkanie murowane... Inne budynki. Rzeczy ruchome... Zasiewki na folw. Pszenicy kor. 50. Zyta ł. 6 kor. 19. Na Folgowie na rolach pustech, żyta ł. 1 kor. 36. Jęczm. ł. 2 kor. 45. Grochu kor. 10. Owsa ł. 5 kor. 50. Siem. lnian. kor. 4, konopi kor. 1. Prosa wiert. 2. Bydła 41, koni rob. 4, Swiń 34. Ptastwo.

1676 str. 71. Folwark Papowo. Budynek niedawno zbudowany z wy-

---

[1] Ósma część beczki (Gloger, Enc. Staropol.).

[2] Ćwiertnia = miara zboża. — O miarach w Prusiech ob. Maercker, Kr. Thorn 56 n.

[3] Zawartka, zawiartka = zapora, zawora (M. Arcta Słown. stpol.).

stawą... gdzie dla residentiey Panskiey Pokoy na zawiasach zelaznych ze skoblem y wrzeciądzem... Podlie Zamek murowany manierą krzyżacką zruinowany bez dachow, Posow, drzwi, okien, Piecow niemasz, tylko same sciany stoią y to mieyscami poobalane. Residentiey zadney w nim nie masz...[1] Browar. Inwentarz.

1723 str. 36. Wieś Papowo ma włok 26. Zamek albo raczey Folwark Papowski... Porządek Wsi. Włoki osiadłe. Gburzy 4, zagrodnikow 6. Rataie. Gburom nie wolno więcej owiec chować jak 20 na każdą włokę. Inwentarz. Wysiew: Zyta łasztow 5 k. 34 w. 2. Na Przystawowskiey włoce k. 23, Na Olkowskiey wł. k. 23, Na Puste morgi k. 14, Pszenicy na Folw. 40 k. Jęczm. ł. 1 k. 57. Owsa tak na Folw. iako też włoki ł. 3 Grochu k. 30 Tatarki k. 5. (Takze y na pustych morgach).

1759 str. 145. Wieś Papowo z Folw. Nowymdworem, Folgowem, Stawem, Dubielnem wsiami do Papowa należącemi. Te Dobra dzierżawi Trzciński chorąży Bracławski... Bud. (browar)... Inw. Zaprawni wsi Papowa. Szołtys według Prawa trzyma wł. 4 z wolnością robienia piwa y gorzałki y łowienia ryb na Kaczeńcu na swoią potrzebę, do assystencyi należeć y z czwartey włoki Przystawę chowac lub płacic powinien fl. 40[2].

FOLWARK W NOWYM DWORZE.

W niem dom sień Jzba y komora. W Izbie piec prosty okien 3 Ławy wkoło stoł 1. Szelbąk ze trzema szaffkami. V iedny wrzeciądz. V komory drzwi na zawiassach z wrzeciądzem. W śieni drzwi na zawiassach z wrzeciądzami 3 Stępa.

Rzeczy Ruchome. Kocieł o dwu węmborkach. Węmborkow 4 szkopczy 4 Potterfaska 1 Dziezek 14 Szandy 2 Talerzy drzewianych 4.

---

[1] O zamku papowskim por. Fontes VI 40 i Heise, Bau- und Kunstdenkmäler. H. VI (Kr. Thorn) str. 161 nn. Fankidejski, Utracone kościoły. 1880 str. 57.

[2] W srednich wiekach była w Papowie znaczna hodowla koni (356) (Schultz, Gesch. d. Stadt u. Kr. Kulm. str. 314). — Słown. Geogr. VII 850 czerpie z Inwent. 1731 r. — Maercker, Kr. Thorn, str. 437 nn. — Darowizna zamku papowskiego z okręgiem bpowi chełmiń. 1505 r. (Woelky nr. 768).

Sołek V niego drzwi na zawiassach z zamkiem y kłotką. fol.
Pod sołkiem piwnicza, v niey drzwi na zawiassach z kłotką. 44.
Gumno W niem stodoła. W niey sąsiekow 5 V nich pałąkow zelaznych 4 kłotek 3.

Obora W niey szop trzy. Małych szopek 2 W thych szopach złoby y drabiny.
Krownia w niey złob chlew cielęcy. W nim złob y drabina. Pod małymi szopami chlew swini. V obory wrotha. W niey niema nic więcy ięno gęssi 15.

Oźime pole zaśiane oddano. Jarzynę z Inwentarza śiano.

1646 str. 22 Folwark Nowydwor. Dworzec... Spichierek (i inne budynki). Zasiewki: Pszenicy kor. 16 ½. Zyta ł. 3 kor. 15. Ięczmienia ł. 1 kor. 7. Owsa ł. 6 kor. 30. Siem. lnian. kor. 4, konopnego kor. 1 ½. Prosa wiertel 1. — Bydła 22. Swiń 26. Ptastwo.

1676 str. 60 Folwark Nowodworski. Bud. Dwór, dach na nim stary z drzewa... Komin wielki murowany stary... Okien 3 starodawne, w iednym Herb J W X Konopackiego. Inwentarz żaden. Wysiew: żyta łasztów 4 k. 19 w. 2. Pszenice k. 25 w. 1. Owsa na Jarzynę ł. 2. Ięczm. k. 60. Grochu k. 4. Rataiow 4 Panskim bydłem robią. Owczarz piwo Pańskie szynkuie. Owiec nic nie było bo na pieniądze owczarz był postanowiony.

1723 str. 43 Bud. Inw. Wysiew zboża: Zyta ł. 4 k. 4 w. 1. Pszen. k. 6 w. 2. Ięczm. ł. 1 k. 6. Owsa ł. 2 k. 44. Grochu k. 18. Tatarki k. 3 w. 2.

1759 str. 166 Bud. Inw. Wysiew żyta k. 307. Ięczm. w oziminę k. 14, w Jarzynę k. 43. Owsa k. 174. Grochu k. 10. Lnu w. 2. Rzepiku stoffow 3. Ordynarya y zapł. Folw. Pap. y Nowodworsk. Budynki wieyskie. Powinność kaczmarza y owczarza (300 ow.).

1646 str. 22 v Folwark Dziemiany... Dworek... Staienka... Szopa... Stodoła... Rzeczy ruchome... Zasiewki: Zyta łasztow 2 kor. 52. Ięczmienia kor. 15. Grochu kor. 3. Owsa łasztow 2. Bydła sztuk 13. Świń 11. Koni 3. Koz 12. Ptastwo.

Tamże str. 23 v Folwark Trzebcz. Dom... Szopa... Stodoły 2... Przy gumnie w sadku pscoł pniow 5. Zasiewki na Trzebczu: Zyta łasztow 2 kor. 30. Ięczmienia kor. 50. Grochu kor. 6. Owsa ł. 2. Bydło na Inwentarz zostawione sztuk 15, świn 17. Ptastwo... Rzeczy ruchome... (m. i. Dzieza do chleba iedna... Pułkorczę okowane...).

Tamże: str. 27 v. Wsie slacheckie. Z lasu Dorposkiego powinno dac wosku funt.

Tamże: Spichlerz w Grudziądzu murowany do sypania zboza, restauraciei prętkiei potrzebuie, bo się obali.

WŚŚI DO KLUCZA STAROGRODZKIEGO NALEZĄCZE.

Przy Zamku Starogrodzkiem iest chałup ogrodniczych 12. Do kazdy morg roli, z kazdego morgu płaczą po gr. 15.

Kaczmarz morg roli y 3 morgi Łąki Vprzywileiowane dwie gr. 24. Tęnze od sztuki roli pod Gorą nad łąkami fl. 2. Tęnze od łąki na błothach gr. 15.

Kowal 1 morg z ktorego nic niedaie, powinięn do zamku robić czo potrzeba o swoich węglach. Z ogroda daie gr. 15.

Owczarz od morgu y Łąki fl. 2.

Swiecz 3 Morgi, z nich płaći fl. 2. Tęnze od 3 ogrodow fl. 2 gr. 14. Tęnze od ogrodu Kuczkowskiego fl. 1.

Rybaczy podług postanowięnia do zamku powinność oddaią. Kwoczka rybak od łąki fl. 1 gr. 20. Stach od Łąki gr. 7½ Rybicki od Łąki fl. 1 gr. 10 Dekarz od Łąki sztuki fl. 1. Kowal od Łąki za Mielcuchęm fl. 1. Grzegorek od Łąki gr. 15.

Kołodziey z łąki y z ogroda powinięn robić do Zamku czo potrzeba.

Bednarz Powinność oddaie, płaczą mu z Zamku podług Vmowy.

Rzemiesnicy powinni we zniwa robothę odprawować.

Młynarz trzyma Młyn pod Zamkięm. Do niego ogrodow 2 y morgow 8 ½ Vprzywileiowane z thego dawa fl. 13 gr. 10. Powinięn do Zamku mleć czo potrzeba bez macze.

Łąki do Zamku, ktore przedawaią opatrzywszy potrzebę Zamkową, dostawa się za nie citra vel ultra fl. 100. Pastwiska dostaie się plus vel minus fl. 30.

Od Lezących drzew dostawa się iako kiedy. Brzegowe, kiedy szkuthy stawaią płaczą po fl. 2.

Szołtys Kałduski trzyma na Starogrodzie morgow 10. Łąki za Nowym Przywileiem z ktorych daie fl. 10 na śty Marcin.

Gaiowe czyni iako kiedy zołądz obrodzi fl. 200.

1646 str. 24 Prowent Klucza Starogrodzkiego y poddani. Morgi ogrodnicze... Rzemiesnicy... Liesni... owczarz... kowal... kaczmarz... cieslia... kołodziei... Szewc... Rybacy i i.

Łąki przy Jezierze Chełmiance wymierzone wsiom sarwarkowem prętami pewnemi, za ktore co rok płacą na S. Marcin Kałdusanie fl. 36, Wałtorowianie fl. 46 gr. 4 z Kiełpia fl. 38 gr. 12 Kaczmarz starogrodzki za prętow 4 fl. 4 gr. 8. Z Kiiewa Poddani za łąki prętowe płacą fl. 81...

Pastwisko. Kałdusanie z pastw. starogr. wszyscy fl. 20. Z Bienkówki fl. 80...

Kępy. Kopancza Pilkowic wedł. przywileiu płaci fl. 20. Z swiniei kępy Walter fl. 15. z k. Jedwabki fl. 10. Z kępy pod Chełmnem J M Panna Xieni Chełmińska fl. 2 z kępy Liachowki fl. 7. Z Ostrówka od Nyklia z Kokocka. Z Wisły z Piaskow Rybaci chełminsci fl. 20. Czis daią łososia y cert kopę.

Brzegowego od skut gdy na zimę stanie: vngar.

Rzemiesniczy przy Starogrodzie. Kołodziei robi do zamku czo potrzeba płacą mu wedłuk(!) umowy. Bednarz (także). Rybacy kiedy swemi sieciami robią na poły Ryby daią do zamku. Sewcy wedłuk(!) umowy robią obof(!) na celadz folwarkową. Rzemiesnicy czasu zniwa roboty powinni odprawować. Leśnech dwai na ordynaryey lasu dogliondaią nad Wisłą.

1723 str. 35. Czynsze z Wsiow do Dzierżawy Zamku Starogrodzkiego należące: Wieś Starogrod zł. 185 gr. 15, Bulzowski Folwark zł. 220, Wieś Kałdus zł. 242, Wieś Watorowo zł. 296; Wieś Kiełp zł. 300 gr. 10, Wieś Borowno zł. 245, Wieś Bieńkówka zł. 400, Kokock zł. 2409, Wieś Rożnowo zł. 520, Wieś Błota y z Białych Gor zł. 461, Dawid Mens zł. 201, Z Swiniey Kępmy zł. 15. P. Rybicki z Chełmna fl. 3 gr. 10 z Sosnowki fl. 13 zł. 16 gr. 10, Leśny z Białego Boru zł. 12, P. Kleszczyński zł. 6, Miasto Chełmża z wł. 66 zł. 90, Z owczarni Starogrodzkiey zł. 300.

1759 str. 79. Pensye roczne z Zamku Starogrodzkiego takowe pochodzą: J W X Sufragan Chełmin. z Prowentow Biskupstwa ma sobie naznaczoney Pensyi sufraganskiey czerw. zł. 300. A ze wieś M s z a n o do

Bpstwa Chełmin. należącą według dawnych konwencyi w 100 czerw. zł. trzyma [1], więc z Prowentow Zamku Starogrodzkiego rathatim czerw. zł. 200 odbiera... J W Imc X Deputat kazdy z katedry Chełminskiey na Trybunał Koronny delegowany odbiera corocznie zł. pr. 400 [2]. — Jch M X X Missyonarze Chełm. odbieraią corocznie na kazdy S. Marcin Prowizyi na Hartowcu zapisaney zł. pr. 120. — Szpital Chełmin. S. Ducha odbiera corocznie kwartałami ze Zamku Starogr. zyta k. 120. Szpital tenże za kwitami Zamkowemi corocznie odbiera drew z Białegoboru pm. [3] for 12. Dokumenta u Jch Mc X X Misyon. Chełmin. Pro Typo Rubri [4] za dyspozycyą J W IMc Xa Biskupa pochodzi zł. pr. 60. — Biblioteka starodawna z Zamku Lubawskiego do Starogrodu przeniesiona [5].

WIEŚ KAŁDUS.

fol. 45. Tha wieś ma włok 22 między ktorymi szołtyskich 4. Szołtys trzyma 2 włocze puste z ktorych daie fl. 2 gr. 20. Thęnze sztukę roli Puterbergu fl. 5 gr. 10. Domzał od łąki na Błothach fl. 6 gr. 20. Gburek od łąki na Blachtach fl. 6 gr. 20. Szołtys od łąki na błochtach fl. 6 gr. 20. Kałdussowie wszyscy od Pastwiska z Lassa fl. 20. Gaiowego z Lassa fl. 6 Od ogrodow nad Hełmianką daią po gr. 5 facit fl. 1 gr. 10.

Plebanowi Starogrodzkiemu kazdy z nich powinięn dac Taczą zytha kor. 1 owssa kor. 1.

Capitule Chełmzynski Powinni dac Płuzne wszystkie wśi do Starogrodu należącze.

Brzezek trzyma włok 2, Gburek 2, Stary 2, Bulza 2, Parchał 2, Kowal 2, Domzał 2, Zabłotny 2.

Powinni dawać na Sty Marcin od kazdy włoki po fl. 1

---

[1] Por. wyżej pod Mszanem (fol. 37). — W r. 1700 sprzedano inwentarz mszański sufr. Skotnickiego, aby zrealizować jego legat przekazany OO. Misjonarzom (Diarium Domus Culm. str. 99).

[2] O dawniejszych zabiegach, by zapewnić trybunalistom stałą subwencję ob. ZTNTor. V (1921) nr. 7 str. 116—18.

[3] plus minus.

[4] Na wydrukowanie rubrycelli czyli Directorium divini officii...

[5] Katalog bibljoteki bpiej na końcu niniejszego Inwentarza, w dodatku.

gr. 10. owssa kor. 1, kapłunow 2, Gęśśi 1, Jaiec 20. Z kazdy włoki szarwark odprawuią czo dzień we zniwa A okrom zniw pięć dni w Tydzień.

1646 str. 24 v toż prawie, co 1614. Szołtys szarwarku dogląda y w drogi posyła. Kaczmarz Piwo Panskie szynkuie y w drogi posyła. Gburow 7.

1676 str. 83. Szołtys... ma włok 2. Przystawę chować powinien w Starogrodzie, w drogi koleią posyłać według przywileiu, włok pustych 2, od nich daie Czynszu fl. 13 gr. 10.... Lemon Gburek trzyma włok 2, czynsz daie... W drogi iachać powinien do Lubawy 2 razy do roku. Kaczmarz włok 2. Piwo Panskie szynkuie, w drogi koleią iachać powinien. Czynszu daie z włok fl. 6... Gburow 6 po 2 wł., od włoki daie kazdy po fl. 1 gr. 10. Gaiowego z Posiadła po gr. 20. Z łąk kazdy po zł. 9. Ogrodnego z 9 ogr. po gr. 5. Owsa dannego kor. 2 kapł. 4, gęsi 2 Jaiec 40. Szarwark zwyczaynie przez cały tydzień odprawuią, przedtym miewali Poniedziałki wolne. Płużne wszystkie wsi do zamku Star. należące Kapitule Chełminskiey oddawac powinni. Z całey wsi powinni gburzy dawać z pastwiska fl. 20... Ci Gburzy maią zasiewki porządne y sprzęzay zupełny, barzi swoy niż założny.

1723 p. 23 Wieś Kałdus. Szołtys, Zacharkowa i Kaczmarz mają przywileje. Z 8 wł. łącznie 100 zł. czynszu, Zach. nadto 2 gęsi, 3 kapł. — 6 kontraktowych gburów po 2 wł. płacą czynsz, dają gęsi, kapł. i jaja. Są to »czynszowi za kontraktem mięszkaiący«. Powinności Gburskie. Powinni robić (wzwyż wymienieni) co dzień czworgiem bydła y dwoygiem ludzi, do czego rozkażą. Szołtys i Zacharkowa powinni ieździc w drogę według Przywil.

1759 str. 60. Wieś Kałdus czynszowa ma wł. 20. Zaprawni (=mający przywileje Szołtys, Zacharek, Szafarkiewicz Leman). Kontraktowi (5). Robocizna y Czynsz kontraktowych za iednym kontraktem wydanym 1754 osiadaiących...[1]

WIEŚ WAŁTOROWO.

Ma włok 20 Miedzy nimi Pustych 2, ktore do Zamku obroczono[2].

---

[1] Słow. Geogr. III 718 podaje na podstawie Inwent. 1759 nazwiska i obowiązki gburów kałduskich. — O płużnem płaconem kapitule por. ZTNTor. V (1921) nr. 7 str. 118 n.

[2] R. 1700 bp Potocki zapisał SS. Miłosierdzia chełmińskim 2 włoki w Watorowie. (Fankidejski, Klasztory żeńskie, 1883 str. 232 n.).

Grzech trzyma włok 2 Kapusta 2 Zacharek 2 Lampartby 2 Mazurek 2 Cyrąn 2 Hromy 2 Doraza 2 Zmuda 2. Powinni Dąn y szarwark iako y inszy. Gaiowego wszyscy po gr. 20, facit fl. 6.

1646 str. 25. Pustech włok, ktorech naimuią, płacą z nich po fl. 10. Gburow 6.

1676 str. 84. Leman 1 włokę na kontrakt do roku. Czynsz, szarwark. Gburow 2 po 2 wł. Włok pustych 15, z tych iednę trzyma szołtys za Przywileiem, drugą owczarz starogrodzki, Insze zaś włoki na Czwartnik albo na Zamek obsiewaią.

1723 str. 28. Wieś Watorowo. Włoki za Przywileiami 6 (2 Panny Charitatis w Chełmnie, 1 Dawid Mens z Gutlin, resztę inni). Włoki szołtyskie mają trzej po 1 włoce. Włok kontraktowych 6, włok wolnych, ale uprawianych 2. Cisz Watorowianie powinni robić do Kijewa według kontraktu.

1759 str. 64. Pan Maciey Gerath z Gutlin[1] trzyma na Watorowie 1 wł. do Przywileiu swego na Gutliny. Kontraktowi... Swinia Kempa na przeciwko Bulzowce na srodku Wisły; trzyma Treychel. Manisci sosnowscy[2] ze szkoły, ktorą maią na nizyznie Chełminskiey, płacą z niey co rok na S. Marcin do Zamku fl. 15. (To samo płacili Sosnowczanie 1723. Z Swiniej Kępy wynosił czynsz 15 zł. ze Surowej Kępy P. P. Charitatis niedawno oddanej 24 zł. — Inw. str. 33)[3].

WIES KIIEWO.

Ma włok 62 1/2 Miedzy nimi ma Folwark włok 21 1/2 Plebanskich 4 Szołtyskich vprzywileiowanych 3. Pani Kretkowska

[1] O zatargu bpa Baiera z dzierżawcą Gerethem z Gutlin ob. ZTNTor. III 226 nn.

[2] Schön, Das Mennonitenthum in Westpreussen (Berlin 1886) str. 82 podaje za r. 1871 jeszcze liczbę Sosnowczan menonitów na 78. Pozatem byli men. w okoticznych wsiach: Górnych i Dolnych Wymiarach, Gogolinie, Łunawach i Łunawkach, Podwiesku. Dalsze szczegóły o menonitach (»Manisten«) Märcker Kr. Schwetz 6, 350, 354, 371, 49 n. i Froelich, Kr. Graudenz II 158.

[3] Sł. Geogr. XIII 146 wylicza na podstawie Inw. 1731 gburów i powinność ich.

trzyma 6 1/2 Z nich daie fl. 4. Pikut z iedny włoki kupny do karczmy należący fl. 7.

Mikołaiczyk trzyma włok 2 1/2 Zabłotny 2 1/2 Zela 2 1/2 Falk 2 1/2 Gulacz 2 1/2 Gapa 2 1/2 Kostrzewa 2 1/2 Kostrzewka 2 1/2 Pikut 2 1/2 Bartnik 2 1/2 Owieczka 2 1/2.

Szą tez tham insze włoki, ktore się prawęm koronnym sczyczą. Poddani powinni Dąn y szarwark iako inszy, Gaiowego z szołtyssęm wszyscy daią fl. 8.

1646 str. 25. Pustech włok 5 1/2, ktorech rożni naimuią. Gburow 8.

1676 str. 86. Wieś Kiiewo. Ma w okręgu włok 62 1/2. Z tych iest Folwarkowych wł. 22 1/2, Pleb. 4, Szołtyskich 4. Cigenda 7 1/2 wł. do lat 40. Kaczmarz 1 wł. Piwo szynkuie y w drogi iezdzi koleyno. Czynszu fl. 2... — Gburow 5... Kazdy włok 2 1/2, daią od wł. po zł. 1 gr. 10 czynsz, Gaiowego po gr. 20, Gęsi, Kapłony, Jaycza, Owies; Szarwark iako drudzy. — Owczarz włokę 1. Kusznierz wł. 1, Kowal wł. 1, Rybak wł. 1/2, Seweryнek ogród; płacą czynsze, szarwarkuią, robią. — W drugich chałupach Ogrodnicy mieszkaią (dostaią ordynarję i 1 mórg roli, za to »co dzień Lecie dwoygiem robią«.

1723 str. 52. Obsiadłość Wśi Kijewa z Powinnościami. Szołtys za Przywilejem, przystawę chować do usługi Dworskiey albo za niego dać zł. 40. Drogi małe y wielkie wystawać... Kanonu 9 zł. — Gburow 2... Powinność każdego szarwark codziennie czworgiem bydła y dwoygiem ludzi, czynszu po 4 zł., owsa kor. 2 1/2, 2 1/2 gęsi, 5 kapł., jaj 20, przędza. — Owczarz według ugody Pańskiey za kontraktem albo na pieniądze albo na Pakt y Spółkę... Kaczmarz za kontraktem dorocznym, Kowal poddany wł. 1, Szymon Dannik ogrod y połwłoczek roli Pańskiey ma (czynsz, robota w zniwa, tłuka). Woyciech Tkacz Dannik ogrod y Pułwłoczek ma (czynsz, rob. w zniwa, tłuka). Ian Tkacz Dannik ma Pułwłoczek (czynsz), Andrzey Dannik 1/2 włoki; Robi iako y drudzy Dannicy. — Ogrodnikow 6, każdy 1/2 włoki, robią od s. Woyc. do s. Marcina, (ordynarya i myto). Zimą wymłocek na 11 korzec; przędza. — Ratajow 2, ogrody y 1/2 włoki kazdy. Powinność ich Panskim Inwentarzem y Pługiem codziennie robić dwoygiem Ludzi całe lato, zimie wymłocek na 11 korzec. I oni myto y ordynaryę.

1759 str. 81. Wieś Kijewo z Folwarkiem sortes nobilitares Terrestres w ograniczeniu swoim maiąca. Str. 85. Budynki wieyskie Kiiewskie. Str. 88.

Robocizna y Czynsz kontraktowych kiiewskich, ktorzy za iednym kontraktem od (bpa) Leskiego 1754 wydanym osiadaią y według (!) niego włoki swoie trzymaią (czynsz, orka, wozić zboze, kosić, grabić, tłuka, wywozka do Chełmna lub Starogr., taca kosciołowi, przędza). Karczmarz. — Szołtys (przywiley wieczny; 3 drogi, z włoki Przystawskiey 35 fl. i z 3 włok szołt. 9 fl. czynszu)[1].

WIEŚ KIEŁP.

Ma włok 30. Miedzy nimi było szołtyskich włok 3 y Lemanskich włoka 1 z ktorych mieli powinność czynić. Ale isz nie byli dostateczni, Nieboszczyk JE Mc X. Conopacki zkupił go, Na ktorych włokach 4 dwu Gburow osadzono. Maią załogę Panską.

fol. 46. Warda z Borowna trzyma włok 3 z ktorych daie fl. 3 Bartnik włokę 1, za ktorą opatruie Dzięnie[2] w Białłymboru, w Grzegorzu w Dąmbrowcze y Zamkowe.

Radzki ma włok 2 Swiętek 2 Gawriał 2 Bugiel 2 Muzyk 2 Korpal 2 Lamparthy 2 Bulza 2 Koscielny 2 Kulassa 2 Suski 2.

Z Łąk daią Radzki fl. 1. Suski fl. gr. 15. Bulza fl. 1 gr. 15. Bartel gr. 10. Wach gr. 20. Krawiec gr. 12. Chudzik gr. 20. Kaczka gr. 10. Kusmierz fl. 1 gr. 15.

Powinni Dani y Szarwark iako inszy Gaiowego daią fl. 8.

1646 str. 25. Pustech włok 8, ktorech rozni naimuią. Gburów 9 po 2 wł.

1676 str. 85. Kaczmarz trzyma karczemne 2, włok 3 za Przywileiem... Drogi 3 na 4 konie do Lubawy odprawić powinien... Krawiec 1 włokę... Do Torunia dwie drodze odprawić powinien... Młynarz ma ½ włoki, z tey wiatrak Starogrodzki dogląda. Gborow 8... Ci wszyscy maią sprzęzay zupełny y obsiewki... Ma z nich kazdy po 2 włoce, Tymze poprzydawano

[1] Sł. Geogr. IV 60 czerpie z Inwent. 1757 r. i innych archiwaljów bpich. Ob. także poprzednio Kijewo folwark fol. 42. O fundacji na czynszu z Kijewa Wölky U.-B. nr. 760 (r. 1503). W r. 1524 część Kijewa była prywatną własnością bpa Jana Konopackiego (tamże nr. 827).

[2] ul leśny, barć w drzewie żywem wyrobiona.

po pułwłoki, wyiąwszy Cerana, z ktorych Czwartnik daią... Gaiowego po gr. 20. Gęsi, kapłony, jayca i owies iako y Kałdus oddaią... Bartnik ma włokę iednę, powinien dzienie wszystkie opatrować w borach, Lasach y Ogrodach Pańskich y dzieni wyrabiać co potrzeba. Mularz trzyma pułwłoczek... Wronski 1 włokę... Z łąk nazwanych Zułwica nad Joziorem (2) daią fl. 10. Ogrodnicza chałupa 1, z niey Tłoka...

1723 str. 26: Wieś Kiełp. Sześciu płaci z 12 wł. łącznie 84 zł. 10 gr. czynszu, (nic więcej). Włoki Gburskie Czynszowe za Kontraktem (razem 10 wł. 180 zł. 10 gęsi 20 kapł. 200 jaj). Włoki Osiadłe Gburskie Zaciężne w Kiełpiu. Trzej płacą z 6 wł. 9 zł. 30 gr. 6 gęsi, 12 kapł. i 12 jaj. — Włoki Wolne (2 i łąki, ogród). Powinności kontraktowych i zaciężnych. Inwentarz Gburski.

1759 str. Opis chałup i stodół. Robocizna y Czynsz kontraktowych kiełpińskich ktorzy za iednym kontraktem (bpa) Leskiego wydanym 7. 9. 1754 osiadaią y wedłuk niego włok 17, Zołwicę y klin Łąki trzymaią, kazdy gbur od kazdey włoki corok... fl. 18... = zł. pr. 306 płacic... orać, wozić, sierpem, grabiami ...odrobić, tłuka, wozić zboze, wywozka zboza do Wisły lub Jeziora na szafunek... przędzey z Panskiey kądzieli krackowey lub zgrzebney na łokciowe motowidło od włoki po łokci 6 wyprząść... kapłony, jaja... — Młynarz Starogrodzki... — Szołtys bez wszelkiey płacy półwłok trzymaiąc urząd szołeski według Wilkierza[1] mianego z Radzkiemi[2] obchodzić y podeymować powinien... — Zaprawni wsi Kiełpia (3) mają przywileje od bpów na lat 40, płacą czynsz w gotowiznie, drogi odprawiają końmi[3].

WIEŚ BOROWNO.

Ma włok 20 Miedzy nimi Szołtyskich kupnych 3 Do thego ma włokę posłuszęnstwa Z ni płaci fl. 1.

---

[1] Wilkierze wiejskie pom. wydali lub pisali o nich ks. Kujot: Trzy wilkierze wiejskie... (Fontes V 183 nn.). Döhring, Willküren einiger Stadt- und Landgemeinden... (Mwd. Ztschr. 48 str. 21 nn. i 49 str. 17 nn.). Froelich, Kr. Graudenz I 79 n. i II 158 n., Märcker, Kr. Thorn 102 nn., tenże Kr. Schwetz 50 n., ks. Mańkowski, Wilkierz wsi szlacheckich bptwa chełmińskiego (Lubawa 1912) i i.

[2] radzcy = ławnicy; w starostwie tucholskiem szołtysi, radzcy, karczmarze i leśni składali przysięgę na wierne wykonywanie obowiązków (Fontes V 240 n.).

[3] Słow. Geogr. IV 40 czerpie z Inwent. 1757 r.

Religa włok 2 Krzyzan 2 Pastewka 2 Jędrzey 2 Gawan 2 Bartnik 2 Leman 2 Warda 2.

Powinni od włoki po gr. 30 Szarwark iako inszy. Kaczmarz ktory iest Gburęm od szynku fl. 1.

1646 str. 26. Gburow 8 po 2 wł.... Szarwark do zamku.

1676 str. 89. Wieś Borowno, włok 20. Szołtys ma Przywiley Jure Culmensi perpetuo (czynsz; przystawę chować, powinnosc iako y inszych szołtysow). Szubrych (czynsz, szarwark, posyłanie »do szafunku«) Kaczmarz (czynsz, podwody »według zwyczaiu inszych szołtysów«) i Kowal (czynsz, kapłony, szarwark) maią przywileie. — Bonka i 8 chałupników kontraktowych do lat 40. (czynsz, szarwark). — Gburow 5 (po 2 włoce, czynsz od włoki po 1 fl., gęsi, kapł., Jayca iako drudzy).

1723 str 29 n. Szołtys, karczm. i 1 uprzywilej. razem 8 włók, z których 86 zł. czynszu. Gburstwa 4 kupione do lat 40 (jeden ma 2, Bartnikowe nazwane) = 8 wł., z ktorych 160 zł. czynszu i 24 kapłonów. Włoki zaciężne gburskie (2 i 2), z których czynszu razem 4 zł., 4 gęsi, 8 kapł. 80 jaj. Morgi na Borownie kupione na lat 40: Buza 11 mg (9 po Janie Ludyngu szulmistrzu) Henryk 6 mg., z kazdego morgu 1 zł. czynszu i obaj 4+2 kapłony. W Borownie Morgi Czynszowe, od ktorych po zł. 6 = razem 8, z których 48 zł. czynszu, inni z innych morgów daią 23 zł. Chałupnicy w Borownie, ktorzy żadnych gruntów nie maią (6). Powinności ich. — Inwentarz gburski (8 koni, 2 krowy, 8 wołów).

1759 str. 48. Szołtyska wdowa za prawem wiecznym (drogi 2 »a ze Przystawa zamkowi niepotrzebny... płaci Przystawnego zł. pr. 40«), 4 gospod. za prawem do lat 40 (czynsz, kapłony), kaczmarz prawem wiecznym (czynsz, podwody) Hass, przywil. do lat 30 (czynsz, kapł.) 3 inni przywileje do lat 30 resp. 40 (czynsz i szarw. resp. kapłony). 4 ogrodników, kontrakt od roku do roku (czynsz, praca żniwna, drwa rąbać) [1].

WIEŚ UNISŁAW.

Ma włok 27. Miedzy nimi szołtyskich wolnych 3 Plebanskich 4 Folwarkowych ktore na Folwark orzą 9. Kaczmarz z ogroda fl. 1 gr. 10. Kusnierz od chałupy fl. 2.

---

[1] R. 1376 Borównianie musieli na łąkach zamkowych siano grabić. (Voigt, Gesch. Preussens VI 671). W Sł. Geogr. I 322 o B. tylko wzmianka,

Drozt trzyma włok 2 Cichy 2 Kaczmarz 2 Wardęska 2 Mielcarz 2 Zygmunt 2.

Powinien dani y szarwark iako inszy. Gaiowego wszyscy z sołtysem fl. 4 gr. 20. Szołtys powinności szołtyskie odprawuie. Od ogroda Ratayskiego fl. 2 gr. 10.

1646 str. 25. Folwarku wł. 9. – Pustech włok 6, ktorech rozni naimuią.

1676 str. 88. Wieś Unisław ma włok 27. Folwarkowych 9. Szołtys... za Przywileiem (drogi, przystawa, gaiowe). — Kaczmarz... za kontraktem. — Gburow 4 po 2 wł., daią po fl. 1 gr. 10, gaiowego po gr. 20, Gęsi, Kapł., Owsa, Jayca, Szarwark iako y drudzy. — Kołodziey za przywil. (czynsz, kapł., robi we zniwa). Chałupa owczarska pusta, włokę na czwartnik sieią... Chałup ogrodniczych 4. Powinność ich iak drugich. Chałupa kowalska 1.

1723 str. 68: Obśiadłość Wsi Uńisławia y Powinnośći Ich. Szołtys za Przywil. (przystawa, drogi, kanon, owsa kor. 2, kapł. 4, Hyberna y wszelkie podatki). Gburow 2 po 2 wł. »Zakładne« woły konie, krowa, woz, pług [1]. (Czynszu zł. 3 gr. 10, owsa kor. 2, kapł. 4, gęsi 2, jaiec 40 każdy. Hyberna i wszelkie podatki). Owczarz. Kaczmarz za kontraktem... (czynsz, szarwark, hyberna i podatki). Kowal za kontr. (czynsz, szarw., robota kowalska). Ogrodnikow 5 (robią dwojgiem ludzi od s. Wojc. do s. Marcina, wymłocek zimą, kądziel, za to myto i ordynarya). Ratajow 2 (roboty tyle, co ogrodnicy — głównie orać latem —, ale ordynarji mają więcej, myto to samo).

1759 str. 85. Szołtys za przywil. wiecznym, 2 wł. (pogłowne, hyberna, kura, 1 kor. owsa, taca, kanon, przystawne, kapł.). Kaczmarz (czynsz, pogł., hyberna, szarw., tłuka, orka, wywieźć zboże z pola, do Chełmna albo Starogr., nawóz na pole). — Dannicy (9). Robocizna ich i czynsz, orka, kosa, grabie, wywoz zboża do Starogr., len trzeć, kapusty, warzywa, rzepy oporządzic, kądziel. Do opału y do płotow chrust z Dąbrówki. Chałupnik. Kowal. Owczarz. Powinność komornikow iacy się mogą znaydować w Un. Wieś Unisław z Dąbrówką w dalszą 3 letnią dzierżawę puszczone są P. Piętkowskiemu Kommissarzowi Biskupstwa Chełmińskiego [2].

---

[1] inwentarz żelazny.

[2] 1495 r. król Jan Olbracht pozwolił bpowi Stefanowi zatrzymać zastawione lub darowane dobra zamkowe starogrodzkie oraz folwark uni-

WIEŚ DĄMBROWKA.

Ma włok 48. Miedzy nimi Szołtyskich 5. Trzyma tez do thego włokę 1, z ktory powinność odprawuie y płaci fl. 1. Kaczmarz od szynku fl. 1. Troszewski od chałupy gr. 10. Pustych włok 24, z ktorych daią dani po fl. 2. Kaczmarz 4, Mathusz 2, Oleiewnik 2, Mathys 2, Woytachno 2, Kusz 2, Karaś 2,
fol. Ochęntal 2. Daią ci z włok szarwarkowych dani po fl. 1. Szar-
47. wark odprawuią ręczną robothą w Starogrodzie. Za kapłuny, Gęśśi, Jaycza daią fl. 2.

1646 str. 25. Wieś ma przy sobie bor, w ktorym są barci. Z pustych włok płacą razem 68 fl.

1676 str. 89. Szołtys, włok 5, Iure perpetuo (czynsz, kapłony, 1 kor. owsa, od włoki, servitia consueta, z domu kazdego ogrodnika jaj 15, we zniwa »dwu znarzow«[1] i 2 z kosami). — Lesny... Zdunczyk w Pansk. chbłupie wedle kontraktu (czynsz, szarw.). — Zdun Stary za kontr. (garcy dwie kopie daie). — Drugie włoki pusto leżą, ktore na Czwartnik siewaią, Pieniędzy od zagona płacą po gr. 3 według urodzaiu plus, minus.

1723 str. 71. Wieś Dąbrowka, włok 26 ½ (oprócz plebanskich bolimińskich ma swoy Bor, ale juz wcale spustoszony. Szołestwo 5 wł. za przywil. (czynsz, kapł., owies, robocizna, hyberna, płaca). Dannikow 4 za kontraktem, trzymaią 21 ½ wł. (czynsz, hyberna »punktualna płaca«, robocizna w żniwa, orka).

1759 str. 103. Wieś Dąbrowka do Unisławia należąca. Opis budynków. Robocizna y Czynsz kontraktowych za iednym kontraktem (bpa) Leskiego 1754 r. wydanym osiadaiących, 16 włok (czynsz, orka, nawóz, sierpem, grabiami, tłuka, wywóz do Starogr. lub Tor., przędza, taca, hyberna, chrust na opał i do płotów dastają »byle bez wszelkiey dezolacyi... w chrustach y Jastrzębnikach...« Powinność Leśnego... Granic chrustow pod Gierkowo, Jastrzębnikow y całego obiazdu pilnować, pastwisko, aby szkody młodo wyrastaiącey choynie nie czyniły, niepozwalać... Szotys za

---

sławski (Wölky, U.-B. nr. 731). 1517 r. wystawił bp Jan Konopacki dokument dotyczący zamiany dóbr z kap. chełmińską; chodziło o dobra Unisław, Kijewo, Gzin, Nelbark, Sarnowo oraz dwa inne. (Tamże nr. 811). — Słow. Geogr. XII 809 czerpie z Inwent. 1731.

[1] żniwiarzów.

przywil. wiecz. (szarw., sierp, kosa, kapł., owies, jaj, kanon). Plebanki część »przy drodze do Jastrzębnik iadąc« [1].

WIEŚ BIĘNKOWKA.

W thy wśi Rybakow 15, kazdy z nich trzyma roli morg 2, z ktorych na Śty Marcin dawaią kazdy po fl. 5 gr. 10 y 30 Cort [2]. Kazdy wolny z nich od szarwarku thylko czasu zniwa kilka dni robią.

Czayka trzyma morgow 2, Krystek 2, Jęntara 2, Nic po nięm 2, Pawełek 2, Wiosnek 2, Jopa 2, Janek Łyssy 2, Drazek 2, Jadąm 2, Drąg 2, Burkat 2, Przybył 2. Czaszka trzyma sztukę roli, Z tey daie fl. 1 gr. 10 [3].

1646 str. 27. Wieś Bienkowka, w niei gospodarzow za przywileiem 20. Płacą z morgu po fl. 2 gr. 20. Przychodzi od nich czynszu według pomiary J M Xdza Działyńskiego fl. 241 gr. 18¼. Stalmaska od morgow 10 fl. 16. Od tychze gospodarzow z kazdego siedliska cert 30. Gaida dawa czynsz wedł. przywil. na P. M. Gromn. fl. 48 gr. 20 d. 12. Tenże pro festo S. Phil. et Jac. tyleż. Tenze z karczmy y od ogrodu fl. 2. Tenze od przewozu Topolinskiego fl. 20. Chmieliarz ma morg wolny, z ktorego chmiel w zamku opatruie. Rybacy z Bienkowki powinni w łęgu siano grabić, poki go stawa. Ci powinni we zniwa ząc tydzień po dwoigu na folwarku starogr.

1676 str. 90. Gospodarzow iest 20 Ci wszyscy maią Przywilei ad annos 40... powinni od morgu płacic fl. 2 g. 20 = 240 fl. Certy kazdy Gospod. 30, albo za nie zł. 2 (żąć, grabić). Zacharek, przywil. do lat 40. Czynsz z włok, karczmy i »od Przewozu« (fl. 15). Marcin i Urban uprzywil. płacą czynsze, Xiążek za kontr. (czynsz, grabić, żąć). Bienkowianie wszyscy z łąki Wesrednik w lesie daią Chmielu Łaszt 1, kor. 10 [4].

1723 str. 31. Gospodarzow 20 za jednym Przywilejem. Czynszu razem zł. 240, z wody za certy zł. 40 [5], cała wieś spaśnego zł. 30. Zacharek z Babskiey Łąki zł. 22, z »Gnidowego« według Przywileju 24 zł. i 4 kap.,

---

[1] Sł. Geogr. I 938 opiera się na dokładnym spisie Inwent. 1740 i 1759.

[2] certa = ryba karpiowata.

[3] Sł. Geogr. I 219 tylko wzmianka.

[4] chmiel jako podatek ob. Märcker, Kr. Schwetz 340. — Uprawa chmielu por. Schultz, Stadt Kulm im Mittelalter w ZWG. 23 str. 209 i 233

[5] ryba karpiowata.

6 kontraktowych czynsze (4—9 zł.)... Chmielu daią małey miary to iest kupieckiey, korcy 70. Powinności ich: Siano grabić, robić sierpem, grabiami każdy; »inni za Przywilejem y Kontraktem rowno robić maią«.

1759 str. 42. 20 Gospodarzy za iednym Przywileiem... do lat 40 nadanym osiadaią, własne budynki... maią, wędłuk ktorego Przywileiu do rownego pomiaru między sobą włok 3 y czwartą w Łące y w rolach będącą chmielową zwaną... z wolnością łowienia ryb trzymaią... prócz tego jedni przywileje 30—40 lat inni kontrakty od roku do roku na kilka morgów, za co czynszsz i szarwark. Szołtys do urzędu wieyskiego bez wszelkiey płacy na nowinach 5/4 roli trzymać y urząd swoy od roku do roku według (!) Wilkierza mianego z Radzkiemi odbywać powinien... Ta wieś (iako i inne wszystkie) ma Wilkierz z Zamku Starogrodzkiego d. 4 Maji r. 1754 wydany.

WIEŚ GRZYBNO.

Ma włok 51. Miedzy nimi szołtyskich 5. Z iedny płaci fl. 1 gr. 10. Plebanskich włok 4.

Kaszk trzyma włok 3, Gorny 3, Zdunczyk 3, Laska 3, Wiercioch 3, Skok 3, Głowacz 3, Grzywacz 3, Stary kaczmarz 3, Drudziok 3, Krawiec 3, Fala 3, Barinik 3, Sobothka 3.

Powinni dawać na Śty Marcin z kazdy włoki po fl. 1 gr. 20 (dopisano: kapłunow 2, Gęś 1, Jaiec 20, Owsa korzec 1, Gaiowego daią po gr. 20, facit fl. 10. Thych poddanych nalezy do Kiiewa 9, do Unisławia 5. Szarwark odprawuią iako inszy). Na Pannę Maryę Gromniczną facit fl. 529 gr. 24 f. 9. Na Kutlinach olander trzyma 113 morgow z ktorych daie fl. 70 gr. 10.

1646 str. 26. Pustych włok 24, ktorych wynaimuią.

1676 str. 88... Szołtyskich bywało 5, ale teraz spustoszałe włoki obrocono na gburow dwu 4, a piątą na kaczmarza... Gburow 5 po 3 wł. (czynsz, gaiowe, gęsi, kapłony, jayca, owies »szarwark iako inni«). Kaczmarz 1 wł., piwo Pańskie szynkuie, do Torunia daie razem drog 3, konno na pocztę 3. Robi we zniwa niedziel 3. Owczarz ma chałupę y łąkę. Chałup ogrodniczych 6, w ktorych ogrodnicy siedzą, powinność czynią iako drudzy y taką zapłatę maią. Włoki insze na Folwark sieią y na Czwartnik.

1723 str. 54. Wieś Grzybno. Opis dokładny dworu, browaru, wiatraka (młynarz daie zyta Paktowego... kor. 80... takze mlec powinien do

Dworu zyto y słody bez macy). Pośiadłość wśi samey. Opis budynków. Powinności Poddanych y Mięszkancow z Grzybna. 3 gburstwa (dwa z nich na lemaństwo obrocone. Szołtys, kaczmarz, kowal, mielcarz, młynarz. Zagrodnicy, ordynarja i pieniądze). Rataje orzą codzień Pańskim bydłem. (ordynarja i pieniądze). Na tłukę we zniwa: lemani, dannicy, komornicy, zagrodnicy procz ratajów; orać nawóz wozić. — Inwentarz sprzętow domowych y inszych nalezytośći. Obora Bydła y Drobiazgow; Swini. — Wysiew żyta kor. 540, pszenicy kor. 7, jęczm. kor. 68, owsa kor. 180, tatarki kor. 6, grochu kor. 24 jarki kor. 8, lnu kor. 1.

1759 str. 108. Wieś Grzybno z Folwarkiem r. 1755 nowo wystawionym. Budynki... ozdownia, browar... — Ordynarya y zapłata roczna z Folw.: Parobek starszy... Trzey Parobcy... Wolarz... Dziewki... Cztery Pogoniacy... Inwentarz... Wysiew Folwarku (żyta kor. 327, pszen. 21, jęczm. 93, owsa 357, grochu 25 tatarki 9, lnu 1 kor. — Budynki Wieyskie Grzybińskie. Mackiewicz szołtys za prawem wiecznym... w tych mieyscach jako są w Przywil. opisane według ktorego na koniu assystowac, gdyby tego potrzeba, obligowany. Jure Nobilitari to szołestwo iest nadane Antecessoribus, teraz urząd szołeski trzyma (czynsz)... Robocizna y czynsz od wyzej wyrazonych włok za kontraktem od bpa... 1755 r. wydanym (z włoki 20 fl. = 180 fl. i szarwark)... Robocizna y czynsz od Dannikow 8 za kontraktem 1755 r. (czynsz i szarwark szczegółowo określony)... Karczmarz... owczarz... (owiec 450 chowa, dostaje rolę siano, deputat, »urty [1] conoc przestawiać...« płaci czynszu 200 fl., tłuka...) kowal... mielcarz... młynarz... Powinność komornikow grzybińskich (robocizna).

1676 str. 92. Gutliny włok 4 mg. 14. Mieszczanin z Torunia daie czynszu 200 fl. i szynek 4.

1759 str. 55. Trzyma Maciey Gierath [2] do lat 40 od 1730. Budynki własne, czynszu złpr. 201 i szynki.

1646 str. 27. Gutliny toż, co 1676. Rzeznik toruński ma przywil.

OLANDROWIE.

Roznowo ma włok 26 y morgow 14. Z kazdego morgu po gr. 20.

---

[1] z niem. Hurde, Hörde = ogrodzenie; o urtach i urtowaniu por. Schuch w ZWG. 15 str. 77, Märcker, Kr. Thorn 743, Görke, Privilegien d. dörfl. Bevölk... Kr. Flatow... w Ztschr. Marienwerd. 56 str. 9.

[2] o nim ZTNTor. III 226 nn.

1646 str. 27 toż, co 1676.

1676 str. 91. Roznowo wieś. Ma włok 50. Daią według Przywileiu czynszu fl. 520 szynek 4 serow 2. Kondycie takie maią, iako y Kokoczanie..

1723 str. 37 Jak 1676, lecz sera 20 funtow. Robią y posełaią w puł iako y Kokoczanie.

1759 str. 54. Włok 26, posiadeł 13. Tę wieś trzymaią Holendrzy do lat 40 za przywilejem 1724. Czynsz 520 złpr. [1].

KOKOCZKO.

Ma włok 51. Na śty Philipi et Jacobi daią fl. 832 gr. 22. Na śty Marcin thakze 832 fl. 22 gr. Z they wśśi y z they summy powinięn płacic starosta albo oeconom starogrodzki kanonikowi piątemu do Chełmzy według fundatiey na kazdy rok złp. 250 na dwie racie iednę na SS. Philipa i Jakuba 125 fl. na Śty Marcin drugą 125 fl. [2].

1646 str. . Włok 51. Powinności jak 1676 r.

1676 str. 91. Kokoczko wieś miała przedtym w sobie włok 48. Za nowym Przywileiem J M X Lipskiego ab a. 1638 daią 1 Maia 1250 fl., tyleż na s. Marcin. Z tych dawaią kazde Suchedni X. Kazn. Kathedralnemu fl. 50 a X. Kanonikowi Fund. Zadzikowskiey prebende na rok 400 fl. [3].
Do tego Lau z Kampy fl. 3. Tychze Olendrow obowiązano w prawie, aby Praedicanta nie chowali, Piwa zkąd inąd nie brali, tylko z Zamku. Na swoią potrzebę wolno 5 razy sobie w domu piwo zrobić, w kościołach katolickich powinni się krzcić y oddawać [4].

1723 str. 32. Wieś K. od (bpa) Bokuma otrzymała Prawo na lat 40... przydano do dawnego Przywileiu, aby sine Licentia zamku działow quocunque titulo czynionych nie wazyli się między sobą odprawować.

---

[1] przez Olendrów należy rozumieć nie menonitów, lecz Niemców Luteranów (Märcker, Kr. Thorn 116 i Döhring w Ztschr. Marienwerd. 49 str. 55. — Słow. Geogr. IX 869 czerpie wiadomości o Różnowie z Inwent. 1731. — Adm. bptwa chełmińskiego Wysocki kazał Różnowianom i Błotowianom po 120 fl. zapłacić od sumy seminaryjskiej 2000 fl. (1721. Diar. Dom. Congr. Miss. str. 215. 247. (rps.).

[2] Wölky U.-B. str. 943 i 949. — Fontes IX 799. — ZTNTor. V 76.

[3] Wölky o. c. str. 1000 nn. — Fontes l. c. — ZTNTor. V 77.

[4] ślubować. Na Warmji pol. dziś jeszcze ślub kościelny = oddaw.

Szołtysa 2 razy obieraią w rok juxta Praxim tey wsi, tego powinni Zamkowey Zwierzchności prezentować y cum approbatione tegoz Szołtysa szynkę do Zamku oddać. W szkole swey ani czytanego kazania czytać nie powinni [1]. Czynsz 2 raty po 1193 zł., z karczmy Budy 20 zł. i... 3 zł. Ta wieś powinna Głowę dobrą na Wiśle ubić [2], tamy opatrywać [3] y sypać, gdzie trzeba, bo ich tak Prawo obliguie. Powinności tey Wsi: Siec kossami, 23 Ludzi z swoim Przystawą raz Łąki raz Jarzynę. Wozic dzień 1 siano, wozow 12. Takze Jarzynę 12 wozow przez 1 dzień.

1759 str. 52. Wieś Kokocko Holenderska. 27 Posiadeł za Przywileiem (bpa) Bokuma r. 1720 do lat 40 wydanym.... włok 48 includendo y freietę [4] włokę.... wolną rybitwę.... Tamy opatrować, głowy dobre na Wiśle trzymać.... Suma czynszu rocz. 2386 złpr. Z kempki złpr. 3. Powinności.... 2 kaczmarzy [5].

BIAŁOBŁOTHY.

fol. 48.

Ma włok 25. Z kazdego morgu daią po gr. 15. Na Pannę Marię Gromniczną fl. 375.

---

[1] OO. Misjonarze chełmińscy przyzywali nauczycieli innowierców do siebie, aby im przypominać prawa i obowiązki (congregatio scholmeistrorum haereticorum) i jeździli do szkół ich, aby mieć exhortationes de controversia. Diarium str. 236, 248. O obowiązku innowierców słuchania kazań katolickich ob. ZTNTor. IV 13–14.

[2] wsuwająca się w koryto Wisły tama, grobla kamienna. (Diarium 235). Dziś lud mówi: główka.

[3] o konieczności naprawy tamy wielokrotnie wiadomości w Diarium np. 19, 183, 119, 212.

[4] z niem. Freiheit, spolszczono: freta; oznacza tutaj zapewne rolę wolną od czynszu i szarwarku (Panske, Urkunden d. Komthurei Tuchel. 1911. str. 90 i 97). Na ogół oznacza Stadtfreiheit role miejskie po za murami miasta leżące, wolne od jurysdykcji zamkowej (Schmitt, Kr. Stuhm 129), zatem to samo, co Weichbild; por. także Panske o. c. 29, Märcker Kr. Thorn 97, Froelich Kr. Graudenz, Bender, Die ältesten Willküren d. Stadt Thorn w ZWG. VII 120, Schuch tamże XV 90 (»Amtsfreiheit«), Möller, Gerichtswesen in den preuss. Städten.... w Ztschr. Mwd. 21 str. 13. — Schlossfreiheit = terytorjum podlegające jurysdykcji grodu. (Schmitt, o. c. 136) i i.

[5] Sł. Geogr. IV 254 czerpie z Inw. 1757. — W r. 1535 bp Jan Kono-

1646 str. 27 toż samo.

1676 str. 92. Wieś Białobłota. Maią Przywiley od (bpa) Działyńskiego 1642 r. do lat 40. Czynsz jak wyżej. Kondycie maią według Kokoczanow, oprocz że im Piwa na swoią potrzebę robić nie wolno.

1723 str. 33. Wieś Błota czynszu daie 370 zł. Robią iak Kok. i Rożn., własne maią Budynki. Tym 3 wsiom trzeba dać piwa beczek 8. Nadto płacą jeszcze wraz z Mensem 213 zł. i 6 szynek.

1759 str. Wieś Błota włok 25 posiadeł 12. Przywilej 1724 do lat 40. Czynsz 375 zł. sera funt. 20, szynek f. 20.

1646 Białe góry włok 7 i morgów kilkanascie, powinności jak 1676 r.

1676 sir. 92. Wieś Białegury. Włok 7 y morgow kilkanascie, powinni dać według Przywil. na Pannę M. Gromniczną fl. 74 gr. 3. Do tego szynek f. 20, sera f. 20.

1723 str. 33. Błocczanie daią osobliwie z Gory Białłey 74 fl., 2 szynki, 20 f. sera.

1759 str. 54. Toż.

BIAŁŁYBOR GRUNCIK.

JEgo Mczi Xdzu Reszkowskiemu nadany [1]. Daie z niego według Przywileiu fl. 4.

1646 str. 27 v Białybor nazwany pod Grudziądzem, przy niem grunt, ktory trzyma Kotecki, dawa fl. 4. Na tym gruncie iest dworek. Tamze iest chałup dwie, w ktorech Lesni mieszkaią powinni boru doglądać. Z nich ieden na ordynaryi zamkowey. Drugi ma tam pewną sztukę gruntu, z ktorego powinien boru doglądać. W tym boru są barcie.

Olandrowie grudziąccy naimuią pastwiska plus minus fl. 20.

1676 str. 94. Białybor pod Grudz., przy nim z gruntu czynsz fl. 6. Tamże iest chałupa iedna, w ktorey mieszka Leśny.... boru tamtecznego dogląda, w ktorym Barci.

1723 str. 33. Biały Bor y Lesny do Zamku należy we wszelkich Dyspozycyach. Czynszu daie 12 zł. Przywiley ma od Bokuma bpa, przytym dobry dozor y pilność koło Boru.

---

packi odnowił przywilej na jedno z dwu szołestw wsi Kokocka (Wölky nr. 902).

[1] Stan. Reszkowski kanonik od 1609 r., później oficjał chełmiński, † 1624 r.

1759 str. 71 nn. Budynki Białoborskie Pańskie. Powinność P. Kierzkiewicza Lesniczego, ktory Podleśnego na swoiey ordynacyi y zapłacie chować, y sam codziennie z tymze Leśnym bor obiezdzać y w nim wszeakiey szkody y kradzieży osobliwie podczas sanny y wichrow oraz y w nocy przestrzegać y czuwać.... gdy potrzeba mieszkańcow Białoborskich do dozoru pociągać, aby niktory kupuiący czyli za kwitami biorący drzewo bez opowiedzenia się do Boru nie wiezdzał y bez cechowania y wyznaczenia drzewa nie ścinał przestrzegać, a takiego bez opowiedzy do Boru wiezdzaiącego y bez cechowania drzewo scinaiącego na siekierach y innych sprzętach zagrabiać, gdy kto dostanie kwit na choynę lub inne drzewo, aby iedno przy drugim w pień nie wycinał tylko gęstwę przerzedzał... owce sąsiedzkie, aby w tych mieyscach gdzie dopiero choyna młoda z ziemi wynika, nie bywały y oney nie przygryzały lub nasienia choynowego nie wygrzebywały... przestrzegać. Regestra Expensy wszelkiey z Boru pochodzącey iako to roznego drzewa choyny, gałęzi, stroiszu, chrustu, drągow punktualnie według kwitow takze Percepty za drzewo... trzymać y wpisać y oneż na kazdy S. Jan w Zamku składac, bez kwitu zamkowego lub assygnacyi nic z Boru nie wydawać i swoią wolą ani przedawać. Smolnik poki smołę palić będzie, aby tylko samemi karczami kontentował się....[1] czuwać. Barcie ktore się zdarzą na pozytek kosztem Zamkowym wyprawiać.... podbior z nich wiernie do Zamku oddawać.... chałupnicy takze y Lesny, aby z nikim konszachtów o kradzież z Boru nie mieli (ogień by w boru nie powstał).... sam z Leśnym iako Przysięgli, wiernym, pilnym bydz y według Przysięgi sprawować się....[2]. Białydwor w ograniczeniach Białoborskich trzyma Michał Leski chorąży malborski. Płaci kanonu rocznie 10 fl.[3].

---

[1] o smolnikach ob. Märcker Kr. Thorn 220 i Karasiewicz, Bory Tucholskie 1926 str. 52 n. (ilustr.), na Warmji Erml. Ztschr. 54 str. 740.

[2] przysięgę składali leśni i w starostwie tucholskiem (Fontes V 240 n.). — Sł. Geogr. I 197 ma tylko wzmiankę o Białymborze. Inwentarze dóbr bptwa chełmińskiego liczne zawierają dowody, że gospodarstwo lasowe było w nich prawidłowe, podobnie było w lasach kapituły chełmińskiej, biskupa płockiego (Plehn, Kr. Strasburg 262) i na Warmji; nie tak dobrze, zdaje się, w królewszczyznach (Plehn, l. c. i Maercker, Kr. Schwetz 78).

[3] w r. 1578 dał bp Kostka Plemięckiemu przywilej na Białydwór na lat 30 (Wölky nr. 1089). Słow. Geogr. I 198 o Białymdworze ma tylko wzmiankę.

WŚŚI DO PAPOWA NALEZĄCZE.

Papowo ma włok 37. Miedzy nimi Plebanskich 2. Successores Skalskiego trzymaią włok 4 szołtystwa y włokę 1 karczemną z ktory daie fl. 7 gr. 10.

Szawała trzyma włok 3, Doraza 3, Stybura 3, Młąnka 3, Prus 3, Gapich 3, Jarosz 3, Gapa 3, Francuz 3, Radzki 3. Powinni dawać na Śty Marcin od kazdy włoki fl. 1 gr. 10, Kapłunow 2, Gęś 1, Jaiec 20, owssa kor. 1. Gaiowego po gr. 20 fac. fl. 6 gr. 20. Szarwark odprawuią, czo potrzeba.

1646 str. 26. Gburow 5, pustych włok 12.

1676 str. 94. Włok 37 oprocz Folwarkowych. Successores Skalskiego 4 wł. perp. temp. bez czynszu, tylko Przystawę chować.... Kaczmarz Przywil. do lat 40.... Gburow za bpa Olszowskiego 4 teraz 1 przysadzony. Gburzy czynsz, kapł. gęsi, jaja, owsa, gajowe, »od pięci posiadeł fl. 3 gr. 10«. Szarwark. Chałup inszych 14. (kusznierz, kowal, owczarz, rybak Sewerynek Świec i ogrodnicy czyli zagrodnicy).

1723 str. 36. Opis folwarku. Porządek wsi (chałupy). Włoki osiadłe.... Skalskiego włoka odebrana na folwark, trzyma za przywil. wł. 2. Karczmarz za przywil.... Witek leman za kontr. — Gburzy 4 (czynsz, gęsi, jaj, kapł. owies, szarwark). Zagrodnikow (ogrodnikow) 6. Morgi zasiane Panskim zbozem; pieniądze, ordynarja. Rataje (pieniądze, ordynarja). Gburzy nie więcej jak 20 owiec na włokę.

1759 str. 152. Wieś P. Zaprawni wsi Papowa: Szołtys (prawo wieczne) Kaczmarz (do lat 40) i 3 inni. Budynki wieyskie. Powinność włócznych kontraktowych (6) włok 15 za iednym kontraktem[1] osiadaiących (czynsz, szarwark).... Powinność ogrodnikow 6 (morgi, deputat, robocizna). Str. 158: Powinność Rataiow (morgi, przysiewki, ordynarja, myto — orka, młocka). Owczarz na Pastwie Folwarczney 600 gromady chowa, (włoka, siano, piwo, owies, słodziny, urtować, nawozow przysposabiać; czynsz

---

[1] wspólne, solidarde kontrakty osadników wiejskich ob. także u Froelicha, Kr. Graudenz 1868 str. 31, 159, 349; Plehn, Kr. Strasburg 218, Ortsgeschichte 50, Görke, Privilegien der dörfl. Bevölkerung.... Kr. Flatow w Ztschr. Mwd. 56 str. 62 (poręczali jeden za drugiego właścicielowi wsi za czynsz gruntowy i wszelkie świadczenia).

280 zł.). Dannikow 5 (czynsz, szarwark tłuka, siać, ryć, kopać). Kowal.... Młynarz.... Mielcarz....[1].

WIEŚ FOLGOWO.

Ma włok 24. Philip trzyma włok 3, Domagała 3, Jąn 3, Gramatka 3, Sadowy 3, Zabłotny 3, Oborski 3, Kowal 3. Powinni szarwark iako w Papowie. Gaiowego dawaią fl. 5 gr. 10. Kaczmarz od szynku fl. 1.

1646 str. 26. Wieś Folgowo.... Gburow 4 po 3 wł.... Pustech włok 12, ktorech naimuią.... Miedzy temi gburami Kowal nie ma jeno 4 sprzęzaiu y Jarzyny nie ma. Szarwark odprawuią do Nowego dwora.... Str. 21. Na Folgowie na pustych włokach wysiał fol. papowski zyta ł. 1 kor. 36.

1676 str. 96. Gburow 3 (czynsz, kury, gęsi, jaja, owsa od włoki kor. 1). Powinność jak w Papowie.

1723 str. 45. Gburów 3 po 3 włoki (Domagała ma włok Gburskich 3 kupnych, za przywilejem 3). Robocizna, Czynsz, owies, jaja, gęsi, kapłony. Witek stary.... trzyma włok 3 za prawem (czynsz, gęsi, kapł.) Tenze trzyma 3 wł. puste, ktore trzymał Thomasz na Czwartnik posiane, y insze role puste, z ktorych Dzierzawcy oddaie snop czwarty....

1759 str. 171. Milencz za prawem do 30 lat.... Karczmarz.... Powinność Folgowianow kontraktowych za kontraktem 1754 r. włok 15....[2]

WIEŚ DUBIELNO.

Ma włok 43. Miedzy nimi trzyma P. Wlewski włok 3 1/2, Z nich płaci fl. 10. Pan Tylicki trzyma włok wolnych 3 1/2. Thęnze daie Rybitwi Młynski gr. 20.

Papała trzyma włok 3, Paluch 3, Błaszk 3, Mazur 3, Wyscz 3, Mikułka 3, Spychała 3, Lesny 3, Skonieczka 3, Broda 3, Niemiec 3, Wrobl 3. Powinni dani y szarwark iako wśśi

[1] Słown. Geogr. VII 850 powołuje się na Inwent. 1731. — Szczegółowe wiadomości o Papowie u Märckera Kr. Thorn 437 nn, na str. 675 przywilej dla miasta Chełmży na karczmę i 1 wł. w Papowie w r. 1616, na str. 680 nr. 82 przywilej na szołestwo z r. 1690.

[2] Sł. Geogr. II 395 opiera się na Inwent. 1759, dokładne podaje wiadomości o Folgowie Märcker o. c. 235 nn.

fol. 49. insze. Gaiowego wszyscy nemine excepto fl. 9 gr. 10. Od Pastwiska w Grzegorzu fl. 20.

1646 str. 26 v Wieś Dubielno.... Gburow 6, trzymaią po 3 wł.... Lesny lasu Grzegorza dogląda.... Pustech włok zostawa 17, ktore bywaią w naimie, drugie pozarastały.

1676 str. 98. Dobielno miewało przedtym gburow 12, teraz zadnego nie masz, jednakze są naiemnicy za kontraktami. — Leśny ma włok 2. Względem Leśnictwa przy lesie Grzegorz ma pułwłoczek wolny. Jeden z kontraktowych ma wywoz do Grudziądza korcy 20.

1723 str. 48. Włok posiadłowych 18, Pustych na Czwartnik 12.... 7 Danników....

1759 str. 177. Opis chałup.... Karczma.... Powinność kontraktowych za kontraktem (bpa) Leskiego 1754 r.... według ktorego kazdy gospodarz corocznie iednę włokę maiąc Posiadłową a inne włoki zdawna puste nazwane, czynszu z wł. posiad. fl. 12, a od pustych po fl. 15 płacić.... szarwark.... P. Elzanowski za Przywil. krzyżackim w Malborgu 1341 r. nadanym trzyma według tegoz Przywil. szołestwo wł. 4.... z tych włok urząd szołeski prowadzić, z mulktow trzeci grosz sobie otrzymywać powinien, lecz urzędu szołeskiego nie prowadzi, iako też y Przodkowie iego nie prowadzili, płaci czynszu fl. 15, kontryb.... Nosarzewski 3 wł. przywilej do lat 40.... Cała wieś Dubielno w ograniczeniu wsi Grzegorza w chrustach zdawna ma pastwiska [1]. Str. 183. Wieś Grzegorz do klucza papowskiego należąca 10 wł. Wysiew żyta kor. 224, jęczm. k. 39, wiertel 1, grochu k. 10, owsa k. 65, tatarki k. 1, siemienia inianego wiertli 3, rzepiku stuffow 4. Dworek. Stodoła. Szopa. Kurniki. — Budynki wieyskie Panskie. Powinność danników, ogrodników, owczarza (300 owiec). Antkowa wdowa z synem Michałem siedząca w Budzie chruścianey ma ogród z łączką. 2 komornicy. Lesny do pilnowania Gaiow Grzegorskich Budę chruścianną....[2] (pobory)

---

[1] stan gospodarczy Dubielna w r. 1438 ob. Schultz, Gesch. St. u. Kr. Kulm 315. — Sł. Geogr. II 189 opiera się na Inwent. 1740 i 1759. — Las grzegorski użytkowało seminarjum duchowne chełmińskie z fundacji bpów Leszczyńskiego 1651 (Wölky nr. 1173) i Małachowskiego 1680 (tamże nr. 1193). Bp. Alten Bokum dał 1721 T. Skomorowskiemu przywilej na 10 wł. w Grzegorzu do lat 40 (tamże nr. 1210). Sł. Geogr. II 889 ma tylko wzmiankę o Grzegorzu.

[2] o bardzo skromnym, nawet nędznym stanie ówczesnych zabudowań gospodarczych i stosunków mieszkaniowych zob. Plehn Kr. Strasburg

odbierając.... dniem y nocą, aby zadna szkoda y kradziez w Gaiu nie była, czuwać także, aby ci co ziezdzaią po chrust, w pień iedno przy drugim nie wycinali, ale tu y owdzie drzewięcia zostawowali dla wzrastania y konserwacji całości Gaiu pilnie przestrzegać.... obligowany.

WIEŚ ZYGARTOWICZE.

Ma włok 20. Z nich trzyma Jurek 2. Płaci z nich fl. 1 gr. 10. Kaczmarz od szynku gr. 24. Kuśnierz od ogroda gr. 10. Kuśnierz trzyma włok 3, Duray 3, Wach 3, Kutera 3, Cierpiałka 3, Siodmak 3. Powinni dąń y szarwark iako inszy. Gaiowego po gr. 20 fac. fl. 4.

1646 str. 26 v. Wieś Zegartowice.... Gburow 4, trzymaią po 3 wł. Zostawa włok pustych 8. Dura gbur nie ma ieno troie sprzęzaiu, zasiewku nie ma, budynki złe ma y Gnida gbur także.

1676 str. 97. Wszystkie włoki pusto leżą oprocz iednego posiadła, na ktorym iest Gbur Cierpiałka.... robi do Papowa iako y Papowianie ma wł. 3. Czynszu 4 fl. Gaiowego gr. 20. Owsa k. 3. Kapł. 6. Gęsi 3. Iaiec 60. Naiemnik z Owczarni, ktora iest dobra, ma kontrakt do Roku iednego. Ma mieć iedno posiadło, to iest włok 3, od ktorego powinien czynszu płacic fl. 30. Robi dwie niedzieli we Żniwa. Drugie wszytkie (włoki) obsiewaią na Pana, lecz na Czwartniki trzeba, aby one pokazali, bo Cierpiałka więcey sobie roliey przywłaszczał.

1723 i **1759** nie mają wzmianki[1].

WIEŚ TRZEBCZ.

Ma włok 33. Pan Trzebski trzyma 6 1/2. Z nich fl. 4 gr. 10. Kaczmarz od szynku gr. 24. Plebanskich włok 4. Do szkoły włoka 1. Pąn Święcicki szołtyskich włok 5 y sztukę roli pod Baierzęm. Z tego daie fl. 3 gr. 10.

Religa trzyma włok 3, Klescz 3, Krępy 3, Gwiazda 3, Tonieczka 3, Kaczmarz 3, Kubka 3, Niemiec 3, Kowal 3, Chromy 3, Janusz 3. Powinni dani y szarwark iako y inszy. Gaiowego fl. 7 gr. 10.

216 opis dóbr starościńskich Fijewa i Lisewa pod Golubiem i Märcker Kr. Thorn 88 nn. opis wsi kamelaryjnych toruńskich. Tamże 96 nn. wiadomości o stanie lasów toruńskich.

[1] o kanonji chełmińskiej fundi Zegartowice ZTNTor. V 82. — Sł. Geogr. XV 561 tylko wzmianka o Zegartowicach.

1646 str. 26. Wieś Trzebcz. Gburow 6, trzymaią po 3 włoki. Miedzy temi gburami czterech iest, ktorzy sprzęzaiu zupełnego nie maią. Pustech włok zostawa (liczba opuszczona). Folwarkowych włok 12.

1676 str. 74. Folwark Trzebcz. Budynki. Inwentarz. Sprzęty domowe. Str. 87. Wieś Trzebcz włok 33, plebanskich 4. Kraiewski 5 wł. za Przywileiem iure perpetuo (czynsz). Kaczmarz 1 wł. za kontraktem (piwo szynkuie, robi we zniwa, czynsz). Gburow 3 po 3 wł. (czynsz, gajowe). Insze włoki na Pana orzą y na Czwartnik daią. Chałupa Ratayska 1, Leśnego 1 za kontraktem, parowy pilnuie, chał. ogrodniczych 6, owczarska 1 z włoką.

1723 str. 72. Wieś Trzepcz. Budynki dworskie. Chałupy owczarza, zagrodn. kowala, ratajów, gburów 2 (obaj kontrakt.). Woytostwo Krajewczyzna nazwane, ktore od dwuset Lat za Przywilejem chodźi, teraz tego Woytostwa[1] iest Possessorem P. Kilinski, ktory według Przywil. Kanon do Zamku płacić powinien, także wszytką kontrybucyę. Sprzęt Domowy Folw. Obora Bydła Swini y Drobiazgu. Wysiew zboza: żyta łasztów 4 kor. 40. Lemański Zasiewek zyta na Kassandowskiey (= jedno z gburstw) 48 kor. Pszenicy k. 4. Owsa łaszt 1 kor. 50, Jęczm. kor. 40, Grochu kor. 4 wiert. 2, Pszenicy iarey kor. 4 wiertli 2, Lnu kor. 1. Ogrody zasadzone....

1759 str. 131 Wieś Trzebcz z Folw. et sortes nobilitares w sobie maiąca. Dzierżawcą 3 lata Nosarzewski. Folwark nowo postawiony. Inwentarz: Wysiew na Folw.: żyta kor. 253, Jęczmienia w oziminę kor. 14. Owsa kor. 107 1/2. Jęczm. kor. 31 1/2. Grochu kor. 7, Lnu kor. 1. W to pole (jarzynne) gdy się ozimina trafi, wychodzi żyta kor. 181. W polu ugorowym bywa kor. żyta 181. Puste włoki 1 na rodkach[2], druga nowina zwana (kor. żyta 39) w Polu pod Robaszką 2 puste włoczki (kor. żyta p. m. 12). Ordynarya y Zapłata czeladzi: Parobkow 3 Fornali 2, wolarz 1, pogoniaczy 3, (myto, żyta, owsa, jęczm., piwe, przysiewek, ubiór, obuwie, płótno). Dziewek 2, myta 20 fl. wszystka czeladź ordynaryę zwyczayną odbiera. Budynki wieyskie. Robocizna y Czynsz od włocznych Gospodarzy za 1 kontraktem osiadaiących[3], z ktorych kazdy corocznie czynsz z kazdey włoki fl. 20. Powinność 5 Dannikow (czynsz, robocizna). Powinność kaczmarza

---

[1] określenie to w inw. bpich zresztą nieużywane. Wójtostwem nazywano za polskich czasów, w 18. w., lemaństwo karbowskie pod Brodnicą, bo powiększone, półszlacheckie. (Plehn, Kr. Strasburg 49).

[2] Rudkach? (od »Rodeland« = las wykarczowany lub zdrobniałej Rudy [kruszcu]).

[3] wspólne, solidarne kontrakty, ob wyżej pod »Papowo«.

(czynsz; szarwark jak dannicy), owczarza (chowa owiec y na wychowke 400 bierze.... urtuje; czynsz 170 fl., tłuka), kowala, ogrodnikow (jak w Grzybnie), komornikow (jak w Unisławiu) [1].

WIEŚ STAW.

Do Papowa nalezała, teraz ią trzyma JEgo M X Fabiąn Conopacki Canonik Chełmiński [2].

1646 str. 26. Wieś Staw.... Gburow 3 trzymaią po 3 włoki.... Do kościoła kathedralnego z włok y ze Młyna daią czynszu grzywien pr. 40. Ci wszyscy 3 gburzy nie maią sprzężaiu zupełnego y zasiewku iarzynnego, takze y budynki złe maią. Pustech włok zostawa 7, ktorech naimuią z czynszu.

1676 str. 97. Wł. 21. Łoktowska 3 wł. Przywilej do r. 1683. Młynarska wł. 1, wolno jej piwo robić, gorzałkę palić na domową tylko potrzebę. Owce wolno chować. Powinność iey młyn dostawić. Wierzchowego na dobrym koniu wysłać, gdzie każą. Czynszu co rok fl. 6. Naiemnik Mikułka poddany, włok 3 do lat 3. (Czynsz, wywozu do Grudziądza kor. 40, szarwark we żniwa) Naiemnik Krawiec 3 wł. (czynsz). Kaczmarz. Powinność piwo, gorzałkę szynkować. (Czynsz, wywozu 20 kor., robota we zniwa). Młynarz 3 wł. Młyn wodny dobry. Daie z młyna zyta łasztow 2.

1723 str. 47. Wieś Staw. Chałup 5, kazda za swoim Przywilejem. Szołtys za przywil. włok 5. (Czynsz i inne powinności w przywil.) Mikułka za przywil. 3 wł. (czynsz, gęsi i kapłony). Dorabiała (także). Karczma za przywil. Młynarskie włoki.

1759 str. 175: Szołtys za prawem do 40 lat, także Łaski i Mikułkowa. Młynarskie włoki. Karczma. Ze wsi Stawu y Nowodworu za obesłaniem szołtysa Folgowskiego wszyscy Obywatele etiam Czeladz do Folgowa na słuchanie Wilkierza stawać powinni [3]. — Z 10 pustych włok 7 obsiewanych (czynsz, hyb., pogł.).

---

[1] 1728 r. dał bp Kretkowski Józ. Groszewskiemu przywilej na 8 włók w Trzebczu. (Wölky U.-B. nr. 1214). — O kanonikacie fundi Trzebcz zob. ZTNTor. V 83. — Sł. Geogr. XII 551 powołuje się na Inwent. 1731 r. i wizytę Strzesza (Fontes).

[2] był 1613–14 administratorem bptwa chełmińskiego.

[3] odczytywanie, zwykle raz do roku, wilkierza mieszkańcom wsi było obowiązkiem ogólnym szołtysów (Märcker, Kr. Thorn 106, Fontes V 209 224, 239 i t. d., Günther w ZWG. 48 str. 53 i i.).

WIEŚ DZIEMIANY.

Thakze trzyma Jego M X Konopacki. Poddani dawaią dani fl. 16 gr. 20 [1].

1646 str. 26 v. Wieś Dziemiany.... Gburow 2, trzymaią po 3 wł. Ci gburzy nie maią ieno po troigu sprzęzaiu y zasiewku iarzyny nie maią.

WIEŚ CHRAPICZE.

Trzymalą PP. Chrapiccy. Dawaią fl. 2 gr. 20.

1646 str. 27. Z Chrapic na S. Marcin daią czynszu fl. 2 gr. 20.

1676 str. 100. Chrapice wies szlachecka przy Papowie. Trzymaią onę PP Slachta, daią co rok fl. 2 gr. 20.

1723 str. 49. Wioska mała na Gościncu, pustki w niey wielkie. Mieszkańcy za Przywil. siedzą, wszyscy czynszu daią fl. 2 gr. 20 y posługę czynic zwierzności powinni. W tychze Chr. są włoki do ołtarza S. Anny kościoła Kathedralnego należące.... ale te trzyma in vim Provisionis sam J X Prebendarz cum consensu Zwierzchn. y tam reparuie.

1759 niema [2].

WIEŚ BLACHTA.

Thę trzyma Pan Skalski. Daie Funt wosku, 5 pieniędzy.

1646 str. 27 z Bliachty dawaią wosku funt, pieniędzy pięć.

1676 str. 100. Nowo dany Przywiley Witkowskiemu.

1723 str. 50. Wieś Blacht. Tu mieszkał Slachcic za Przywil. Bpim żadnego czynszu nie daiąc, tylko in vim Directi Dominii do Zamku daie funt 1 wosku y pleniąszkow 6. Drugi slachcic za Przywil. mieszka, daie czynszu fl. 1 gr. 6. Jeden z tey slachty deseruit, odebrano do zamku y chłopa osadzono.

1759 str. 79. Wioska Plachty.... leząca przedtym spustoszała, którą.... Paweł Piętkowski Kommissarz Bptwa Chełmin. y Burgrabia Starogr. ku-

---

[1] od r. 1651 odn. 1680 wieś ta należała do seminarjum duchownego chełmińskiego (Wölky U.-B. nr. 1173 i 1193. — Diarium domus Culm. str. 16, 100, 161, 296 [rps]). — Sł. Geogr. II 273 wzmianka o Dz. — Fankidejski, Utracone kościoły... 1880 str. 54. — Märcker, Kr. Thorn 221 nn.

[2] Sł. Geogr. I 642 wzmianka. — O kanonji chełmińskiej fundi Chrapice ZTNTor. V 83. — Märcker, Kr. Thorn 215 nn. 1511 bp Jan zatwierdza przedaż folwarku chrapickiego (Wölky nr. 791).

piwszy trzyma.... za Przywil. wiecznym ab.... Joanne Lubodzieyski Eppo 1556 niegdy P. Stan. Skalskiemu Burgr. Pap. wiecznemi czasy in feudum zaprzedaną Prawem Chełminskim nadaną...[1]. Konnego żołnierza stawić et in vim recognitionis dominii... corocznie 2 zł. pr. hybernę, pogłowne, tacę...

JEZIORA DO PAPOWA NALEZĄCE. fol.

Jezioro pod Chełmzą Głęmboczek ktore JEgo M X. Offi- 50.
ciał Chełmzynski uzywa za prawęm swym.

W Papowie jezioro. W Folgowie jezioro. Młynsko jezioro.

1676 str. 92 wymienia jeszcze jezioro Chełmiankę pod Starogrodem, jez. w Trzebczu, Fulza i Kobyla woda (w Papowie), jez. watlewskie.

MIASTO CHEŁMNO.

Powinno dawać funt wosku pięć pieniędzy. Rękawicze in recognitionem Dominii.

Od rzeznikow iako się kiedy dostanie.

Targowego połowiczę Zamek a połowiczę Miasto bierze[2].

Roga od Młyna Konskiego[3] do Zamku bez Macy słody mleć powinięn y dawać na rok dani fl. 3 gr. 10.

Tęnze od Rybitwi czert[4] Męndel y fl. 2.

Kaduki[5] gdzie się traffią Na zwierzchność przychodzą. Na Jarmarkach ktore bywaią cztery razy do roku od wozow po gr. 1 biorą. Tho iest od szotow[6] Sukiennikow y kto co-

---

[1] Przywileju tego Wölky nie podaje. — Bp Lubodzieski rządził diecezją 1551—62. — W Sł. Geogr. I 245 tylko wzmianka o Blachcie.

[2] Märcker Kr. Thorn 55 i Kr. Schwetz 139 identyfikuje targowe i łopatkowe.

[3] nazwa stąd, że kołem młyńskiem obracał koń; istniał już 1478 (Schultz, Stadt Kulm im Mittelalter w ZWG. 23 str. 17 i 82. Ob. także niżej pod Chełmża. Młyn koński był także w Preuss. Mark (ZWG. IV 125).

[4] ryby karpiowate, po niem. Zerte (Erml. Ztschr. 1881 str. 301 nn.).

[5] spadki bezdziedziczne i beztestamentowe. Por. Gloger Encykl. Starop. II 302; Bär, Kadukrecht der Stadt Danzig (ZWG. 51 str. 21 nn.).

[6] o Szotach, kupcach i handlarzach, zob. Gloger, Encykl. Staropol. IV

kolwiek przywiezie. Czo za się Na sobie przyniesie tho iest czo krupki [1] noszą po pułgroszku.

Garncze do Garnczarzow biorą Miasto Targowego.

Winy ratione homicidiorum vulnerum Wergielt podług występpku trzecią część do Zamku [2].

Komornicy z Miasta powinni dzień 1 na tłukę we zniwa o strawie Panski.

Niedźwiecki Lass Mieszczanie ze Swiecia trzymaią. Z tego Lassu y Przewozu daią fl. 300 [3].

1676 str. 93. Z Niedźwiedzia y Przewozu daią Chełmnianie na S. Marcin fl. 350. Cisz in recogn. Domin. Rękawice y funt wosku, pieniąszkow 5. Od Rzeznikow na Wolnicy [4] łopatki się biorą, Pana wolno Zamkowe bydło bić y przedawać w mieście. Z Jarmarkow Targowe. (Winy, Młyn Koński, Komornicy jak 1614). Kierę [5] powinni P. P. Chełmianie odprawować przy widzu Zamkowym y rachunki co za kontentatie daią Oekonomowi albo in defectu Oekonoma staroscie. Rybacy Brzegowego [6] daią fl. 20. Czynsz daią Łososia y Cert [7] kopę. Brzegowego gdy szkuty na zimę staną.

---

336 Schmitt, Kr. Stuhm 133, Märcker, Kr. Schwetz 51 n., Froelich, Kr. Graudenz II 166, Döhring w Ztschr. Mwd. 49 str. 31 tamże 35 str. 58; 52 str. 66. Lengnich, Gesch. Preuss. Lande V 79, VI 104, Wisła XI 516 i i.

[1] krupy, kasza.

[2] nawiązka, kara pieniężna za przypadkowe zabicie lub skaleczenie (por. Kujot Opactwo 448, Schultz. Stadt Kulm im Mittelalt. w ZWG. 23 str. 57 i 243 (praktyka sądu chełmińskiego); rozpr. Strützkiego w Ztschr. Mwd. 9 str. 7, Gloger, Encykl. Starop. III 256 i i.

[3] Schultz, Gesch. d. Stadt und Kr. Kulm 315 nn. — Märcker, Kr. Schwetz 141.

[4] dawne słowo oznaczające rynek, por.: plac Wolnica w Krakowie.

[5] kiera lub kiza wybór radnych miasta (Wölky, U.-B. str. 314, 754. — Wernicke, Gesch. d. Stadt Thorn I 330. — Schmitt, Kr. Stuhm 134. Märcker, Kr. Schwetz 90, 94, 128 i i.

[6] brzegowe = opłata także za złożenie drzewa już spławionego na brzegu rzeki (Sł. War.) — W Rusinowie (Russenau, pow. kwidzyński) pobierano »Ufergeld« za kupione na nizinach a Wisłą spławione zboże 1724 (Mwd. Ztschr. 35 str. 56).

[7] ryba karpiowata.

1723 str. 19 M. Chełmno Ludzi Podmurkow Komornikow podług swieżego Dekretu w zniwa sierpem o zamkowey strawie posłać wszytkich y maią przez dni 2 robić trzeba ich conscribere zawczasu ale iuxta praxim meliorem 12 zł. daią z kamlaryi ieżeli Zamek starogr. chce, bo ci Ludzie wzwyz pomienieni małą robią a wiele ziedzą, dla tego naiąć Ludzi za te Pieniądze, ktorzy robić dobrze będą, iako to probatum.

1759 str. 69. Mto Chełmno płaci do zamku starogr. kontryb. żołn. t. j. pogłowne i hybernę fl. 4564 gr. 6 włącznie honorarjum deputackiego. Młyn koński, targowe, łopatkowe (zł. 1 od bydlęcia) jak wyżej. Decymacya z m. Chełmna od wyprzedaiących dobra swoie z Prowincyi Pruskiey wynoszących się tudzież sukcessye odbierających t. j. 10-ty grosz od takowey summy do zamku należy.... Kaduki do zamku należą. Fiszkał przysięgły ktorego X. Biskup naznacza, spraw Fiszkalskich pilnować, excessow wszelakich w mieście przestrzegać, excessantow pro poenis w miescie przypozywać, mulkty[1] decymacye, kaduki y inne do tego Fisco należące akcydensa odbierać, a z tych wszystkich akcydensow za prace trzeci grosz sobie zatrzymywać, Prawa.... XX. Biskupow.... Dekreta, komissye...., aby w swoiey zostawały obserwancyi i exekucyi doglądać....[2]

KĘMPY.

Kępmy Jedwabna y Lachowka, z nich daią fl. 7.

Z Swini Kępmy daią fl. 12. Thamze ze Swini Kępmy Naymuią rybitwi Z ktory dawaią czert według vmowy. Łossośśi thakze y fl. 2.

Od Przewozu Topolinskiego fl. 20 Alternativis annis z P. Konarskim Chorązym Pomorskiem[3].

Z Kęmp na Wisle fl. 2. Z Kępmy pod Vściem fl. 4.

---

[1] kary pieniężne.

[2] o Chełmnie monografie: Schultz, Gesch. der Stadt und des Kreises Kulm. 1876 i Stadt Kulm im Mittelalter w ZWG. zesz. 23, Słow. Geogr. I 560 nn., Wölky, Urk.-Buch.

[3] Samuel syn również Samuela († 1608), później wojewoda pomorski, następnie malborski (Niesiecki-Bobrowicz, Herbarz V 185).

fol. 51. MIASTO CHEŁMZA.

Powinno dawac z włok 75 fl. 112 gr. 15. Z Bud fl. 4 gr. 2. Pissarz Mieyski od sztuki roli nad Głęmboczkiem gr. 5. Powinni czassu zniwa komorniki do Papowa wyprawic. Młyn Konski winni kamięnie słodowe y oskardy. Przed młynęm domek młynarzow.

Odinetus Perrenot[1] C. y Off: C.[2]

Joan Kucborski[3] Epus Culmen Pomesan (Pieczęć biskupia)[4]

Fabian Conopacki[5].

1676 str. 93. Daie z włok 65 z kazdey po fl. 1—15 na S. Marcin fl. 67 gr. 15, do tego od kazdey włoki owsa kor. 2. Od ogrodow czynszu na szkołę Farską w Chełmży fl. 1 (6?) gr. 20. Od bud płacą na S. Marcin fl. 4 gr. 20. Od gory nad Głębokiem gr. 5. Powinni podczas zniwa wyprawic komornika kazdego na Tłokę do Papowa na 1 dzień o Panskiey strawie. Młyn Konski, do ktorego z Zamku Starogr. kamień kupuią, macę słodową, ktora przed woyną czyniła Zamkowi plus minus łasztow 3.

1723 str. 33. M. Chełmza ma włok 74. Z tych OO. Franc. trzymaią wł. 10[6]. Z tychze kaznodzieyskich wł. 4. Miasto płaci dani Pańskiey z włok 60, z włoki fl. 1 gr. 15. Z pewney gory nad Głembokiem gr. 5. Ci daią owsa na kazdy rok 2 łaszty. Daią także zamkowi Starogr. mace słodowe, za co im zamek daie kamień słodowy do młyna końskiego[7]. Summa Summarum 141 zł. 15 gr.

---

[1] rodem z Dijon we Francji, kanonik chełmiński już 1594, oficjał 1601 — † 1615.

[2] = kanonik i oficjał chełmiński.

[3] był biskupem 1614—24.

[4] w tarczy h. Ogończyk, nad hełmem kapelusz biskupi z sznurami i kutasami. Legenda: IOANNES KVCBORSKI... EPISCOPVS CVL ET POM Forma eliptyczna o średnicach 30 i 23 mm.

[5] kanonik chełmiński od 1601, 1613—14 administrator bptwa chełmińskiego, † 1619.

[6] Fontes VI 39.

[7] Skąd zamek kamienie młyńskie do młynów sprowadzał, niewiadomo; do młynów w Prusiech książęcych sprowadzono je na Królewiec

1759 str. 182. Z włok 60 kanonu[1] do Papowa corocznie z włoki a fl. 1 gr. 15 = 90 fl. Z kazdey wł. po 2 kor. owsa = 120 kor. Płużne Illmo Capitulo Piwowarzy Chełmżyńscy[2] od kazdego waru piwa y od warow extrowych Radzieckich in vim macy słodu 1 ½ korca miarę strychową do Papowa. Rzemieślnicy y komornicy we żniwa o Pańskiey strawie na Papowie tłuki 1 dzień odrobić lub też za tę robociznę fl. 24 zapłacić powinni. Targowe, Łopatkowe[3], mulkty Fisco w miescie przysądzone, decymacye od wyprzedaiących się, kaduki[4] gdy się trafią Fiszkał Chełmżyński według Instrumentu swego ab Illmo Leski Eppo wydanego wybiera y z tego wszystkiego za Prace Fiszkalskie trzeci grosz sobie zatrzymuie. Targowego zaś połowa miastu a połowa Zamkowi należy. Pogłownego y hyberny do Zamku Starogr. rathatim według Taryffy zł. pr. 918 gr. 25 wypłaca. Jezioro Głembok do Papowa należy. Mieszczanie z Chełmży trzymali płacąc arendy za letnią y zimową rybitwę na rok fl. 30.

1676 str. 93. Miasto Świecie daie z włok 4 przy Niedźwiedziu za rok na S. Marcin Pieprzu kamień.

1723 str. 33. PP. Swiecczanie z Łąk Pieprzowe nazwanych daią na S. Marcin Pieprzu kamień.

1759 str. 69. Dawniey 4 wł. lasu i 22 morgow łąki (przywil. z r. 1424) trzymali i z tego 2 funty pieprzu wydawać powinni byli teraz 1 kamień pieprzu do Starogrodu. Łąka teraz do X. X. Missyonarzy należy[5].

---

z Pirna w Saksonji (Rietz, Beitr. zur Gesch. des Müllergewerbes i. Herzogth. Preussen vom 16. bis 18. Jahrh. w Ztschr. Mwd. 55 str. 6, 11, 15). Do młynów w okolicy m. Złotowa sprowadzano kamienie młyńskie z Leszna (Goerke w Ztschr. Mwd. 56 str. 33 nn. Inwentarz dóbr orneckich na Warm. z 16 w. wymienia »ein Reinscher Mühlstein«, ale niewiadomo, czy to kamień z miasta Ryna w Prus. Książ., czy też znad rzeki Renu. Zdaje się, że i w Prusiech wyrabiano kam. młyńskie. Ob. pracę Steffena, Das ländliche Mühlenwesen im Deutschordensstaat w ZWG. 58 str. 76 n.

[1] czynszu.

[2] o cechu piwowarów chełmżyńskich ob. Märcker, Kr. Thorn 145.

[3] podatek w łopatkach bydlęcych od mięsa na targ przywiezionego (Sł. War.).

[4] schedy bezdziedziczne i beztestamentowe. — Mapa dóbr biskupich położonych około Chełmży ob. Märcker K. Thorn, dodatek. Tamże 133 nn. monografja mta Chełmży. Sł. Geogr. I 569 n.

[5] Wegner, Ein pommersches Herzogthum.... Posen 1872 II 90 i 379 n. Märcker, Kr. Schwetz 141 i 394 n. Diarium Congr. Miss. Domus Culm.

1676 str. 94. Olandrowie Grudziąscy naymowali przedtem Pastwisko, dawali z niego plus minus fl. 20. Teraz nie naymuią. Pusto lezy. Z lassu Brzezinskiego powinno dać wosku funt. — Starostwa daią: Z Golubia fl. 120. Z Radzina fl. 100. Z Pokrzywna fl. 70. Z Kowalewa fl. 40. J M X. Biskup z Prowentow Biskupstwa pro necessitatibus et fabrica Cathlis Ecclesiae powinien dawać 2 części iako wschod podaie a W. Kapituła przykłada się w części trzeci [1].

(rps. str. 19). Kamień = piąta część centnara (Märcker o. c. 30). Czynsz często pieprzem uiszczano np. Voigt, Gesch. Preussens VI 663 n. Märcker, Kr. Thorn 13. 14. 216 komturstwo kowalewskie (Chrapice), Wölky nr. 289 (Bierzgłowo). Westphal, Klosterterritorium (Pelplin) 100; Kujot, Opactwo 55, Cod. Dipl. Warm. III 55 (wieś Lenzen), Ztschr. Mwd. 35 str. 55.

[1] ZTNTor. V 111. -- Inwent. bptwa Chełmiń. 1646 k. 14 v.

DODATEK I.

(ARCHIWUM BPIE V 18.)

INTRATA BISKUPSTWA CHEŁMIŃSKIEGO W R. 1737.

	złote	gr.	żyto	jęczm.	owies	gęsi	kapł.	jaja	szynki	sery
Starogród z wsiami	7572	24	60			40	123	440	12	6
Kijowo	1084				2½	6½	13	100		
Trzepcz	710									
Grzybno	1220		80			5	10			
Unisław	831				2		4			
Papowo	3273					6	21			
Cymbark) Prusy (	20									
Grzegórz	16									
Sitno	1629	6	60		30					
Płowąż	1068	5	41	2	3					
Lubawa	333	23	słód	150						
Fijewo	1473	6	151	46	46	20	94	400		
Gierłoż	600	20	6	12	11	5	22	100		
Byszwałd	1221	5	32½	65	59½	21	136	400		
Lubsztyn	275	10	5½	11	3	4	25	80		
Wałdyki	218	25	7½	15	14	7	28	140		
Wiśniewo	1	9	1	2						
Grabowo	1	9	10	20						
Tynwałd	2053	10	127½	63	49½	19	109	310		
Gutowo	881	3	118	36	21	11	44	220		
Hartowiec	1529	18	22	44	12	6	47	200		
Mroczno	649		45	10		1	1			
Tylice	771	29	19½	39	31	7	42	120		
Wsie szlacheck.	13		128½	159	10					
Białybór	6									
Chełmża	90				120					
Summarjusz	27371	22	915	672	414½	158½	739	2510	12	6

DODATEK II.

(ARCHIWUM BPIE V 18.)

BYDŁO ETC. I WYSIEW NA KORCE BISKUPSTWA CHEŁMINSKIEGO 1737 R.

	włóki	woły	krowy	młode bydło	konie	świnie	gęsi	kury y kapłony	kaczki	indyki	żyto	pszenica	jęczmień	groch	owies	tatarka vel gryka	len vel konopie	źrebce	rzepik
Starogród		40	7	10	14	27	53	59	56	40	316 1/4	80 2/4	163	21	250	1 1/2	2	5	
Bulzowo.....			17																
Kiiowo dzierżawa		10			10	27	10	10											
Trzepcz „		9	2		6	15	16	15	10										
Grzybno „		16	6		11	9	11	10	11	6									
Unisław „		13	2		7	9	12	7	7	2	242 1/4	108 2/4	85 1/4	17 1/4	105 2/4	1 1/4	l. 1 k. 2		1
Papowo „		19		6	9	12	22	22	9										
Nowydwor f. do Papowa		10				8	19	29	7										
Sitno dzierżawa..		1		2	8	17	35	48	48	11									
Płowąż „		1		3		10	21	39	20		577	46	31	13	115	gr. 1 1/2	1		
Tylice		1				20	6	5			151 2/4	1	43 3/4	10	422 1/4	2 2/4	l. 5 k. 1/2		
Lubawski Zamek		7	15	5	4	43	44	48		16								3	
Fiiowo											218		71	15	191		l. 4 k. 1		
Byszwałd dzierżaw.		1	5	3		35	47	46	9	26	218		51	11 2/4	110		1		
Gierłoż folw. do Zamku		3	21	7		1	28	16		26	46		22 2/4	4 2/4	59		l. 1 k. 1/2		
Lubsztyn dzierżaw.		3	1	3		15	11	11	11	4	77		24	5 3/4	104	2 2/4			
Tynwałd „		12	5	7		11	10	7		6	738		58	12	405	7	3 1/2		
Gutowo			2	2		8	19	8	24		111		32 1/2	6	138	8	2 1/2		
Hartowiec do Zamku Lub.		1	4	2	4	11	24	22	15	16	114 2/4		27 2/4	8	112 2/4		l. 1 1/4 k. 2/4		
Mroczno dzierżawa		25	3	2	3	22	19	19			117	1	14	4	111	2 1/2	l. 1 k. 1/2		
Sumarjusz		172	87	53	76	297	403	421	227	147	2526 2/4	237	623 2/4	38	1823 2/4	28 2/4	26 2/4	8	1

DODATEK III.

(ARCHIWUM BPIE V 30 STR. 465 n.)

Skarbiec przy kosciele Starogrodzkim dla konserwacyi Xiąg y innych Dokumentow do Zamku Starogrodzkiego należących dysponowany, w ktorym Xięgi starodawne (tudzież Akta Dekretow y roznych Tranzakcyi do Dobr Biskupstwa Chełminskiego reguluiących się) iakie się ad praesens znayduią w ten sposób są opisane

Xięgi z Zamku Lubawskiego przeniesione y w tymze skarbcu ulokowane.

Greckie.

Lexicon Graeco Latinum. Biblia novi et veteris Testamenti cum Praefatione Philippi Melanchthon. Polibii Historiae Graecae et ex Graeco Latinae. Flavii Josephi antiquitatum volumen 1 mum. Herodotus. Aristotelis opera. Platonis opera. Ensebii et Iustini volumen. Ensebii volumen 2-dum. Basilius. Ejusdem volumen 2-dum. Plutarchus. Plutarchus. Homeri volumen 1 mum. Ejusdem volumen 2 dum Ejusdem volumen 3 tium.

Łacińskie.

1. Institutiones Linguae Graecae Dictionarium Syro-chaldaicum, Chaldaica Grammatica, Grammatica Hebraea. 2. Latina ex Graeco interpretatio Evangelii Benedictus avias montanus Hispalensis volumen primum. 3. Libri Moysis cum textu Haebraico, Graeco et Latino cum paraphrasi Chaldaica volumen secundum. 4. Josue et sequentium librorum sacrorum volumen tertium. 5. Isaiae et sequentium volumen 4 tum. 6. Esdras et sequentium simile volumen 5 tum. 7. Novum Testamentum cum simili textu volumen sextum. 8. Hieronymi in proverbio commentarius. 9. Ejusdem opera volumen tertium. 10. Ejusdem lucubrationes Tomus 10 mus. 11. Divi Basilii magni homiliae. 12. Ejusdem Homiliae. 13. Divi Gregorii magni opera. 14. Ejusdem commentaria et homiliae. 15. Decretum Gregorii lacerum. 16. Gregorii Nazianzeni opera. 17. Sancti Ambrosii officiorum libri. 18. S. Augustinus de Civitate Dei. 19. D. Cyrilli opera. 20. S. Joannis Chrysostomi homiliae volumen 1 mum. 21. Ejusdem sermones volumen 2 dum. 22. Ejusdem commentaria in Joannem volumen 3 tium. 23. Ejusdem Homiliae. 24. Liber de scriptoribus Ecclesiasticis Joannis de Tritlenchem abbatis spanchemensis. 25. Joannis Goporii Becani opera. 26. Origenis commentaria in novum Testamentum. 27. Ejusdem commentaria in Genesim. 28. Theophilati commentaria in Mathaeum. 29. Caietanus in 2 dam 2 dae S. Thomae. 30. Sacra Bibliotheca SS. Patrum Liturgiarum volumen. 31. Ejusdem tomus

3 tius. 32. Ejusdem tomus 6 tus. 33. Sirii volumen 1 mum de vita Sanctorum per Martium et Aprilem. 34. Ejusdem volumen 2 dum per Ianuarium et Februarium. 35. Platonis opera. 36. Plutarchi opuscula moralia. 37. Ejusdem in vitas virorum Illustrium. 38. Homeri Iliades (!). 39. Ejusdem volumen 2 dum. 40. Speculum Juris Gvilhelmi durandi. 41. Cathalogus gloriae mundi. 42. Annales Ecclesiastici Baronii tomus 2 dus. 43. Flavii Josephi antiquitatum. 44. Ludovici vives opera. 45. Plinii 2 di Naturalis Historia. 46. Particiononum (?) Theologicarum Liber 1 mus. 47. Geographi volaterani. 48. Institutiones de cognitione Dei. 49. Prisciani Opera Grammatica. 50. Liber de proprietatibus rerum Bartholomaei Anglici. 51. De exemplis et similitudinibus rerum volumen. 52. Sebastiani Munsteri cathalogus regum Juda. 53. Historia Xonophontis de Cyro rege Persarum. 54. Julii Scaligeri pars voluminis lacerati. Szupargaryat niemiecki.

Wszystkie te Xięgi w dawnych czasach tytuły maią powydzierane, niektore y w przodku karty maią wydarte, niektore w oprawie poruynowane y podarte, z ktorych kilka iest bez oprawy.

INDEKS.

I. MIEJSCOWOŚCI.

Babska Łąka 123.
Bajerze 133.
Białegóry 113, 128.
Białobłoty **127.**
Białybór 113, 114, 118, **128**, 129, 143.
Białydwór 129.
Bienkowka 113, **123.**
Blachty (a) 117, **136.**
Błota 113, 114, 128.
Borówno 113, 118, **119.**
Brodnica 1, 97.
Bulzówka (Bulzowo) 104, 105, 113, 116, 144.
Byszwałd 20, 23, **36**, 41, 43, 143, 144.

Chełmianka 105, 113, 114, 137.
Chełmno 102, 105, 108, 113, 118, 121, **137.**
Chełmża 67, 68, 113, 126, **140**, 143.
Chrapice **136.**
Cymbark 90, 91, 143.
Czartowiec ob. Hartowiec.
Czerlino 26.

Dąbrówka 118, 121, **122.**
Dębowałąka 104.
Dębień **64**, 65.
Dorposz 112.
Drwęca 34, 74, 76.
Drygały 48.
Dubielno 110, **131.**
Dziemiany **111**, **136.**
Dziwak 104.

Elbląg 37, 39, 40, 43, 47, 50, 57, 59.

Fijewo 1, 2, **17**, 35, 38, 39, 46, 70, **102**, 133, 143, 144.
Folgowo 109, 110, **131**, 135, 137.
Foluszek 70, 71.
Frombork 108.
Fulza 137.

Gaj Gutowski 28.
„ Kozieniec 26.
„ miejski, lubawski 32.
„ Rumieński 28.
Gdańsk 26, 28, 35, 37, 38, 39, 47, 59, 98, 108.
Gierkowo 122.
Gierłoż **22**, 23, 41, 60, 62, 70, 75, 143, 144.
Głęboczek 137, 141.
Głębokie 140.
Głowacz 73.
Gniew 97, 98.
Gogolin 116.

Goldbach 69.
Golub 1, 133, 142.
Grabacz 55, 72, 73.
Grabowo 44, 46, 62, 143.
Grądy 56, 66.
Gronowko 73.
Gronowo 29, 31, 56, 57, 66, 73, 74, 76, 77.
Grudziądz 39, 43, 46, 57, 79, 80, 81, 83, 96, 112, 128, 132, 135.
Grzegórz 118, 132, 143.
Grzybno 124, 143, 144.
Gutowo 22, 27, 28, 52, 53, 54, 55, 71, 72, 76, 143, 144.
Gzin 122.

Hartowiec, Czartowiec 20, 29, 33, 51, 52, 55, 56, 63, 65, 66, 73, 76, 114, 143, 144.

Jastrzębniki 122, 123.
Jedwabka 55.
Jeglia 55, 56.

Kaczeniec 110.
Kałdus 113, 114.
Karbowo 134.
Kaszuba młyn 70.
Kazanice 38.
Kępy 139.
Kiełp 113, 118.
Kijewo 107, 113, 116, 122, 124, 143, 144.
Klimuntowo (Klimkowo) 80, 83.
Kobyla woda 137.
Kokocko 113, 126, 128.
Kołodziejki 46, 62, 70.
Kopaniarze 66.
Kostkowo 29, 30, 49, 55, 56, 66.
Koszelewki 73.
Kowalewo 142.
Kowaliki 46, 67.
Królewiec 140.
Krzemień 105.
Krzywa 64.
Kwidzyn 37, 98.

Lachówka 113, 139.
Lesiak 28, 53, 71, 72, 74.
Leszno 141.
Lichota 69, 70.
Lidzbark 67.
Lisewo p. Golubiem 133.
Lubawa 1, 2, 22, 24, 31, 33, 35, 39, 47, 68, 74, 84, 114, 115, 143, 144, 145.
Lubstyn 25, 46, 47, 48, 49, 75, 143, 144.

Łacha 59.
Łąkorz 84.
Łążyn 22, 50, 51, 71.
Łunawki, Łunawy 116.

Malborg 97, 132.
Mazury 39, 48.
Mieliwe 74.
Mierzyn, Mierzynek (ob. Klimkowo) 83.
Michałowska Ziemia 39.
Milenko 73.
Mirakowo 82, 83, 84.
Młyńsko 137.
Mroczenko 31, 58, 76.
Mroczno 57, 65, 72, 74, 143, 144.
Mszano 94, 113, 114.
Myśliwiec 93, 96, 97.

Naguszewo 65.

Nelbark 122.
Niedźwiedź n. Wisłą 138.
Nowawieś **56**.
Nowe 97.
Nowemiasto 67.
Nowydwór **110**, 135, 144.

Olszan młyn 71.
Olsztyn 98.
Omule **48**, **63**.
Ostrówek 113.
Ostrowite 84.
Otówko jezioro 91, 92.

Pałka młyn 69, 70.
Papowo **130**, 136, 137, 141, 143, 144.
Pirna 141.
Pluskowęsy 76.
Płock 129.
Płowęż **77**, 81, 143, 144.
Pokrzywno 142.
Pomierki 46, **62**, 69, 70.
Prątnica **49**, 61.
Prusy 143.
Przesłoć, Przesłotka 59, 60, 74.
Pszanica struga 62.

Raczek 36.
Radzyn 1, 6, 98, 142.
Robaszka 134.
Rogóźno 1, 6.
Rożental 38, **42**, 70.
Rozgarty 35, 93, 94.
Rożnowo 113, **125**.
Ruda (Milewska) 66, 72.
Rudnik 72.
Rumian 27, 28, **53**, 55, 64, 65, 66, 72, 73, 74.
Rumienica 28, **52**, 55.
Rusinowo 138.
Rybienko 73.
Rybno **54**, **65**, 73.
Rywałd, Rywałdzik **82**.

Sicienko 94.
Sitno 90, 91, **92**, 93, 143, 144.
Sosnówka 113, 116.
Starogród 1, 5, 33, 92, 96, **97**, 102, **112**, 113, 114, 118, 122, 141, 143, 144, 145.
Staw 110, **135**.
Sugajenko 46.
Sugajno **67**, 68.
Surowa Kepa 116.
Szczepankowo 46, **63**.
Szczuplinki 73.
Świecie 141.
Świnia Kępa 113, 116, 139.
Świniarzec 46, **64**, 73.

Tannenberg ob. Jeglia.
Tarczyny 46, **66**, 73.
Targowisko 22, **60**, 76.
Topólno 123, 139.
Toruń 37, 40, 47, 59, 98, 118, **122**, 124, 133.
Truszczyny 46, **64**.
Trzcin 57.
Trzebcz 111, **133**, 137, 143, 144.
Tuchola 129.
Tuszewo **61**.
Tylice **30**, 41, **59**, 67, 143, 144.
Tyliczki 46, **67**, 74.
Tynwałd 2, **20**, 33, 47, 49, 50, 57, 60, 70, 74, 143, 144.

Unisław **105**, **120**, 124, 143, 144.
Uście 139.

Wałdyki **45**, 143.
Wałtorowo, Watorowo 113, **115**.
Warmja 129.
Warszawa 37, 48.
Wasiołki 66.
Watlewo 137.
Wąbrzeźno 35, 40, **84**, **91**, 96.
Wąs 57, 58, 72.
Wel 59.
Wery 66, 73.
Weśrednik 123.
Wisła 113.
Wiśniewo 46, **63**, 143.
Włocławek 108.
Wymiary Górne i Dolne 116.

Xięstwo (=Pr. książęce) 55.

Zacharczyzna 84.
Zajęczki 63.
Zakurzewo 26.
Zarybienek 55, 73, 74.
Zegartowice **133**.
Zgniłobłoty 93, **95**.
Zielkowo 24, **40**, 59, 69, 70.
Złotowo 22, **46**, 68, 70.
„ (za Chojnicami) 108, 141.
Zwiniarz, Swiniarz **51**, 52, 71, 73.

Żabieniec 73.
Żołwica 105, 119.

II. OSOBY.

Abram 45.
Achacy 68.
Aleksander król pol. 102.
Artowski 63.

Babecki 67.
Baczek 55.
Baier bp chełm. 40, 46, 116.
Banda 52, 53.
Barcz **43**.
Bartel 59, 118.
Bartkowski 53.
Bartnik 45, 52, 58, 124.
Bąk 52.
Benik 39.
Bendyk 42, 43.
Benke 43.
Bieniek 54, 94.
Biernat 45, 57.
Błaszk 36, 47, 48, 59, 131.
Bociąn 36.
Boiarzynowski 60.
Bokum (Alten Bokum) bp. chełm. 104, 126, 127, 128.
Borkat (Burkat, Borchart) 38, 42, 49, 123.
Borustowski 29.
Boryło 54.
Borzuch 50.
Brama 48.
Brazgała 45.
Broda **131**.
Broniewski 52.
Brosk 48, 50.
Brossymon 35.
Brykała 58.
Brzeżek 114.
Brzoza 36.
Bubay 58.
Buczkowski 94.
Bugiel 118.

Bulza 114, 118.
Buza 120.

Caliś 38.
Casper 39.
Chłopina Sowka 59.
Choiński 95.
Chołasta, Chołsta 48, 60.
Chrapicki bp 60, 68. Szlachta 136.
Chromy (Hromy) 116, 134.
Chudzik 118.
Cichy 94, 121.
Cierpiałka 133.
Cigenda 117.
Cygański 96.
Cygąn 53, 57.
Cyklopski 50.
Cyran, Ceran 116, 119.
Czarny 59.
Czarny Mac 47.
Czaszka 123.
Czayka 51, 123.
Czekanowski 57.
Czepliński 43.

Dantyszek bp chełm. 58, 65, 72, 97.
Degal 51.
Dembek 53.
Dłubich 50.
Domagała 131.
Dominik 47.
Domurat 52.
Domzał 57, 114.
Dorabiała 135.
Doraza 116, 130.
Dragan 56.
Drazek 123.
Drazer 42, 43.
Drąg 123.
Drozt 121.
Drudziok 124.
Dudek 95.
Duray 133.
Działyński bp chełm. 14, 15, 21, 100, 103, 106, 107, 123, 128.
Dziedzic 96.
Dzioba 54.
Dziogai 60.

Elzanowski 132.

Fabian, Fabiąn, Fabin 50, 61, 68.
Faffa 47.
Fala 124.
Falaryś (Faralisz) 53, 54.
Falk 117.
Faltyn 41, 43, 58.
Fałdzicki 57.
Faster 36.
Felkner 60.
Fink, Finkenstein 63.
Flaszka 95.
Folar 47.
Fóluszek 47.
Fox 47.
Francel 42.
Francuz 130.
Frącek 45.
Frentalski 56.

Gaiek 54, 59.
Gamała 49.
Gapa 117, 130.
Gapich 130.
Gawan 120.
Gawek 114.
Gawriał, Gawrzał 54, 118.
Gawron 53, 54.

Bulza 114, 118.
Buza 120.

Caliś 38.
Casper 39.
Chłopina Sowka 59.
Choiński 95.
Chołasta, Chołsta 48, 60.
Chrapicki bp 60, 68. Szlachta 136.
Chromy (Hromy) 116, 134.
Chudzik 118.
Cichy 94, 121.
Cierpiałka 133.
Cigenda 117.
Cygański 96.
Cygąn 53, 57.
Cyklopski 50.
Cyran, Ceran 116, 119.
Czarny 59.
Czarny Mac 47.
Czaszka 123.
Czayka 51, 123.
Czekanowski 57.
Czepliński 43.

Dantyszek bp chełm. 58, 65, 72, 97.
Degal 51.
Dembek 53.
Dłubich 50.
Domagała 131.
Dominik 47.
Domurat 52.
Domzał 57, 114.
Dorabiała 135.
Doraza 116, 130.
Dragan 56.
Drazek 123.
Drazer 42, 43.
Drąg 123.
Drozt 121.
Drudziok 124.
Dudek 95.
Duray 133.
Działyński bp chełm. 14, 15, 21, 100, 103, 106, 107, 123, 128.
Dziedzic 96.
Dzioba 54.
Dziogai 60.

Elzanowski 132.

Fabian, Fabiąn, Fabin 50, 61, 68.
Faffa 47.
Fala 124.
Falaryś (Faralisz) 53, 54.
Falk 117.
Faltyn 41, 43, 58.
Fałdzicki 57.
Faster 36.
Felkner 60.
Fink, Finkenstein 63.
Flaszka 95.
Folar 47.
Fóluszek 47.
Fox 47.
Francel 42.
Francuz 130.
Frącek 45.
Frentalski 56.

Gaiek 54, 59.
Gamała 49.
Gapa 117, 130.
Gapich 130.
Gawan 120.
Gawek 114.
Gawriał, Gawrzał 54, 118.
Gawron 53, 54.

Gayda 57.
Gąsior 48, 53.
Gereth 116, 125.
Geryc 39.
Gębicki W. bp chełm. 5, 11, 12, 14, 62, 65, 70; Jan bp chełm. 12.
Gierłowski 36, 53.
Gise Tydeman bp chełm. 49, 63, 69.
Glazer 41.
Glaznocki 34, 61.
Ględa 54.
Głowacz 124.
Głuch 36.
Gnarowski 84.
Gnida 123, 133.
Golcert 42.
Gołąb 48, 94.
Goły 96.
Goły Kowal 50.
Gorczyca 47.
Górny 124.
Grabowski 84.
Gracz 96.
Gramatka 131.
Gregier, Grygier 38, 42, 43, 47, 56, 86.
Gromąn 47.
Gromnicza 60.
Groszewski 135.
Grubala 36.
Gryczka 49.
Grzegorek 57, 112.
Grzywacz 124.
Gulacz 117.
Guz 40.
Gwiazda 133.

Han 34, 36, 38.
Handzelek 36.
Hans 42, 43, 47, 96.
Hass 120.
Hebert 47.
Heyman 36.
Hoffman 42.
Hosius bp. chełm. 11.

Iwankowski 55.

Jadamek 42, 57.
Jadąm 50, 54, 123.
Jagiel 42.
Jakiel 38.
Jan bp chełmiński 64.
Jan Olbracht król pol. 21.
Janek 96, Janek Łyssy 123.
Jankier 42.
Janusz 134.
Jaroń 58.
Jarosz 130.
Jarzębski 42.
Jeziorek 53.
Jędrych 52, 54.
Jędrzey 45.
Jętara 123.
Jopa 123.
Jordan 38.
Jurek 133.
Jurga 36, 57.

Kaczka 118.
Kaczmarz 38, 45, 122, 134.
Kaczyński 49.
Kapusta 116.
Karaś 122.
Karczewski 38.
Karwowski 56
Kasper 49.
Kaszk 124.

Kazalska 44.
Kądek 94.
Kicpara 50.
Kieliąn 96.
Kiełbassa 59.
Kiernal 36.
Kiernozek 54.
Kieyzar 38.
Kiliński 134.
Kisiel 45, 58.
Klath 47.
Klaus 38.
Klein 42, 47.
Kleyna 59.
Klescz 133.
Kleszczyński 113.
Klicki 54, 57.
Klimek 54.
Klinowski 50.
Klos 58.
Kokoszka 45.
Kolak 45.
Kolwicki 54, 64.
Kołodziey 42, 50, 51, 52, 53, 94.
Kołowrotny 57.
Komierzynka 52.
Konarski 53, 139.
Konopacki Jan bp. 44, 46, 50, 66, 71, 76, 97, 118, 122, 127, 136.
— Maciej bp. 2, 5, 10, 11, 12, 14, 87, 111, 118.
— Fabian kan. 135, 136, 140.
Kopacz 95.
Kopanka 56.
Kopeć 48, 50, 51, 57, 94.
Koralik 80.
Korpal 49, 118.
Kospik 49.
Kostka Piotr bp. 22, 37, 43, 129.
Kostrzewa 45, 49, 117.
Kostrzybał 48.
Kościał 95.
Kościelny 118.
Kotecki 128.
Kowal 45, 51, 53, 54, 96, 131.
Kraiewski 134.
Kranka 50.
Krauza, (Kruza) 42, 58.
Krawiec 52, 118, 124.
Kretkowska 116.
Kretkowski bp. 40, 51, 60, 135.
Krępka 43.
Krępy 133.
Krokow 59.
Krol 53.
Kropicza 38.
Kruczkowa 81.
Krupa 94.
Krusz 94.
Kruth 50.
Kryspin 42.
Krystek 56, 123.
Krzyzan 120.
Kubka 134.
Kuczborski bp. 12, 14, 15, 32, 49, 61, 99, 140.
Kuczkowski 112.
Kudla 50.
Kulassa 118.
Kulaz 51.
Kulka 58.
Kurczyna 54.
Kurlaga 96.
Kusz 122.
Kusmierz, Kusnierz 94, 95, 118, 120.

Kutera 133.
Kwoczka 112.

Laguna 49.
Laik 48.
Lamka 104.
Lamparthy 116, 118.
Lamprecht 72.
Langa 43, 47.
Laska 124.
Lau 126.
Lazarz 45.
Lazek 49.
Lepak 57.
Lesiak 53.
Leski bp. 59, 70, 90, 92, 118, 119, 122, 132, chorąży 129.
Lewalski 22.
Liczner 38, 42.
Lipski bp. chełm. 14, 15, 126.
Lista 50.
Loboda 59.
Loiek 96.
Lorens 42.
Lubodzieski bp. chełm. 137.
Ludyng 120.
Lux 42, 43.
Łabęć 56.
Łązenski, Łązynski 27, 54.
Łoiewskl 51.
Łopacki 41.

Macfałda 38.
Machlata 43.
Macshuser 42, 43, 47.
Mack 53.
Mackiewic 125.
Malcher 39.
Malek, Małek 48, 52.
Małachowski bp. chełm. 65.
Marcin 41.
Marek 94.
Marszałek 52.
Mathlak 50.
Mathys 60, 122.
Matusz 54, 122.
Mazur 56, 95, 131.
Marwiek 116.
Mellin 91.
Mens 113, 116, 128.
Michacki 48.
Michorek 52.
Mikołaj bp. chełm. 61.
„ 96.
Mikołajczyk 117.
Mikułka 131, 135.
Milencz 131.
Misk 56.
Mlągo 59.
Młąnka 130.
Mortęski 61.
Mościński 67.
Mroczeński 41.
Mroz 53.
Mucha 94.
Muzyk 118.
Myszka 54.

Napirski 84.
Nic po niem 123.
Niemiec 131, 134.
Nikiel, Nykiel 113.
Nosarzewski 132, 134.
Nowak 57.

Oborski 131.
Ochęntal 122.
Oleiewnik 59, 122.

Olszowski bp. chełm. 91, 130.
Opaleński bp. chełm. 58.
Opała 95.
Oprawka 96.
Otton bp. chełm. 63, 64, 65, 67.
Owieczka 117.

Palka, Pałka 47, 51, 69.
Paluch 131.
Panna 54.
Papała 131.
Parchał 114.
Parlei 59.
Pastewka 50, 120.
Paszek, Paszk 36, 48.
Pawełek 53, 123.
Pechta 51.
Pedynek, Pydynek 36, 49, 60.
Perrenot 140.
Peter 42.
Piątek 41, 50, 52, 60.
Piduch 58, 59.
Pieguński 68.
Piekut, Pikut 45, 117.
Pierzchała 49, 57.
Piętkowski 121, 136.
Pilewski 95.
Pilkowic 113.
Piotrek 59.
Piotruszka 51.
Placek 53.
Plemięcki 129.
Pokoy 51.
Pomierski 61, 70.
Popiołek 54.
Potocki bp. chełm. 68, 105, 115.
Prezloch 38.
Prochęnko 60.
Prus 130.
Przeradzki 56.
Przybył 123.
Pukrop 54, 58.
Pyczka 58.

Radzki 56, 118, 130.
Ratkowska 37.
Reichert 38.
Religa 120, 133.
Reszkowski 128.
Rexa 53.
Rochon 71.
Rogalski 45, 53.
Rolka 54.
Rozek 50.
Rozner 42.
Rudnik 59.
Rudrys 42.
Rusek 57, 94.
Rutha 49.
Rutkowski 66.
Rybak 52.
Rybicki 112, 113.
Rychter 69.
Rząb 50.
Rzeźnik 48.

Sadowy 131.
Salmon 47.
Sarbala 60.
Schultz 49.
Sczepanek 57.
Sczymion 57.
Seraffin 53.
Siadel 94.
Sieradzki 94.
Sierszęn 52.
Siodmak 133.

Sitek 94.
Skalski 130, 136, 137.
Skiba 56.
Skok 124.
Skomorowski 132.
Skonieczka 45, 57, 131.
Skotnicki 114.
Slasa, Slaza 52, 53.
Slep 51.
Sliwka 53, 60.
Smolarek 52.
Smolęn 36.
Smolka 49.
Sobieray 94.
Sobota 94.
Sobotka 57, 124.
Spychała 131.
Stalmaska 123.
Stary kaczmarz 41, 124.
Starzęcki 48, 63.
Starul 57.
Stefan bp. chełm. 43, 45, 59, 60, 62, 67, 121.
Stęndara 57.
Stybura 130.
Sulkowski 65.
Sum 51.
Suski 118.
Swiec, Swiecz 53, 112, Swiecka 96.
Swięcicki 133.
Swiętek 52, 118.
Szafarkiewicz 115.
Szaluda 52.
Szawała 130.
Szeląk 45.
Szklarz 50.
Szkod 38.
Szmanda 95.
Szostek 51.
Szperka 39, 41, 50.
Szubrych 120.
Szymon 47, 48.

Thasbier 95.
Thyla 36.
Todel 51.
Toffel 42, 43.
Tolach 51, 56.
Tomek 36, 41, 49, 52, 58.
Tomkowic 60.
Tonieczka 134.
Treychel 116.
Troszewski 122.
Trzaska 48.
Trzciński 65, 110.
Trzebski 133.
Trzeciak 53.
Tuczkowski 29.
Tułodziecki 57.
Tutka 95.
Tyburci 57.
Tydeman bp. ob. Gise.
Tylicki bp. chełm. 11, 12, 14, 35.
— Pan 131.

Urban 94.
Urbanek 59.

Wach 118, 133.
Walter 113.
Warda 118, 120.
Wardęski 121.
Wąs 72.
Wcięgło 59.
Wiercioch 121.
Wiosnek 123.
Witkowski 136.
Wlewski 131.

Woytachno 122.
Wrobl 60, 131.
Wronski 119.
Wydrzycki 75.
Wyscz 131.
Xiążek 123.
Zabiegała 57.
Zabłotny 114, 117, 131.
Zacharek 115, 116, 123.
Zadzik bp. chełm. 14, 15, 16, 32, 89, 100, 103, 104, 126.
Zakrzewski 52.
Zaleski 61, 65, 66.
Zaworski 45.
Zdun 50.
Zduńczyk 124.
Zeidel 38, 39.
Zela 117.
Zęgwierski 96.
Zmuda 36, 116.
Zokal 47.
Zowka 45.
Zuk 53, 59.
Zwiek 96.
Zych 51, 59.
Zygmunt 38, 121.
Żebrowski 91.
Żelisławski bp. chełm. 42, 43, 44, 53.

III. RZECZY.

achtel 109.
adamaszek 99.
akcydens 33.
akcyza 33, 39, 44, 46, 48.
alba 38.
alembik 14.
ampułki 99.
antekamera 14.
antependia 99.
apteka 14.
arasy 10, 13 (por. także Łoziński, Życie polskie w dawnych wiekach, Lwów 1912 str. 14 i Żebrawski, Słownik wyraz. techn. bud. Kraków 1883 str. 8.) ob. harasowy.
archiwum 15.
arenda 81.
armatha 61, 62.
arpha 78.
assfisz 81, 93.
assystencya na koniu 44, 63.
astrych 79, 81 (por. Żebrawski, Słownik str. 224 n.)
auflange, ufflange 32.
bagazya, bogazya 10.
balassy 5, 8. (słupki toczone ob. Żebrawski, Słownik wyr. techn. bud. 1883 str. 15. — Łoziński, Życie polskie .. 1912 str. 12.)
barcie, bartnictwo, bartnicy 29, 30, 40, 41, 55, 59, 60, 82, 84. (por. Karasiewicz, Bory Tucholskie, 1926 str. 50.)
barwa skarbowa żołnierska 19.
basztki 77.
biblioteka 15, 114, 145. (por. Łoziński, Życie polskie .. str. 22.)
brachar 7.
bractwa (cechy) 32.
brewiarz staroświecki 11.
broń lekka 44.

browar 2, 7, 33.
bróg niemiecki wiązany 78, 103.
brzegowe 113, 138.
burgrabia 6, 84, 85, 88, 136.
cancellaria 16.
cantor 60.
carnalitas 33.
cech 33, 34.
cegielnica 17, 79.
celbrat 30.
cenowaty 8.
certa 113, 123, 137.
chałupnicy 46, 47.
chamchy (kemchy, kamka rodzaj adamaszku) 10. (por. Łoziński, Życie pol.. 1912 str. 102, Tygodn. Katol. [Grodzisk] 1862 str. 128. Mon. Hist. Dioec. Vlad. X 20 nn., XVIII 60 nn.)
chmielarz 104, 123.
chmielnik 105.
chorągiew powiatowa 15.
chudec 18.
cienkusz 35.
callaborator szkoły 35.
cowta 78.
cwela 88.
cyza, czyza, czopowe 33, 39.
czeladź 24.
czepiga, czapiga 39 (za nią oracz chwyta i nadaje pługowi kierunek por. Żebrawski, Słownik... str. 49).
czwartnik 41, 43, 47—49, 91, 119, 122, 131.
ćwiertnia 7, 109.
dannicy 22, 26, 36, 43 (często).
dansker, danczk (= ustępy, latryny w wykuszach 98 (ob. Pajzderski w »Lit. i Sztuce« 1912 str. 200).
dań 45 (często).
dary (do suszenia) 2.
decymacye 32, 33, 92, 139.
deputaci na tryb. koronny 114.
dorszlak 3.
dożywocie 41, 45.
dragan zamkowy 19, 20, 41, 44, 104 (por. Łoziński, Życie polskie... str. 45).
drogi odprawować 51.
drybus 79, 90.
dubiołek 74.
dworka 17.
dworznik 18.
działko 9.
dzienie 42.
dzieża, dzieżka 22 (często) = naczynie niskie bednarską robotą do rozczynienia ciasta (Żebrawski, Słownik wyr. techn... str. 67).
excessant 33.
fabryka kośc. katedralnego 142.
Fallgatter 6 (krata, brona ob. Pajzderski w »Lit. i Sztuce« Poznań 1912, str. 198).
fasa rybna 41, 45.
fasowanie piwa 80.
feltmole 69.
feudalis villa 65.
Fiscus 33, 52.
fiszkał 33, 92, 139, 141.
folusz 32, 34, 47, 68.
na folwark obrócone role 27, 29, 37.
formy 11, 99, 100.
fornal 19.

gaje 28.
gaić się do boru 56.
gajowe 56, 77, 113—115, 131, z gajowego orać 51, gajować się 29.
ganek 8, 9, 11, 48, 86, 89, 99 (por. Żebrawski, Słownik .. 13).
garbuzy 34.
gassa 38, 44, 47.
gburskie włóki na folw. obrócone 37 (ob. folwark).
Gęś (danina) 37 (często).
głowa, główka we Wiśle 127.
gmińskie włóki 32, 50.
golenie owiec 47.
gołębieniec 78.
gomołki 106.
gonty, gunty 6, 84.
gorzelnia 23, 33.
grosz trzeci 33.
grzywna 57.
gumno 18, 21, 37, 93 (por. Żebrawski, Słown. wyr. techn... str. 92).

hakownica 9, 16, 86, 101.
halbenslange 4.
halkiencthlein 5.
handel zbożem 39.
hantaba 84, 87.
harasowy ornat 10, 13 ob. arasy (por. objaśn. w »Tyg. Katolickim [Grodzisk] 1862 str. 128).
harunczagi 9.
helmeizen 3.
herby 12, 13, 87.
herspis 3.
holender 104, z holenderska budować 37.
hyberna 33, 121.

imienniczko 82.
infuła staroświecka 11.
instrument fiszkalski 33.
intrata biskupstwa 143.
inwentarz żywy w dobrach bpich 144.

jarka 75.
jarmarki 35, 137.
jerzlackie = targowe 91.
jeziora 137.
jęczmień w oziminie 75.
język niemiecki 39.
jurysdykcja 33.

kaczmarz 21, 35, 36, 45 i t. d.
kaduk 33, 92, 137, 139.
kamień 81, młyński 140, słodowy 140.
kanon (opłata) 32, 50, 51, 57, 91, 92, 106, 117, 121, 129, 141.
kanonik chełmiński 126.
kapelańska izdebka 15, 100.
kapituła chełmińska 15, 66, 104, 114, 115.
karowy wóz 1.
karpie 70.
kathedry krzesłowe 10, 11.
kazania katol. dla innowierców 127, luterskie 127.
kaznodzieja katedralny 126.
kądziel 119.
kępa 4, 5, 15, 16, 85, 87, 98, 100, 109.
kiera, kiza 138.
kiercza 10.
klochhamer 3.
kloza 98.
klucz np. lubawski 46, 61.

kłębowata siekiera 78.
kłoda 20, 30.
kołodziej 93.
kołowrot 96.
komisarz bptwa 136.
koni wystawienie 48, hodowla 103, 110.
koniarnia 18.
koniuszy 4.
konskrypcya 61.
kontraktowy gbur 38, 48, 50, 132.
kontrakty wspólne 135.
kopania 17, 21, 30, 108.
kopczyzna 19, 26.
kornuz 4.
korzec 2.
kosa trawna 78.
kownatha 5, 6, 16, 27, 86 (= pokój mniejszy por. Żebrawski, Słownik wyr. techn.... str. 127 oraz Pamiętn. Akad. Umiej. Kraków 1890, VIII 220).
koziarnia 25.
kozikowe (opłata) 32.
kozy 29, 93.
kramarz 82.
krokształty 98.
król kurkowy lub. 32.
królów polskich obrazy 12.
krownia 17, 21, 78, 103.
krupki 138.
księgi 14, 15.
księżna (więzienie) 100, 101.
kurdyban 86.
kwatery okien 88.

lada szołtyska 39.
lagry 7.
lamsza 78.
lasy, stan ich 133.
lądy 105.
lecha 23.
lemańskie włóki 36, 39, 40, 45.
len 75 (często).
lesica 3.
leszcze 73.
leśny 7, 24, 55, 56, 59, 82, 122, 128, 129.
letnik 5.
libraria 14, 16.
»z listami« 40, 41, 46, 59, 96.
ładunki 9.
łaszt 4 (por. Łoziński, Życie polskie... 86; Żebrawski, Słownik wyr. techn.. . 156.
łaźnia 16.
łopatkowe 92, 137, 141.
łososie 113.
łoże (działa) 5.
łój 91.

maca 33, 39, 46, 48, bez macy mleć 50, 70.
maniści 116.
mark, kulmsche 36.
marszałkowa izdebka 13.
masztalnia 3.
mącznica 87, 100.
melkarz 104.
meszne (taca) 46.
mędle żyta 19.
miecznik ziem pruskich 65.
mielcarz, mielcuch 2, 79 (por. Łoziński, Życie polskie... 84).
miód 41.
misjonarze chełmiń. 114, 127.

mleczno 21.
młyn, młynarz 35, 47, 68, 69. mł. wietrzny 90. mł. koński 103, 137, 140.
mulkty 33, 92, 139.
nagieleizen 3,
nakolanek 9.
nawiązka 138.
Neusasserei 84.
nieuk 18, 21, 23, 25, 103.
niewód 29.

objazd borów (okręg) 55, 56.
obrazy 11, 12, 14.
oddawać = ślubować 126.
ogrodnicy 22, 23, 26, 28, 35, 39.
olendry, olendrowie 94, 124—126, 128, 142.
olewnik 61.
ołtarscy gburzy 44.
ordynarya 20, 22, 26, 82.
oskard 90, 140.
ostróżowanie 23, 25, 100.
ośny nóż 78.
owczarz 21, 24, 35, 59, 134, owcz. sądy 61.
ozdownia 79, 102 (por. objaśn. w Żebrawskiego Słowniku wyr. techn... str. 273).

pacholęta 12.
pakt, paktowy 117, 124.
parcham, parkan 5, 8, 85, 101.
parciany 19
pasiękiel 3.
pasturnia 18.
pawiment 15, 16, 81, 100 (por. Łoziński, Życie polskie... 1912 str. 13)
pieniąszki 54.
pieprzny kamień 141.
piła 47.
pisarz 15, 33.
piwo 8.
piwowarzy 33, 92, 141.
platendienst 64.
plewnia 109.
płużne 32, 50 (często).
pnie pszczół 100.
poborca 49.
pocielętna krowa 19.
poczta 40.
podcierać dzienie 42, 60.
podleśny 129.
podstarości 24.
podwoda 26, 108.
podzamcze 90.
poenae corporis 52.
pogłówne 33.
pogoniacz, pogoniak 19, 104, 125, 134.
pokój królewski 15, marmurowy 16.
pomagier 82.
popaska 28.
poręb 19.
posiadło 30, 46.
poterfaska 17, 21, 25.
powietrze (zaraza) 81.
praedicant 126.
prawo chełmińskie 137.
prebendarz 136.
proboszcz lubawski 42, 44, 45
prochowy młyn 5, komora 9.
przaśny miód 100
przedmieście 33, 47.
przedzamcze 17, 96.
przekop, przykop 5, 97, 98

przewóz przez Wisłę 123, 138, 139.
przędza 40, 118.
przybieranie do kontraktu 49.
przygrodek 84, 88, 97, 103, 109.
przyłbica 9.
przysiewek 18, 26.
przysięga służbowa 55.
przystawa, przystawne 20, 37, 45, 95, 106, 110, 115, 117, 120.
przyszycie 19.
pstręgi 70.
pulpit 10.
pułgburek 49, 60.
pułwiertel 7.
pułwłoczek 117.
puste włóki, morgi 23, 31, 37, 41, 43—48, 105, 135.
pustkowie 66.

radlica 78.
radło 78.
radzki 119, 124.
rataj 19, 22, 107.
recognitio dominii 31, 51, 61.
rękawica zbrojna 9.
rękawice in recogn. dominii 137, 138.
rodki 134.
rogi jelenie 14 (por. Łoziński, Życie polskie... 1912 str. 12).
rubrycella 114.
rumunek 96.
rybacy, rybitwa 20, 36, 55, 74, 141 rybne 48.
rycerska powinność 61.
ryntarz 8, 11, 16, 86, 89, 99.
rządca 8, 97.
rzepa 35.
rzepik 75.

sadz do ryb 18, 85, 89.
Schikopp ob. przekop.
Schulmeister heretycki 127.
seminarjum duch. 132.
sendel 81.
seteizen 3.
sędy, szandy 103, 108, 110.
sieczkownia 18.
siedlisko 48 (często).
sierp 33, 35, 81.
slachhamer 3.
ślębarnik 73.
sloffbank (szlaban) 13.
słód 35, 70.
służba 11, 14, 101 (por. Łoziński, Życie... 17).
smolnicy 29, 56, 95, 129.
sól 43.
solidus 34.
sołek 17, 23, 107, 111.
sroteizen 3.
stado 23.
staje 39.
stalmach 93.
stanowe 35.
starosta starogrodzki 126.
starostwa 142.
stępa 108.
stołowa izba 98 (por. Łoziński, Życie polskie... str. 17 i Łuszczkiewicz w Pam. Ak. Um. Krak. VIII. 220.
stołowy (służący) 9.
straż nocna 22. str. do zamku 46.
strzyżenie owiec 47.
sufragan 94, 95, 113.
sukiennicy 34.
szaffa, szaffka 6, 7.

szafunek 119, 120.
szarwàrk 37, 47 (często).
szeląg 39.
szelbąk 17, 25, 77, 102, 110.
szerzynka 10.
szewcy 34.
szkapiarz 104.
szkolny magister 59.
szkoła 35.
szkopiec 7, 17, 22, 25.
sztuka 113.
szlacheckie włóki 44, 45, szl. wsi 61.
Szoci (Szkoci) 137.
szołtys 31, 32, 40 itd. urząd szołt. 132.
szostyn 101.
szparynk, szparong 3, 79.
szpital 114.
szpondowe 2.
szragany, szragi 7, 61 (szragi = zestawa drewniana podobna do kobylicy lecz o połowę niższa, jakich 2 lub więcej służą za podporę płyty z desek stół zastępującej ob. Żebrawski, Słownik... str. 293).
sztempel 3, 9.
sztuf, stuf 2, 19.
szulmistrz 120.
szwedka 17.
szychta 35.
szynki 128.
średniak 26.
świętojańskie 26.

tabuliat 100.
taca 46, 114.
taler 52.
targowe alias jerzlackie 91, 137.
tartak 42, 68, 70, 72.
tatarka 125.
tępica 78.
tłuka 22, 26, 29, 33, 41, 93, 131.
tonie 55, 73.
tragi 106.
trojak 106.
trychtar 90.

»ubogi dom« 41.
Ufergeld 138.
ule 27.
urty, hurty 24, 125, 135 (por. Żebrawski, Słownik wyrazów... str. 98).

vasalli nobiles 65, 67.

wacha 11.
warclakhamer 3.
warzywa różne 76.
wełna 35.
wergielt 138.
werkhamer 3.
węgle kowalskie 20.
wiatrak 105, 118.
wieprzów karmienie 50, 68.
wierzchowy 135.
wieża 61.
więzienie 15, 88 (por. Pajzderski w »Lit. i Sztuce« Pozn. 1912 str. 214).
wilkierz 39, 61, 119, 124, 135.
winobranie 40.
włócznia 9.
włóki puste ob. puste.
wójt 6. wójtostwo 134.

wosk 41.
wrzeciądze 4, 7, 8 (płaska sztuka żelaza do zamykania ob. Żebrawski, Słownik wyr.... str. 326).
wymłocek 22, 23, 28, 80, 107.
wysiew na dobrach bpich 144.
wzwód, zwód 4, 84, 98 (por. Łoziński, Życie polskie... 1912 str. 56).

xięni chełmińska 113.

zakładny inwentarz 121.
zakownia 73.
załoga 41, 45, 46, 50, 106.
zamczysko 109.
zamek (władza) 33, 35, 110.
zapłotnia 35.
zaprawni obywatele, z. włóki 36, 42, 51, 115.
zawiartowane wrota 109.
zazięncze 8.
zbroja 9.
zdunowie 91.
zegar 13.
zwierzyna ubita 24.
Zwinger 97.
żelazo 43.
żeńcy 80.
żynacz (żeniec) 33.

Seminarium Historyczno-Prawne
UJ w. Jag.
Dział V Nr. 1505